

"הגירה ללא דרכון" צעירות וצעירים יוצאי החברה החרדית: מיפוי צרכים והמלצות לפיתוח מענים

עיריית ענבר אלומה לוי-זוהר יואב לף

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר): דורי ריבקינ
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

המחקר הוזמן על ידי הקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי ומינהל של"מ –
שיקום, ליווי ומניעה במשרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועם.

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל
ת"ד 3886 ירושלים 9103702
טלפון: 02-6557400
brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | כסלו תשפ"ו | דצמבר 2025

תקציר

רקע

בשנים האחרונות מתרבים הדיווחים על צעירים וצעירות שעוזבים את החברה החרדית ומבקשים לבנות לעצמם חיים חדשים בחברה הכללית (להלן: יוצאים). תהליך זה של יציאה מן החברה החרדית מלווה לעיתים קרובות במשבר זהות, בריחוק מן המשפחה ומן הקהילה, ובמקרים רבים גם בקשיים כלכליים, רגשיים ותעסוקתיים. היציאה מן החברה החרדית אינה כרוכה תמיד בנטישת האמונה הדתית, אך לרוב היא טומנת בחובה התרחקות מן המרקם החברתי והקהילתי שמאפיין את העולם החרדי, והשתלבות בסביבה שאינה מוכרת, לעיתים ללא עורך תומך וללא הכנה מוקדמת.

כדי לפתח שירות או מערך שירותים מותאם לצורכי היוצאים, ומתוך צורך בידע עדכני, פנו מינהל של"מ – שיקום, ליווי ומניעה במשרד הרווחה והביטחון החברתי והקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי למכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבצע מחקר הממוקד בקבוצה זו באוכלוסייה.

מטרה

לבחון את מאפייני הצעירות והצעירים היוצאים מן החברה החרדית בישראל, את האתגרים הניצבים בפניהם ואת המענים החברתיים הקיימים והחסרים בתחומי ההשכלה, התעסוקה, הדיור, הרווחה ובריאות הנפש.

שיטה

המחקר כלל סקירת ספרות מקיפה על תופעת היציאה מן החברה החרדית ועל דפוסי המעבר בין קבוצות חברתיות בישראל ובעולם, וכן מחקר איכותני שהתבסס על ראיונות עומק עם יוצאות ויוצאים, אנשי מקצוע וגורמים ממסדיים וארגוניים הפועלים בתחום.

ממצאים מרכזיים

הממצאים מצביעים על כך שתהליך היציאה מן החברה החרדית מאופיין במשבר זהות עמוק, באובדן רשת התמיכה הקהילתית והמשפחתית ובתחושת ניכור ובדידות. רבים מן היוצאים נאלצים לבנות את זהותם ואת חייהם מחדש, תוך התמודדות עם פערים ניכרים בהשכלה, בתעסוקה ובמימנויות חיים בסיסיות:

מרבית היוצאים חווים נתק זמני או מתמשך ממשפחתם ומקהילתם החרדית, אם כי בחלק מן המקרים מתפתחים בהמשך תקשורת מחודשת ויחסי גישור.

לגברים חסרים לימודי ליבה ויכולות בסיסיות הנדרשות להשתלבות באקדמיה ובשוק העבודה, בעוד נשים מתמודדות בעיקר עם קשיים רגשיים וכלכליים המגבילים את התקדמותן. רבים מן היוצאים חווים מצוקה רגשית, חרדה ובדידות, ונזקקים לליווי מקצועי רגיש תרבותית.

המלצות עיקריות

לחזק את הקשרים בין המדינה והעמותות הפועלות עם יוצאים ובין ארגונים וקהילות בתוך החברה החרדית כדי ליצור ערוצי תקשורת, גישור ושיתופי פעולה שיכולים להפחית ניכור ולהקל את תהליכי היציאה והשמירה על קשר משפחתי. להשקיע בפיתוח מומחיות מקצועית של עובדים סוציאליים לתחום היוצאים, אשר ישלבו ידע אקדמי עם הבנה חווייתית ותרבותית מעמיקה של תהליך היציאה. מומחיות זו עשויה לשמש גשר בין מערכת הרווחה לאוכלוסיית היוצאים, ולחזק את יעילות ומועילות הטיפול והתמיכה. להמשיך ולפעול, דרך העמותות הוותיקות והמקצועיות שפועלות בשדה, לצד פיתוח מענים חדשניים לאוכלוסיית היוצאים המגוונת, כדי לסייע ליוצאים שמעוניינים להתגייס לצבא, להשלים השכלה ולפתח מסלול קריירה שיאפשר להם להשתלב בחברה הישראלית הכללית.

תוכן עניינים

1	1. רקע
1	2. מטרת המחקר
2	3. מערך המחקר
2	3.1 כלי המחקר
3	3.2 יועצת מניסיון חיים
3	3.3 אתיקה
4	4. סקירת ספרות: צעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית – מאפיינים, צרכים, מענים ועקרונות עבודה מוצלחים
4	4.1 מבוא
5	4.2 תופעת היציאה מן החברה החרדית – היקפה ומאפייניה הדמוגרפיים
12	4.3 מאפייני תהליך היציאה מן החברה החרדית ומאפייני היוצאים בעת היציאה
17	4.4 צורכיהם של היוצאים והאתגרים שהם מתמודדים עימם
23	4.5 אתגרי השתלבות במסגרות רשמיות – צבא ומוסדות השכלה
27	4.6 אתגרי ההשתלבות בתחום התעסוקה
28	4.7 אתגרים בטווח הארוך
29	5. ממצאים מן הראיונות
29	5.1 תמות שעלו בראיונות עם יוצאים ויוצאות ועם אנשי ונשות מקצוע
33	5.2 תמות שעלו בעיקר בראיונות עם יוצאים ויוצאות
34	5.3 תמות שעלו בעיקר בראיונות עם אנשי ונשות מקצוע
36	6. מיפוי מענים
38	7. מגבלות המחקר
39	8. סיכום והמלצות
43	עוד פרסומים של המכון בנושא
44	מקורות
47	נספחים
47	נספח א: מיפוי מענים לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית

רשימת לוחות

36	לוח 1: מיפוי מענים ייעודיים לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית
----	--

1. רקע

בשנים האחרונות יש עלייה במספר הצעירים והצעירות שעוזבים את החברה החרדית ומבקשים לבנות לעצמם חיים חדשים בחברה הכללית (להלן: יוצאים) (דויטש ושנפלד, 2023; רגב וגורדון, 2021). תהליך זה, של יציאה מן החברה החרדית, מלווה לעיתים קרובות במשבר זהות, בריחוק מן המשפחה ומן הקהילה, ובמקרים רבים גם בקשיים כלכליים, רגשיים ותעסוקתיים. היציאה מן החברה החרדית אינה כרוכה תמיד בנטישת האמונה הדתית, אך לרוב היא טומנת בחובה התרחקות מן המרקם החברתי והקהילתי שמאפיין את העולם החרדי, והשתלבות בסביבה שאינה מוכרת, לעיתים ללא עורף תומך וללא הכנה מוקדמת.

ספרות המחקר מצביעה על פערים בין היוצאים ובין האוכלוסייה הכללית בכל תחומי החיים, ובמיוחד בתחומים השכלה ותעסוקה וכן בתחומים תרבותיים ורגשיים (בראל, 2023א; הורוביץ, 2018; שנפלד 2020). משרדי הממשלה והעמותות הפועלים בתחום מציעים מענים וסיוע, אך מכירים בכך שרבים מן היוצאים אינם מקבלים הלכה למעשה את התמיכה הדרושה להם. נוסף על כך יש מחסור בידע שיטתי ומעודכן על מאפייני האוכלוסייה, על החסמים העומדים בפניה ועל איכות השירותים הניתנים כיום ופריסתם ועל אלו שחסרים.

כדי לפתח שירות או מערך שירותים מותאם לצורכי היוצאים, ומתוך צורך בידע עדכני, פנו מינהל של"מ – שיקום, ליווי ומניעה במשרד הרווחה והביטחון החברתי והקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי למכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבצע מחקר הממוקד בקבוצה זו באוכלוסייה.

2. מטרת המחקר

מטרת העל של המחקר היא לספק בסיס ידע לקבלת החלטות בנוגע לפיתוח שירות ייעודי ומותאם עבור צעירים וצעירות היוצאים מן החברה החרדית ולהמליץ על פעולות רצויות לטיוב המענים הקיימים או לפיתוח חדשים.

המחקר בחן את השאלות האלה:

1. מהו הידע העדכני העולה מן הספרות בנוגע ליוצאים מן החברה החרדית?
2. מהם המאפיינים והצרכים של היוצאים מן החברה החרדית?
3. אילו מענים קיימים כיום עבור היוצאים מן החברה החרדית ומהי מידת התאמתם לצורכיהם?
4. מהם האתגרים והחסמים שעולים בתחום הטיפול בקבוצה זו באוכלוסייה?

3. מערך המחקר

המחקר כלל סקירת ספרות מקיפה על תופעת היציאה מן החברה החרדית ועל דפוסי המעבר בין קבוצות חברתיות בישראל ובעולם, וכן מחקר איכותני שהתבסס על ראיונות עומק עם יוצאות ויוצאים, אנשי מקצוע וגורמים ממסדיים וארגוניים הפועלים בתחום.

3.1 כלי המחקר

א. סקירת ספרות

במחקר נסקרו מקורות אשר אותרו בחודשים דצמבר 2024 עד ינואר 2025 לאחר חיפוש ברשת האינטרנט הכללית ובמנועי החיפוש Google Scholar ו-Proquest, על בסיס ביטויי מפתח רלוונטיים כגון "יוצאים בשאלה" ו"יוצאים מן החברה החרדית"; חיפוש באתרי עמותות שקשורות לאוכלוסיית היוצאים; ושיחות מקדימות עם חוקרים בתחום. מבין המקורות שאותרו נסקרו אלו שנכתבו בשנים האחרונות ובהם מידע עדכני ככל האפשר.

ב. ראיונות עומק חצי מובנים עם אנשי ונשות מקצוע ועם יוצאי החברה החרדית

רכיב זה כלל ראיונות עומק חצי-מובנים לפי החלוקה שלהלן:

- נערכו 27 ראיונות עם 33 אנשי ונשות מקצוע שעובדים עם אוכלוסיית היוצאים במשרדי ממשלה ובארגוני החברה האזרחית.
- נערכו 11 ראיונות עומק עם צעירים וצעירות יוצאים. המרואיינים אותרו בדרכים מגוונות: פנייה לארגוני היוצאים כגון ["יוצאים לשינוי"](#), ["הלל"](#) ו"צעדים"; שיטת "כדור שלג" לכיה מרואיינים היפנו אל החוקרות מרואיינים נוספים; הפצת הזמנה מקוונת להתראיין בקבוצות של יוצאים. ההפצה נעשתה על ידי מרואיינים שכבר התראיינו.
- נעשה מאמץ להגיע למרואיינים עם מאפיינים מגוונים: רואיינו שישה גברים ושבע נשים; המרואיינים היו בני 24–37; רווקים, בזוגיות עם או בלי ילדים, גרושים עם או בלי ילדים; ומקהילות שונות בחברה החרדית (ליטאים, חב"ד, "היישוב הישן", חסידי גור ועוד).
- 7-11 הראיונות עם יוצאים אפשר להוסיף שיחות רבות שנערכו עם אנשי ונשות מקצוע בעמותות שונות מענים ליוצאים, שרבים מהם בעצמם יוצאי החברה החרדית. לפיכך, לראיונות עם אנשי ונשות המקצוע נוסף רובד שיחה שדן גם בחוויות היציאה שלהם לצד השיח המקצועי.
- מקורות מידע נוספים כללו: הסכת של עמותת "הלל" ["יוצאים בשאלה – הפודקאסט של הלל"](#); הספר "מסכת יציאה" (2024) מאת יהודה שוחט ויוסי קלאר שמציג סיפורי יציאה רבים.

הראיונות החצי-מובנים נערכו בחודשים ינואר עד אוקטובר 2025 והתנהלו במבנה גמיש ודינמי שאִפשר למרואיינות ולמרואיינים להעלות נושאים שנראו להם חשובים, וזאת נוסף על תשובותיהם לשאלות שהציגה המראיינת. הראיונות עם היוצאים נערכו ברובם פנים אל פנים והראיונות עם אנשי המקצוע נערכו בטלפון, בשיחות זום וכן בפגישות פנים אל פנים. החוקרות ביקרו גם ב"יוצאים לשינוי", ב"הלל" וב"חצר של יודה", שם ערכו ראיונות אחדים וצפו בפעילותם.

הראיונות תומללו ונותחו על פי שלבי הניתוח התמטי-איכותני (שקדי, 2011). לפני ניתוחם קראו החוקרות את כל הראיונות כדי להכיר היטב את התכנים ואת הנושאים שהועלו בהם. הראיונות עברו תהליך קידוד תוך שימוש בתוכנת "אטלס" לניתוח מידע

איכותני; הקודים נאספו משני מקורות – משאלות המחקר ומן הראיונות עצמם. לאחר קידוד הראיונות רוכזו הקודים לקטגוריות רחבות, והן היוו את התמות המרכזיות שאותרו.

במהלך ניתוח הממצאים נעשה שימוש בכלי בינה מלאכותית ChatGPT לצורך סיוע בתהליך המיון, הקידוד ויצירת התמות מראיונות העומק. כלי זה שימש תומך אנליטי בהפקת סיכומים ראשוניים, בזיהוי חזרות, בניסוח טיוטות של תמות ובניסוח המלצות. עם זאת, הניתוח והפרשנות הסופיים נערכו על ידי החוקרות, תוך שיקול דעת מחקרי אנושי, על פי הפרקטיקות המקובלות במחקר איכותני.

ג. מיפוי מענים ותוכניות לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית

ברכיב זה מופו שירותים ייעודיים ליוצאים במגוון תחומים (כגון טיפול, שיקום, דיור, תעסוקה ולימודים), וכן שירותים שאינם מיועדים להם בלעדית אך הם משתמשים בהם.

איסוף המידע למיפוי התבצע בדרכים שלהלן:

1. ראיונות עומק חצי-מובנים עם אנשי מקצוע במשרדי ממשלה, ברשויות מקומיות ובארגוני החברה האזרחית
2. סקירת מאמרים
3. סקירת אתרי אינטרנט של משרדי ממשלה
4. סקירת אתרי אינטרנט של ארגוני חברה אזרחית העוסקים במתן סיוע ליוצאים

כדי ללמוד על השירותים עצמם נערכו ראיונות עם נציגי 21 שירותים מתוך 24 השירותים שמופו. בסיום המיפוי נשלח מסמך מסכם לכל הארגונים המופיעים בו לשם קבלת התייחסות. התקבלו תגובות מעשרה ארגונים, ובהתאם להן בוצעו תיקונים והשלמות.

3.2 יועצת מניסיון חיים

נערכו שני מפגשים וכן התייעצויות טלפוניות עם יועצת מניסיון חיים שהיא עצמה יוצאת החברה החרדית ואף חקרה במסגרת לימודיה את נושא היציאה ופיתחה הבנה מעמיקה של הנושא, הבנה שמשלבת ניסיון אישי לצד ידע לימודי. בשיחות עם היועצת מניסיון חיים נדונו ממצאי הראיונות וסקירת הספרות והשיחות איפשרו רפלקציה וחשיבה מעמיקה על נושאי המחקר.

3.3 אתיקה

המחקר אושר על ידי ועדת האתיקה של מכון ברוקדייל.

למראיינים יוצאי ויוצאות החברה החרדית הובהר כי ההשתתפות במחקר היא על בסיס התנדבות בלבד, וכי אין הם מחויבים להשתתף בו. עוד הובהר כי החוקרות מתחייבות לא לציין פרטים מזהים בדוח המחקר. בעוד אפשר היה להבטיח אנונימיות וסודיות מוחלטת למראיינים שאינם אנשי ונשות מקצוע, אי אפשר היה להבטיח זאת לאנשי ונשות המקצוע שרואיינו. לכל המראיינים הוסבר כי אין חובה להשיב לשאלות שאין ברצונם להשיב עליהן. החוקרות ביקשו מן המראיינים רשות להקליט אותם לטובת תמלול אשר שימש רק אותן בתהליך הניתוח. בראיונות יודעו המראיינים כי הם יכולים לבקש לעצור את ההקלטה בכל עת שירצו וכי החוקרות מתחייבות לכבד את הבקשה. החוקרות התחייבו לא לצטט דברים בשם אומרם ולא לכלול דברים שנאמרו שלא לציטוט. כל המראיינים נתנו הסכמה מדעת, בעל פה, להשתתף במחקר.

4. סקירת ספרות: צעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית - מאפיינים, צרכים, מענים ועקרונות עבודה מוצלחים

4.1 מבוא

החברה החרדית בישראל מונה יותר מ-1,390,000 נפשות ומהווה כמעט 14% מכלל תושבי המדינה (מלאך וכהנר, 2024). קצב הגידול של אוכלוסייה זו הוא המהיר ביותר במדינות המפותחות – כ-4% בשנה, תוצאה של שיעור פריון גבוה לצד תנאי רפואה ומחיה מודרניים. בהינתן קצב הגידול הנוכחי שלה, היא צפויה להגיע לכדי 16% מאוכלוסיית המדינה בשנת 2030 (מלאך וכהנר, 2024). לצד גידול טבעי זה, יש תנועה דו-כיוונית, של מי שמצטרפים אל הקהילות החרדיות, כמו גם של מי שיוצאים מתוכן החוצה. בשנים האחרונות, עקב האצת תהליכי היציאה מן החברה החרדית, נראה כי מספרם של היוצאים ממנה גבוה במעט ממספר המצטרפים החדשים אליה (ללא הריבוי הטבעי בחברה החרדית עצמה) (רגב וגורדון, 2021).

בשל שיעור הפריון הגבוה שלה, האוכלוסייה החרדית היא חברה צעירה במיוחד: בני ה-19 ומטה מהווים יותר ממחצית האוכלוסייה הזו (57%), לעומת כשליש (31%) מן האוכלוסייה היהודית הכללית (מלאך וכהנר, 2024). כפי שניווכח בהמשך, בשכבת צעירים זו – בעיקר בשנותיה הבוגרות יותר – מתרחשים בקרב מקצת מחבריה תהליכים של היווצרות ספקות וקשיי השתלבות. רבים מבני הנוער והצעירים המתקשים למצוא את מקומם בעולם החרדי מתנתקים ממנו בסופו של דבר, מתוך בחירה או מכורח הנסיבות, ומנסים להשתלב בחברה הכללית, אך עזיבה והשתלבות כאלה כרוכים בקשיים רבים, וכדי לצלוח אותם בשלום, יש צורך בסיוע במגוון תחומי חיים.

בספרות המחקר, בשיח הציבורי בכלל ובקרב עוזבי החברה החרדית בפרט, מכונים היוצאים מן החברה החרדית 'יוצאים בשאלה' או 'יוצאים לשאלה', מונחים שיוחדו בעבר בעיקר לעוזבי אורח החיים הדתי בכלל (בין אם היו חרדים או דתיים שאינם חרדים), או בכינוי הכללי 'יוצאים מן החברה החרדית' או בקיצור 'יוצאים', שכן רבים מהם נשארים דתיים או מסורתיים גם אחרי עזיבתם את החברה החרדית. בסקירה שלהלן נשתמש לרוב בכינויים אחרונים אלו, או בביטוי 'חרדים לשעבר', פרט לחלק מן המקרים שבהם יצוטטו או יוזכרו ישירות מקורות המשתמשים במינוחים אחרים.

תחילה נסקור את המידע הקיים אשר להיקף תופעת העזיבה של החברה החרדית, אשר למאפיינים הדמוגרפיים של היוצאות והיוצאים ממנה, ואשר למאפייני תהליך היציאה שלהם. לאחר מכן נתמקד בצורכיהם של היוצאים ובאתגרים שניצבים בפניהם בדרכם החדשה. בהמשך נבחן את השירותים הקיימים, כפי שהם מתוארים בספרות. בחלקה האחרון של סקירת הספרות יובאו המלצות שעלו בספרות לפיתוח מענים ושירותים עבור יוצאי החברה החרדית.

4.2 תופעת היציאה מן החברה החרדית - היקפה ומאפייניה הדמוגרפיים

4.2.1 היקפה של תופעת היציאה מן החברה החרדית

היקף היציאה מן החברה החרדית בישראל אינו ידוע לאשורו. הנתונים הרשמיים של רשויות המדינה אינם מזהים את יוצאי החברה החרדית ככאלה ואינם כוללים מידע אשר למספרם. כמו כן מאחר שתהליך היציאה הוא לרוב ממושך, ולעיתים אנשים עוזבים את העולם החרדי ושבים אליו באופנים שונים – לעיתים כ'חרדים מודרניים' או כ'אנוסים' שמקיימים אורח חיים חרדי רק למראית עין – קשה להצביע לרוב על רגע מכונן של 'המרה' שהחל ממנו אנשים כבר אינם נחשבים חרדים (הורוביץ, 2018). משום כך, כדי לקבל מושג על היקף התופעה, יש צורך בהערכות המבוססות על ניתוח הנתונים הקיימים והצלבתם בדרכים שונות, לעיתים בתוספת שיטות מחקר נוספות.

לפני יותר מעשור, העלה ניתוח של הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס)¹ אומדן של כ-1,300 יוצאים מן החברה החרדית מדי שנה. זאת, בהתבסס על מדגם שבו נשאלו משיבים בוגרים על מידת הדתיות של הבית שבו גדלו בהיותם בני 15, ועל מידת הדתיות שלהם בעת המענה לסקר. בסקר עלה שבין 8% ל-10% ממי שהגדירו את הבית שבו גדלו 'חרדי' הגדירו עצמם 'לא חרדים' בעת שענו לסקר. ואולם, בשל היות המדגם קטן (עם כ-20 'יוצאים' מדי שנה), גם אחרי שקובצו יחד נתונים מכמה שנים, קשה להסתמך על הנתונים הללו כעל אומדן אמין (הורוביץ, 2018). גם ניסיונות להתבסס על נתוני משרד החינוך ועל נתוני של צה"ל לא הניבו מידע שאפשר לסמוך עליו, וגם הערכות של עמותות סיוע ליוצאים – שדיברו על כאלף יוצאים בשנה – מוגבלות, שכן קשה לדעת מהו שיעור היוצאים שיוצר עימן קשר (הורוביץ, 2018).

רגב וגורדון (2021) חקרו את קצב המעברים בין הזרמים בדת היהודית ואת היקפם, תוך כדי שימוש בבסיס נתונים עשיר – נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס² וכן נתונים מנהליים של משרד החינוך ונתונים נוספים – ובמתודולוגיה המאפשרת לזהות ברמת דיוק גבוהה אנשים אשר גדלו בילדותם במשפחה חרדית אך אינם מגדירים עצמם חרדים בבגרותם (וכן להפך, לשם ניתוח כניסת אנשים לחברה החרדית, קבוצה שאינה מעניינת בסקירה זו). ממצאי מחקרם הצביעו על כך ששיעור היוצאים (בקרוב בני 20-64) עומד על כ-13.3%. בשכבות הגיל הצעירות יותר (ילידי 1993-1997) נמצאו עדויות לעלייה מואצת בשיעור היוצאים.

רגב וגורדון (2021) מצאו עוד כי, בשונה משחשבו בעבר, שיעור היציאה של נשים (12.8%) נמוך רק במעט מזה של גברים (13.8%). אומנם בקרב צעירים (בני 19-25) יותר ממחצית היוצאים הם גברים (58%), אך בקבוצות הגיל המבוגרות יותר הפער מצטמצם – דבר שמעיד על יציאה מאוחרת יותר של נשים, או על כך שיציאתן מוחצנת פחות בגיל צעיר, ייתכן בשל צורך להסוות את יציאתן,

¹ [הסקר החברתי](#): הוא סקר שנתי שוטף שעורכת הלמ"ס המספק מידע מעודכן על תנאי החיים ועל רווחת האוכלוסייה בישראל. הסקר מורכב משני חלקים עיקריים: גרעין קבוע, שבו מספר רב של שאלות במגוון תחומי חיים, כגון בריאות, דיור, תעסוקה, השכלה, מצב כלכלי, שימוש במחשב, דת ודתיות, וחלק מתחלף אשר מוקדש מדי שנה לנושא אחד או שניים שנחקרים בו בהרחבה.

² [סקר כוח אדם](#): הוא אחד הסקרים המרכזיים שעורכת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה באורח שוטף, ובו נאסף מידע על מאפייני התעסוקה בישראל: מבנה כוח העבודה, היקף התעסוקה והאבטלה, נידות בתעסוקה ועוד. כמו כן נאספים בו נתונים על תנאי הדיור בישראל, על השכלת האוכלוסייה ועל המבנה הדמוגרפי של משקי הבית.

משום הקושי להתמודד עם לחץ מצד קהילתן (רגב וגורדון, 2021). הם מצאו גם הבדלים בשיעור היציאה בין זרמים שונים בציבור החרדי: שיעור נמוך בזרם החסידי (5.4%), גבוה יותר בזרם הליטאי (8.6%) וגבוה בהרבה בזרם הספרדי (26%). כך, כ-57% מכלל היוצאים הם להערכתם יוצאי הזרם הספרדי (רגב וגורדון, 2021). ניתוח בסיס הנתונים מצביע על כך שבסבירות גבוהה, חלק גדול מן היוצאים הם מי שמוקדם יותר הצטרפו אליה, הם עצמם או הוריהם – בעיקר בזרם הספרדי. לפיכך, נראה ששיעור היציאה בקרב משפחות ה'גרעין' החרדיות נמוך בהרבה (רגב וגורדון, 2021). כמו כן נמצא כי כשליש מן היוצאים עזבו את החברה החרדית עוד בהיותם קטנים – זאת על סמך העובדה שבכיתה י"ב הם כבר למדו במוסד חינוכי שאינו כפוף לפיקוח החרדי (רגב וגורדון, 2021). לסיום, רגב וגורדון העריכו את מספרם הכולל של הצפויים לעזוב את החברה החרדית, בהינתן שהמגמות שהם זיהו תימשכנה: בעשור שאחרי פרסום המחקר (עשור שאנו כעת במהלכו) ב-40,000 נפש, ובעשור שלאחר מכן ב-55,000 נפש. אלו יצטרפו לכ-35,000 בני 20-39 שיצאו מן החברה החרדית בשנים שקדמו לפרסום המחקר ומחפשים את דרכם בחברה ובשוק העבודה (רגב וגורדון, 2021). יצוין, עם זאת, שגם המתודולוגיה המורכבת של רגב וגורדון להערכת היקף היוצאים לוקה בחסר מבחינות מסוימות: ראשית, משום שהיא מתבססת על זיהוי חרדים (גם לשעבר) על בסיס משק הבית, ואילו צעירים לעיתים מתגוררים בבית הוריהם גם אם יש הבדלים דתיים ביניהם; שנית, משום שהנתונים בסקר כוח אדם אינם כוללים את מי שלנים בפנימיות, ששיעורם בקרב גברים חרדים מתחת לגיל 25 גבוה למדי, ולכן יש מן הסתם בנתונים ייצוג חסר של גברים חרדים (דויטש ושנפלד, 2023; דויטש ואניסמן, 2024).

דויטש ושנפלד (2023) תיארו את שיטת דש"ת שפותחו על ידי החוקרים צביקה דויטש, משה שנפלד ואורן תירוש. בשיטה זו השתמשו החוקרים בנתוני סקר כוח אדם כדי להעריך את היקף הגברים היוצאים, על בסיס זיהוי גברים בעלי עבר חרדי והיותם בוגרי ישיבה חרדית (על פי דיווח עצמי) וזיהוי גברים בעלי הווה חרדי (על פי הגדרה עצמית). שיטה זו שימשה בעיקר לניתוח השתלבותם של היוצאים בשוק העבודה ולניתוח מאפייני ההשכלה ומאפיינים נוספים (דויטש ושנפלד, 2023). לצד יתרונותיה בזיהוי גברים יוצאי החברה החרדית ומאפייניהם, חסרונה הבולט של השיטה הוא בכך שהיא מאפשרת להעריך את מספר היוצאים בקרב גברים בלבד ואינה מספקת מידע על נשים. על כן הם בחנו את נתוני ה'יציאה' גם על בסיס נתוני הסקר החברתי, בדומה לשיטה שיושמה כעשור קודם לכן, בנוגע לגברים ונשים גם יחד (דויטש ושנפלד, 2023). בניתוח נתוני השנים 2020-2022, מצאו דויטש, שנפלד ותירוש שיעורי יציאה גבוהים יחסית של גברים צעירים (בני 25-34): 13.9% לפי נתוני הסקר החברתי ו-15.3% לפי נתוני סקר כוח אדם. נתוני הסקר החברתי העלו כי בקרב גברים מבוגרים יותר (בני 35-54) שיעור היוצאים נמוך יותר – 12.5% (דויטש ושנפלד, 2023). אצל נשים נמצאו, על בסיס נתוני הסקר החברתי, שיעורי יציאה נמוכים משמעותית מאלו של הגברים – 9.8% אצל הצעירות ו-7.9% בקבוצת הגיל הבוגרת יותר. שיעור היציאה הכללי מן החברה החרדית (נשים וגברים גם יחד) נמצא כ-11.2%, ובקרב הצעירים – 12.0%. ניתוח המגמות על פני שנים (2010-2021) הצביע על עלייה בשיעורי היציאה של צעירים, ואולם הדבר מצריך מחקר נוסף לאישוש מגמה זו (דויטש ושנפלד, 2023). על סמך ניתוח מאוחר יותר, של נתוני 2020-2023, קבעו דויטש ואניסמן (2024) ששיעור היוצאים מכל שנתון חרדי, בקרב צעירים בני 20-29, נע בין 12%-14%: 13%-15% בקרב גברים ו-11%-13% בקרב נשים.

לסיכום, הוערך כי כ-1,300 אנשים יוצאים מדי שנה מן החברה החרדית. שיעור היציאה מוערך בכ-11%-13% מכלל הבוגרים, עם שיעורים גבוהים יותר בקרב צעירים ומעט יותר גברים מנשים. שיעור היוצאים מן הזרם הספרדי גבוה באופן ניכר משיעור היוצאים מן הזרמים החסידי והליטאי. אולם כל ההערכות הן אינדיקטיביות בלבד בשל מגבלות הנתונים והמדידה.

4.2.2 מאפייני היוצאים

תת-פרק זה מתבסס ברובו על נתוני מחלקת המחקר של עמותת 'יוצאים לשינוי', שהיא כיום הגוף היחיד שאוסף ומנתח בשיטתיות נתונים על אוכלוסיית היוצאים מן החברה החרדית.

דת ואמונה

היציאה מן החברה החרדית, אין פירושה בהכרח עזיבה של הדת. יתרה מכך, ניתוח נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס (לשנים 2020-2023) מצביע על כך שרוב היוצאים – נשים וגברים כאחד – מגדירים עצמם בציוד הדתי של הרצף הדתי: 46% הגדירו עצמם דתיים; 36% מסורתיים – 20% "מסורתיים-דתיים" ו-16% "מסורתיים לא כל כך דתיים"; ורק 18% הגדירו עצמם חילונים (דויטש ואניסמן, 2024). ניתוח נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס (לשנים 2020-2023), אשר סיווג הדתיות בו שונה מבסקר החברתי, מניב תוצאות שונות במעט. על פיו 58%-64% מן היוצאים מגדירים עצמם כיום 'דתיים' (דתיים או דתיים מאוד), 14%-23% מגדירים עצמם 'מסורתיים', 10%-11% 'חילונים' ו-8%-11% הצהירו שהם חיים במשק בית מעורב – כזה שבו לפחות שתי נפשות הנבדלות מבחינה דתית. הטווחים מתייחסים לשיטות שונות לזיהוי אוכלוסיית היוצאים בתוך מסד הנתונים של סקר כוח האדם (דויטש ואניסמן, 2024).

אזור מגורים

היוצאים מתגוררים בכל רחבי הארץ: 61% מהם במחוזות תל אביב והמרכז, 24% במחוז ירושלים, והיתר באזורים אחרים (דויטש ושנפלד, 2023).

מצב משפחתי

מצבם המשפחתי של היוצאים דומה לזה של יהודים לא-חרדים: בקבוצת הגיל 25-64, שיעור הנשואים עומד על 55%, מעט פחות משיעור הנשואים בקרב לא-חרדים (67%) ונמוך באורח ניכר משיעור הנשואים בקרב החרדים (94% מן החרדים מבית (מי שגדלו בבית חרדי ונשארו חרדים) ו-89% בקרב המצטרפים לחברה החרדית) (דויטש ואניסמן, 2024, בהסתמך על נתוני הסקר החברתי לשנים 2017-2023). שיעור ההורים לילדים בקרב היוצאים (69%) נמוך במעט משיעור זה בקרב הלא-חרדים (77%) ונמוך במידה ניכרת מבקרב החרדים (93% בקרב חרדים מבית ונשארו חרדים ו-91% בקרב המצטרפים לחברה החרדית) (דויטש ואניסמן, 2024, בהסתמך על נתוני הסקר החברתי לשנים 2017-2023).

שירות צבאי

על פי ניתוח נתוני הסקר החברתי לשנים 2017-2023, אשר נעשה בעמותת 'יוצאים לשינוי', 58% מן הגברים היוצאים שירתו בצה"ל. שיעור זה נמוך מן השיעור בחברה היהודית הלא-חרדית (88%), אך גבוה במידה ניכרת משיעור המשרתים בקרב החרדים מבית (8%). יחד עם מי ששירתו לאומי אזרחי, שיעור המשרתים בקרב הגברים היוצאים מגיע ל-62%. המצב שונה בקרב

הנשים – שיעור היוצאות ששירתו בצה"ל או בשירות לאומי אזרחי גם יחד מסתכם בכ-28%³, לעומת 77% מן הנשים הלא-חרדיות. שיעור הגיוס הנמוך משקף בראש ובראשונה את הפטור מטעמי דת שמקבלות היוצאות עוד בבית הספר החרדי שלמדו בו, ואת העובדה כי שירות צבאי לנשים אינו מקובל כלל בחברה החרדית (דויטש ואניסמן, 2024). נתונים חדשים יותר, המבוססים על ניתוח נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס לשנים 2017-2021, מצביעים על כך שבפועל, רוב הגברים הצעירים ששירתו בצה"ל ושלהם רקע חרדי הם אנשים שיצאו מן החברה החרדית. בקרב הצעירים שבהם (עד גיל 29), שיעורם הוא כ-70%, והשיעור נמוך יותר בקרב גברים מבוגרים יותר. כך, בקרב כלל הגברים בני 20-54 שלהם רקע חרדי ושירתו בצבא, כמחצית (52%) הם אנשים שבעצם יצאו מן החברה החרדית (דויטש ושנפלד, 2023; דויטש ואניסמן, 2024). נראה ששיעורי השירות הגבוהים בקרב היוצאים, בשילוב עם עלייה בהיקפי היציאה מן החברה החרדית, מנעו לכאורה את הירידה בשיעור המשרתים בקרב כלל הגברים הבאים מרקע חרדי, ירידה אשר באה לידי ביטוי בשיעורי גיוס פוחתים בקרב מי שהם חרדים מבית, על אף מסלולי השירות הייעודיים שמוצעים להם (דויטש ושנפלד, 2023).

לפחות עד לפני שנים אחדות [ונכלל הנראה מעיון בספרות, גם כיום], לא הייתה בצה"ל הגדרה של 'חרדים לשעבר', ובהתאם לכך גם לא יכלו בצה"ל או במשרד הביטחון לספק נתונים על אוכלוסייה כזו המשרתת בצבא (אלמסי, 2018). מרבית המסווגים כחרדים (על פי הרקע שלהם מבית) המשרתים בצה"ל עושים זאת במסגרת מסלולי שירות ייחודיים לאוכלוסייה זו. עם זאת, בשנת 2018 שירתו כ-19% מן המסווגים בצה"ל כחרדים במסגרת כלל-צה"לית, מחוץ למסלולים אלו. הועלתה אז השערה שרבים מהם הם בפועל חרדים לשעבר, שכן הנחת המוצא המקובלת הייתה שחרדים מעדיפים לשרת במסלול ייחודי נפרד ושחרדים לשעבר מעדיפים שלא לשרת בהם, משום שהם מחייבים הקפדה על אורח חיים דתי; אך בהיעדר סיווג מתאים בנתוני הצבא, אי אפשר היה לבחון את נכונותה של השערה זו (אלמסי, 2018). מנגד, גורמים שונים, כגון עמותות שמסייעות ליוצאי החברה החרדית, העידו שישנם חרדים לשעבר שמשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים ושומרים על אורח החיים הנדרש בהם. בהיעדר נתונים, קשה להעריך גם את היקפה של תופעה זו (אלמסי, 2018). הדבר אינו מפתיע בשים לב לעובדה שכמחצית מן היוצאים מגדירים עצמם דתיים, וכן בהינתן העובדה שמסלולים ייחודיים אלו כוללים בתוכם הטבות שונות, בין היתר אפשרויות להשלמת השכלה וקבלת הכשרה מקצועית, הטבות שלא ניתנו למשרתים במסלול הכלל-צה"לי, לפחות לא בהיקף דומה לזה שבמסלולים הייעודיים (אלמסי, 2018).

לפי כמה דיווחים שמסר צה"ל במשך השנים, כמחצית מבעלי הרקע החרדי משרתים במסלולים ייעודיים לחרדים, הדורשים מן המשרתים בהם לשמור על אורח חיים חרדי. מסלולים אלו כוללים שירות קרבי, למשל בגדוד נצח יהודה ופלוגת ח"ץ בחטיבת הצנחנים וכן מסלולים טכנולוגיים, כגון תוכנית "בינה בירוק" בחיל המודיעין ו"שחר" כחול" בחיל האוויר, המיועדים לגברים חרדים בני 21-26 (דויטש ושנפלד, 2023). עם זאת, דיווחים אלו כללו לרוב גם בעלי רקע חרדי שלמדו במוסדות שאינם מוכרים כחרדיים לפי הגדרת החוק, שכן צה"ל מפריד בדיווחיו בין בוגרי החינוך החרדי המוכרים לפי החוק לבוגרי החינוך החרדי לפי הגדרות רחבות יותר. מנתוני שאילתה שהוגשה לצה"ל בשנת 2024 עולה כי רוב בעלי הרקע החרדי שמוכרים כבוגרי החינוך החרדי לפי הגדרת החוק משרתים במסלולים ייעודיים לחרדים, ורק כשליש מהם (37%) משרתים במסלולים כלל צה"ליים (לא ייעודיים לחרדים),

³ שיעור זה מובא בהסתייגות מסוימת, שכן טעות הדגימה בו גדולה יחסית.

לעומת 78%–92% מן הנספרים כבוגרי החינוך החרדי בהגדרות המרחיבות. השיעור הנמוך של המשתייכים להגדרות המרחיבות המשרתים במסלולים ייעודים לחרדים מחזק את ההשערה כי הם בעלי זיקה חלשה לחברה החרדית (דויטש ואניסמן, 2024).

בסקר של 'יוצאים לשינוי', שנערך בקרב גברים יוצאים בשנת 2024, כמחצית (49%) מן הנסקרים דיווחו ששירתו במסלולים ייעודיים לחרדים. שיעור זה היה גבוה בקרב מי שיצאו מן החברה החרדית אחרי השירות הצבאי (62%), אך משמעותי גם בקרב מי ששירתו בצבא אחרי היציאה (40%) (דויטש ואניסמן, 2024). נתון זה תואם את התחושות שעליהן הצביעה אלמסי לפני יותר משבע שנים (אלמסי, 2018). בשל קיומם של מסלולים ייעודיים לחרדים המתגייסים בגיל מבוגר יחסית, שמאפשרים להשתלב ביחידות טכנולוגיות ולרכוש מקצוע במהלך השירות (למשל לפי המדיניות הרשמית של מסלול שח"ר, שאליו מתקבלים גברים בוגרי החינוך החרדי בני 21 לפחות), ייתכן שיוצאים שמתגייסים בגיל מבוגר מעדיפים להתגייס למסלולים אלו (דויטש ואניסמן, 2024).

השכלה

מערכת החינוך החרדית בישראל, שממנה הם יוצאים, אינה מספקת למרבית תלמידיה, בעיקר לבנים, כלים להשתלבות בשוק התעסוקה המודרני (שנפלד, 2020). מדינת ישראל החליטה לספק מסלולים להשלמת השכלה עבור חרדים, אך אלו נותרו, לפחות עד לאחרונה, סגורים בפני מי שגדלו כחרדים, אך בחרו לצאת מן החברה החרדית (שנפלד, 2020). לכך נתייחס ביתר הרחבה בהמשך דוח זה.

תעודת בגרות: ליותר ממחצית הגברים היוצאים (55%) אין תעודת בגרות, אלא רק תעודת סיום תיכון או למטה מכך. זאת לעומת 77%–81% חסרי תעודת בגרות בקרב החרדים מבית ו-24%–26% בקרב הלא-חרדים (דויטש ואניסמן, 2024).⁴ בישיבות הקטנות, שרוב הבנים למדו בהן בגילי התיכון, לומדים לימודי קודש בלבד, ללא לימודי מתמטיקה או אנגלית (להלן: לימודי ליבה). זאת שלא כמו הבנות, שכן לומדות לימודי ליבה, אם כי רובן בתוכניות שאינן מספקות תעודת בגרות מלאה, אלא תעודת בגרות חלקית ותעודה חלופית (דויטש ושנפלד, 2023; דויטש ואניסמן, 2024). בבחינת שיעור בעלי תעודת הבגרות העומדת בתנאי הסף לקבלה לאוניברסיטאות, נמצא כי בקרב בוגרי החינוך בפיקוח חרדי, רק 10% מחזיקים בתעודה כזו, לעומת 75% מבוגרי החינוך העברי הכללי הלא-חרדי. בעניין זה יש פער ניכר בין המינים בחינוך החרדי: שיעור הבנות הזכאיות לתעודה כזו גבוה בהרבה משיעור הבנים הזכאים לה (מלאך וכהנר, 2024). גם ללא פילוח מדויק של שיעור הזכאים לתעודה כזו בקרב היוצאים, ברור שהדבר מהווה מכשול בדרך להשכלה גבוהה בקרב יוצאים שרכשו את השכלת היסוד שלהם במערכת החרדית וזקוקים להשלמתה בטרם יוכלו להמשיך בלימודיהם.

השכלה על-תיכונית: מהשוואת ההשכלה של נשים בקבוצות שונות באוכלוסייה (בגילי 25–64), עולה כי שיעור בעלות התואר האקדמי דומה בקרב היוצאות ובקרב חרדיות מבית (30% ו-31%, בהתאמה). ואולם, שיעור בעלות תעודה על-תיכונית כלשהי, בכלל זה ממוסד שאינו-אקדמי, הוא 46% בלבד בקרב היוצאות, לעומת 68% בקרב החרדיות מבית ו-63% בקרב הלא-חרדיות (דויטש ואניסמן, 2024), על בסיס ניתוח נתוני הסקר החברתי (2017–2023).

⁴ הטווחים מתייחסים להבדלים בין ניתוח המתבסס על נתוני הסקר החברתי לאלו המתבססים על נתוני סקר כוח אדם.

בשונה מן הנשים, אצל הגברים אפשר להפיק את נתוני ההשכלה הן מסקר כוח אדם הן מן הסקר החברתי, ונמצאו פערים משמעותיים ביניהם. לפי ניתוחי הנתונים הללו בנוגע לגברים (מן השנים 2017-2023 בסקר החברתי, ו-2020-2023 בסקר כוח אדם), ל-21% מן היוצאים הגברים יש השכלה אקדמית על פי נתוני הסקר החברתי ול-12% בלבד לפי נתוני סקר כוח אדם. זאת לעומת 8% בלבד בקרב חרדים מבית (על פי שני הסקרים). שיעורים אלו נמוכים במידה ניכרת מן השיעור המקביל בקרב הלא-חרדים (40%-42%). בעלי כלל התעודות העל-תיכוניות הם 24%-33% בקרב היוצאים, לעומת 15%-18% בקרב החרדים מבית ו-54%-55% בקרב הלא-חרדים (דויטש ואניסמן, 2024). מן הנתונים הללו עולה שהיוצאים, ככלל, מצויים בעמדת נחיתות מבחינת ההשכלה שלהם וההכנה שלהם לתעסוקה איכותית, הן בקרב הנשים הן – ובעיקר – בקרב הגברים, לעומת הלא-חרדים.

תעסוקה

גברים יוצאים דומים למדי לגברים לא-חרדים בכל היבטי התעסוקה הנתונים לשליטתם, ומפנימים את הנורמות המקובלות בשוק התעסוקה בקרב היהודים הלא-חרדים. הדבר בא לידי ביטוי בשיעורי ההשתתפות שלהם בשוק העבודה ובאחוזי המשרה הגבוהים, אם כי לא באותה מידה שנמצאה בקרב הלא-חרדים. עם זאת, בכל האמור לתחומי העיסוק, היוצאים דומים יותר לחרדים מבית: הן היוצאים הן החרדים מבית הם בוגרי ישיבות חרדיות, שבהיעדר לימודי ליבה מתמודדים עם פערי השכלה ועם מחסור במיומנויות שנדרשות להשתלבות בתעסוקה איכותית, בעיקר אנגלית ומתמטיקה (דויטש ואניסמן, 2024).

הנתונים שיובאו להלן מתייחסים לנתוני תעסוקה של גברים יוצאי החברה החרדית בקבוצת הגיל 20-54, שכן אפשר לאתר אותם בין נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס, בהתבסס, בין היתר, על לימודיהם בעבר בישיבה חרדית (דויטש ושנפלד, 2023). העיסוק בהשתלבותם בשוק התעסוקה חשוב מאוד לנוכח ההשתתפות המועטה בו של גברים בקבוצת המוצא שלהם, בחברה החרדית עצמה, ובשל הפער הרב בין ההשכלה שלהם לזו שבחברה הכללית (ובשל קיומם של פערים תרבותיים אחרים, חסמים שבהם נדון ביתר פירוט בהמשך הדוח). לעומתם, לא נמצאו נתוני תעסוקה מהימנים של נשים יוצאות החברה החרדית (דויטש ושנפלד, 2023). שלא כמו שיעור התעסוקה של הנשים החרדיות, שכבר השיג את היעד הממשלתי לשנת 2030 וקרוב לזה של יהודיות לא-חרדיות, שיעור התעסוקה של הגברים החרדים רחוק מן היעד הממשלתי, והיקף המשרה שלהם נמוך משמעותית מזה של יהודים לא-חרדים (דויטש ואניסמן, 2024). שיעור המועסקים בקרב גברים יוצאים דומה למדי לזה של היהודים הלא-חרדים וגבוה במידה ניכרת מזה של החרדים. בין השנים 2020-2023 שיעור המועסקים בקרב היוצאים הצעירים (בני 25-34) עמד על 80% – נמוך מעט מבקרב הלא-חרדים (84%) וגבוה במידה ניכרת מבקרב החרדים (41% בקרב החרדים מבית ו-49% בקרב המצטרפים לחברה החרדית). ואולם, בולטת העובדה שבקבוצת הגיל המבוגרת יותר (בני 35-64), הפער בין שיעור המועסקים בקרב היוצאים (77%) לשיעור המועסקים בקרב הלא-חרדים (89%) מתרחב משמעותית (החרדים סוגרים חלקית את הפער, בשל הצטרפותם המאוחרת לשוק העבודה. שיעורי התעסוקה אצלם בגיל המבוגר עומדים על 58% בקרב חרדים מבית ו-67% בקרב המצטרפים) (דויטש ואניסמן, 2024).

בשנים האחרונות נרשמה ירידה בשיעורי האבטלה בכל הקבוצות, למעט בקרב היוצאים, שאצלם נרשמה עלייה קלה. בשנים 2022-2023 עמד שיעור האבטלה מתוך כוח העבודה בקרב היוצאים על 6.2% לעומת 2.9% בקרב הלא-חרדים ו-3.4%-3.6% בקבוצות החרדים (דויטש ואניסמן, 2024).

הגברים היוצאים עובדים בממוצע בהיקפי משרה גבוהים: 88% בקרב המועסקים שביניהם עבדו בהיקף מלא, לפי הגדרות למ"ס (35 שעות או יותר בשבוע), שיעור נמוך מזה שבקרב כלל הלא-חרדים שמועסקים (92%) וגבוה במידה ניכרת מזה של המועסקים בקרב החרדים (64% אצל חרדים מבית ו-73% אצל המצטרפים) (דויטש ואניסמן, 2024, על פי נתוני כוח אדם לשנים 2020-2023).

לצד שיעור ההשתתפות הגבוה בשוק העבודה, בולטת העובדה שרבים מן היוצאים מועסקים במשרות שאינן דורשות רמת מיומנות גבוהה. כך, 58% מן היוצאים מועסקים במשרות שמסווגות בשתי רמות המיומנות הנמוכות (מבין ארבע רמות), לעומת 35% מן המועסקים הלא-חרדים (דויטש ואניסמן, 2024). אלו הם מקצועות שלרוב מאופיינים ברמות שכן נמוכות (כדוגמת נהגים, מקצועות בתחום הבנייה ומכירות) (דויטש ושנפלד, 2023). לצד זה, בולט שיעורם של גברים יוצאים המועסקים בתחומי ההיי-טק (8.4%), הנמוך מן השיעור בקרב הלא-חרדים (21.3%) אך גבוה משל החרדים מבית (3.1%) (דויטש ואניסמן, 2024). ממצאים אלו מוסברים בנקל על ידי רמת ההשכלה הנמוכה יחסית, בממוצע, של היוצאים, אשר תוארה לעיל.

מצב כלכלי, השתלבות בחברה ובכלכלה ורווחה אישית

הנתונים שלהלן מבוססים על ניתוח הסקר החברתי של הלמ"ס משנים שונות, כפי שהוא מופיע בשנתון עמותת 'יוצאים לשינוי' (דויטש ואניסמן, 2024), פרט למקום שבו יצוין אחרת:

שיעור **בעלי הדירות** בקרב יוצאים בני 35-64 (67%) נמוך מן השיעור מבקרב הלא-חרדים (77%), החרדים מבית (88%) והמצטרפים (74%).

שיעור **בעלי רישיון נהיגה** בקרב היוצאים (גברים 88%, נשים 69%) נמוך מבקרב הלא-חרדים (גברים 93%, נשים 84%), וגבוה במידה ניכרת מבקרב חרדים מבית (גברים 52%, נשים 23%).

היוצאים מדווחים בשיעורים גבוהים יותר על **קשיים כלכליים**, הן לעומת הלא-חרדים הן לעומת החרדים. כך לדוגמה, בקרב היוצאים שיעור נמוך יותר מדווח שמצליח "לסגור את החודש" (57%-67% (הטווח מתייחס לקבוצות גיל שונות), לעומת 72%-79% בקרב הלא-חרדים ו-60%-74% בקרב החרדים מבית), וכמחצית מן היוצאים (51%) מדווח על תחושת עוני, לעומת כשליש בקרב הלא-חרדים והחרדים מבית (ומעט יותר משליש בקרב המצטרפים). עם זאת, שיעור היוצאים שדיווחו על **שביעות רצון מן החיים** (90%) דומה לשיעור זה בקרב הלא-חרדים (92%), אך נמוך מבקרב החרדים (98% אצל חרדים מבית; 97% מצטרפים). למרות מצבם הכלכלי בעת עריכת הסקרים, נמצא שהיוצאים אופטימיים בנוגע לשיפור מצבם בעתיד (74%), משמעותית יותר מן הלא-חרדים (59%), ובמידת-מה גם יותר מן החרדים מבית (66%). שיעור המדווחים על **דיכאון** בקרב היוצאים (29%) גבוה מעט מבקרב הלא-חרדים (24%), ונמוך משמעותית מבקרב החרדים (10% אצל חרדים מבית ו-17% אצל המצטרפים). מגמות דומות (גם אם המספרים שונים) נמצאו אשר לתחושות של **לחץ** ושל **דאגות** המפריעות לשינה.

יוצאים מדווחים מעט יותר על תחושת **בדידות** (28% בקרב נשים ו-23% בקרב גברים), לעומת 22% ו-16% בהתאמה בקרב הלא-חרדים, והרבה יותר מבקרב החרדים (9% בקרב חרדים מבית בשני המגדרים; 18% ו-10% בהתאמה בקרב המצטרפים). ממצאים אלו, ודומים להם שפורסמו בשנים קודמות, מנגדים למחקרים אחרים שהצביעו על שכיחות גבוהה עוד יותר של תחושות דיכאון ובדידות בקרב היוצאים. הועלתה השערה שהדבר נובע מכך שבמחקרים אחרים אלו היה ייצוג יתר של פונים

לעמותות סיוע, שכנראה מתמודדים יותר עם קשיים רגשיים, ובשל כך נוטים לחפש עזרה ומגיעים לעמותות. אם כך, הדבר מצביע על קיומה של תת-קבוצה שבקרבה יש רמות גבוהות של קשיים רגשיים, דבר שיזכה להתייחסות נוספת בהמשך סקירה זו (דויטש ושנפלד, 2023). אפשרות נוספת שהועלתה וטרם נבדקה היא היתכנות של קיום הטיית רצייה חברתית בשאלונים שמופצים על ידי ארגוני סיוע ליוצאי החברה החרדית, באופן שאולי מגביר את הסיכוי לדווח בהם על תחושות של דיכאון ובדידות.

בעמדות כלפי מערכות השלטון ובמידת האמון במערכות אלו, עמדות היוצאים דומות לאלו של לא-חרדים, למעט מידת האמון במערכת המשפט, שנמוכה משל לא-חרדים, אך גבוהה משל חרדים מבית ומצטרפים (דויטש ושנפלד, 2023)

4.3 מאפייני תהליך היציאה מן החברה החרדית ומאפייני היוצאים בעת היציאה

מחקרים מעטים עסקו עד כה בתיאור תהליכי היציאה של צעירות וצעירים מן החברה החרדית בישראל. אחד הבולטים שבהם הוא מחקרו המקיף של הורוביץ משנת 2018, אשר התבסס על יותר ממאה ראיונות נרטיביים עם יוצאים בשאלה ובני משפחותיהם ועל כעשרים ראיונות נוספים עם פעילים ואנשי מקצוע בארגוני הסיוע, עובדים סוציאליים וראשי ארגונים ומחנכים חרדים. נוסף על כך נערכו גם קבוצות מיקוד לתיקוף הממצאים והועברו שאלונים ברשת באמצעות דף הפייסבוק של עמותת "יוצאים לשינוי" (הורוביץ, 2018). הממצאים שיתוארו בתת-פרק זה מתבססים כמעט כולם על ממצאי מחקרו, פרט למקום שבו יצוין אחרת. נציין שהורוביץ משתמש במונח "יציאה בשאלה" בהתייחס לכל יציאה מן החברה החרדית, בין היוצאים ממשיכים לאחוז בדת ובין הם עוזבים אותה. אנו נשתמש כאן בכינוי "יוצאים" ו"יציאה", המונח המקובל יותר בשנים האחרונות.

4.3.1 המניעים שבבסיס היציאה מן החברה החרדית

מראייניו של הורוביץ התייחסו למניעים שונים לתהליך היציאה שהם עברו, והורוביץ קיבץ אותם לארבע קבוצות עיקריות של מניעים: **אי-נחת ותהיות סביב אמונה** – על בסיס תהיות אינטלקטואליות (מעטים) או אי-אמונה באורח יותר 'אינטואיטיבי' כבר מגיל צעיר (הורוביץ מציין שמצא בעיקר נשים בקבוצה זו).

תחושת מחנק ורצון באוטונומיה – סלידה מן הרמה הגבוהה של פיקוח חברתי, מן הדרישה לאחידות ומסנקציות כלפי חריגה מנורמות, שמאפיינות את החברה החרדית, ונהייה אחר הדימוי של החברה הכללית ככזו שיש בה בחירה, אפשרות לאינדיווידואליזם וחירות רבה. חלק מן הסקרנות נוגע במיניות, תרבות, אופנה, מאפייני תרבות-נוער וצריכה.

ביקורת על החברה החרדית – ביקורת הנובעת מן הפער שבין הדימוי העצמי של החברה החרדית כחברת מופת ובין תופעות שליליות המתגלות בה. הביקורת עשויה להתייחס למוסדות כמו הרבנות, האדמו"רים, מערכת החינוך, הפוליטיקאים והמשפחה, והיא כרוכה בנושאים כגון יחסים בין-אישיים, אתיקה, היחס למדינה ומוסדותיה, אלימות, פגיעות ומעשים פליליים בתוך החברה החרדית.

דחייה, טראומה וקורבנות – מניע זה מאפיין יציאה מן החברה החרדית בתהליך מורכב עם פוטנציאל סיכון ומשבר של מי שסבלו בעצמם מאלימות או פגיעות מיניות או שהתקשו להסתגל לחברה החרדית על רקע זהות או נטייה מינית. האירוע הטראומטי

והדחייה מובילים אותם לתהיות דתיות, לסלידה מן החברה החרדית ולשאיפה לעזוב. חלק מבני ובנות קבוצה זו שוהים לתקופה כלשהי בשולי החברה החרדית ועל גבול החברה הכללית, לעיתים במקומות שמגבירים את הסיכון והפגיעה בהם. הרכיב של בעיות בריאות הנפש בולט גם הוא בקרב קבוצה זו.

4.3.2 גיל היציאה ועיתוי היציאה

יציאה מן החברה החרדית נובעת כאמור ממניעים מגוונים, והיא מתרחשת בקבוצות גיל שונות. קבוצת הגיל שבה תהליכים אלו מרובים במיוחד היא 17-22, בהשפעת גיל ההתבגרות. יציאה מאוחרת, מתוך משפחה או בגילאי ה-30 עם ילדים, קשה ונדירה הרבה יותר. בתנאים אלו, יש מי שבוחרים לחיות כ'אנוסים' – מאמצים אורח חיים חרדי מודרני ללא אמונה או ממתנים לגיל מבוגר, לאחר השידוך של אחרון הילדים. היוצאים המבוגרים הללו, חלקם בעלי עצמאות כלכלית, נפרדים אז 'פרידה שקטה' מן החברה החרדית, לרוב ל'אזורי התפר' שבין חרדיות מודרנית, דתיות רכה וחילוניות (הורוביץ, 2018). אך יש גם מי שממשיכים לחיות כמעין 'אנוסים' בתוך החברה החרדית, בלי שיש להם כוונה ברורה לצאת ממנה, והם מקיימים לעיתים שיח ביקורתי ביניהם, שעיקרו ערעור על ערכיה של החברה החרדית ועל ההגמוניה שלה (יעקבוביץ', 2021).

הורוביץ (2018) מצביע על ארבע קבוצות שזיהה, על פי הגיל, השלב בחיים והמצב המשפחתי שבהם נעשתה היציאה:

יציאה מוקדמת – יש שמדווחים בדיעבד כי כבר בגיל 12-13 ידעו שהם לא יישארו חרדים. בקרב רבים מן ה'יוצאים' בגיל צעיר אין הכרעה מוגדרת של מיצובם כלפי החברה החרדית, אלא מגוון התנהגויות לא נורמטיביות ומחאה, בעיקר בהקשר של מערכת החינוך החרדית הלוחצת. בהמשך, המפגש של אורח חיים 'מרדני' עם המשפחה, מערכת החינוך וקבוצת השווים, הוא שמוביל חלק מקבוצה זו לעזיבה. אחרים חוזרים אל נורמטיביות חרדית או אל 'חרדיות רכה' עם חלוף תקופת ההתבגרות.

יציאה מאוחרת – אצל בנים, יציאה מאוחרת, במעבר לישיבה גדולה (סביב גיל 16-17) או במהלך הלימודים בה, מתאפיינת לרוב בספקות סמויים העולים על פני השטח מתוך מחשבה על אורח החיים הנורמטיבי העתידי של אברך נשוי או עקב חשיפה לערכים ועמדות שונות. תהליך היציאה מלווה לא פעם בחברות עם תלמיד אחר שעובר תהליך דומה בישיבה או בחשיפה לספרים ולתכנים אחרים שאינם של הציבור החרדי. אצל בנות ניכר תהליך דומה נוכח הבחירה בסמינר, במגמת הלימוד וראשית תקופת השידוכים, לעיתים בקבוצה קטנה בין חברות בסמינר שמתנסות יחד בחברה הכללית.

יציאה לאחר גיל 40 – היא תופעה נדירה, בין היתר משום שהאפשרויות לנהל אורח חיים עצמאי לאחר נישואי הילדים נרחבות: יש מי שבוחרים להיות 'אנוסים' (כלומר, לחיות כחרדים רק למראית עין) או לנהל חיים כפולים לאחר גירושין או אפילו במסגרת זוגיות חרדית. יש נשים שמשנות בהדרגה את אורחות חייהן, לרוב מתוך מקום עבודה מסודר וביטחון כלכלי, בלי להצהיר על השינוי באורחות החיים או להחצין אותו. בשל העובדה שמדובר בתופעה נדירה יחסית, היא אינה נחשבת למאימת.

יציאה של נשואים ומשכחות – תופעה זו הייתה נדירה בעבר, אך הפכה לנפוצה יותר, ובין היתר קשורה גם להיקפים הגדולים של גירושין בחברה החרדית. לעיתים הספקות של אחד מבני הזוג מובילים לגירושין טעונים מאוד (עוד על כך, להלן), ובמקרים אחרים לחיים כ'אנוסים' או לחופש של אחד מבני הזוג, תוך שמירה על המסגרת המשפחתית החרדית. יש מקרים, מעטים למדי, של יציאה משותפת של בני זוג עם ילדים.

4.3.3 יציאה של נשים

הורוביץ (2018) מציין שהליך היציאה בשאלה של נשים מתחיל לרוב בגיל מבוגר יותר מאשר אצל גברים. רק מעטות מתחילות תהליך זה בשנים הראשונות של התיכון. בין היוצאות מן החברה החרדית בולטת נוכחות של מי שחוו פגיעה, קושי בזהות המינית, תפקוד משפחתי לקוי, וכן של נערות ממשפחות שהצטרפו לחברה החרדית. יש גם מי שמתחילות להטיל ספק בדרך החרדית במהלך לימודיהן בסמינרים, לעיתים לנוכח האופן הנוקשה שבה מוצג בהם ייעודה של האישה החרדית ודחיית דרכים אחרות של מימוש עצמי. לעיתים מתעוררים אצלן ספקות גם עקב אירועים טראומטיים חיצוניים או על רקע חשיפה לשיח חרדי כמיניסטי. הדברים מביאים לא פעם ליציאה בטרם כניסתן לשידוכים ונישואין. יש גם מי שיוצאות לאחר נישואין, בעקבות לבטים הקשורים בזהותן המינית, לנוכח הציפיות מהן, או בעקבות קושי בתפקוד המיני של בן הזוג והאופן שבו החברה החרדית מתמודדת עם מצבים כאלה. קבוצה נוספת היא של נשים נשואות עם ילדים, אשר בוחרות לצאת מן העולם החרדי, לא פעם תוך מאבק משפטי ואף ויתור על המשמורת על ילדיהן (נושא שאליו נתייחס בהרחבה בפרקי הסקירה הבאים, גם בהקשר של יוצאים גברים, שנשותיהם נותרו בחברה החרדית).

4.3.4 שלבי היציאה

תהליכי היציאה מן החברה החרדית אינם אחידים, והם שונים מאדם לאדם, גם מעבר לגיל שבו מתרחשת יציאה זו. עם זאת, הורוביץ מצביע על שלבים מרכזיים שמאפיינים לרוב את תהליך היציאה, ובכלל זה גם על מאפיינים טיפוסיים של קבוצות יוצאים נבדלות (הורוביץ 2018):

לקראת הכרעה ויציאה – הורוביץ מבחין בין מי שיוצאים באורח 'אסטרטגי' מן החברה החרדית למי שיוצאים באורח ספונטני-משברי או כתוצאה של מה שהוא מכנה "התרוקנות הזהות החרדית":

היוצאים 'האסטרטגיים' עוברים לרוב תהליך של הערכת מצב ושוקלים חלופות. הם עוסקים בשלב מוקדם זה בקריאה, בתהיות קיומיות ובתכנון היציאה. חלק מהם שוקל להישאר 'חרדי מודרני' או 'אנוס', אך הרוב עוסקים באופן שבו יצאו וכיצד יקטינו את המחירים הצפויים להם עקב יציאה זו. הם נוטים לפיכך להיערך וללמוד את האפשרויות שעומדות בפניהם. בקרב בנים, גיוס לצבא הוא אפיק יציאה אפשרי – בין היתר, באמצעות התגייסות למסגרת צבאית חרדית כשלב מעבר לקראת יציאה בהמשך. אצל בנות המצב מורכב יותר, וחלק מהן מוצאות עצמן בלחץ של שידוכים, לחץ שעשוי להביא אותן לעימות עם סביבתן עוד בשלבי הלימודים בסמינר. עוגן משפחתי מחוץ לחברה החרדית מקל על יוצאים אסטרטגיים.

היוצאים 'בדגם הספונטני-משברי' מצויים לרוב בסיכון עוד בשלב שקודם ליציאה עצמה. ה'ספונטניים' מוצאים את עצמם במצבי קונפליקט מתגבר עם המשפחה, מערכת החינוך או הקהילה, בלי שבהכרח חשבו באורח סדור על יציאה ממנה. הם יבקשו סיוע בעיקר אם המסגרת המשפחתית הופכת מבחינתם 'בלתי אפשרית', אלימה או כזו שאינה מכילה. יציאה טראומטית כזו עשויה להתרחש החל בגיל הנעורים, דרך מוסדות חינוך, או אף בשלב הנישואין. היציאה הספונטנית יוצרת שבר ומציפה צרכים מידיים רבים, ובשל כך חלק מן היוצאים בתהליך כזה מבקשים סיוע חיצוני.

היוצאים עקב 'התרוקנות הזהות החרדית' – בשונה מן היציאה האסטרטגית, דפוס זה אינו אפיק מתוכנן ליציאה מן החברה החרדית ואינו כולל היערכות ותכנון סדורים, אך הוא גם אינו טראומטי כמו הדגם הספונטני-משברי. אצל בנים, דפוס זה מתאפיין

בקשיים בישיבה, עובר במשא ומתן עם ההורים שמנסים להשאיר את הבן במסגרת, ובהמשך – מעבר בין ישיבות המסתיים בישיבות לנושרים. בנות, בעיקר ספרדיות, עשויות למצוא עצמן בסמינרים שנועדו לנערות במצבים שונים, ואשכנזיות מגיעות לסמינרים פתוחים יותר ונחשבים פחות. ההמשך מתאפיין בלבטים של יוצאים-בכוח אלו ובניסיונות של הסובבים אותם להזהיר אותם מן הצפוי להם מחוץ לחברה החרדית.

4.3.5 הכרעה ועזיבה

מבין המרואיינים במחקר, היו מי שידעו להצביע על רגע מפנה, ואילו אחרים לא יכלו להצביע על רגע ברור של עזיבה. במיוחד בקרב יוצאים מן החוגים השמרניים יותר, יש שהצביעו על איומים שנאלצו לספוג, על סילוקם מן הישיבה, על השפלה פומבית או על דחייה מצד משפחתם, כרגעים מובחנים של הכרעה. בחסידות גור דווח על תופעה של מתן טיפול תרופתי והפניה לטיפול פסיכיאטרי ללא צורך קליני כגורם שמדרבן לעזוב.

מרואיינים תיארו מקרים טראומטיים, שבהם ההורים הם שדחפו את היוצא החוצה, לעיתים באמצעות נעילת דלת הבית בפניהם, עימותים חריפים, ענישה וכיוצא באלה. תוארו מקרים שבהם קונפליקטים כאלה, עם הורים או מחנכים, הביאו את הצעירים המתלבטים לרגעים של הכרעה "שאינן מהם חזרה". דוגמאות לכך הן פגיעה מכוונת בכשרות הבית או בקופת צדקה על ידם, חיתוך עצמי של הפאות, פגיעה בתפילין או השלכת כיפה. אירועים כאלה בלטו אצל מי שחוו אלימות, פגיעה מינית או תגובות קיצוניות במיוחד של הורים או קרובי משפחה אחרים.

יציאה טראומטית פחות, במיוחד בגיל מאוחר יחסית, כרוכה לא פעם בשהייה ב'אזור הדמדומים' שבין החברה החרדית לזו החיצונית, ללא הכרעה ברורה. תופעות אלו כוללות התנהגויות כגון האזנה למוזיקה או נסיעה לים בשבת, אכילת חמץ בפסח או בשר עם חלב, קיום יחסי מין, לבישת בגדים לא חרדיים וקריאת ספרות חול. אלו מביאים בסופו של דבר להכרה בצורך להכריע לכאן או לכאן.

במקרים אחרים, ההכרעה נעשית בהשפעת קשר עם דמויות שאיתן הצעירים יוצרים קשר ומהוות עבורם 'סוכני שינוי'; לדוגמה, בן זוג לא חרדי, יוצא מן החברה החרדית, בן משפחה לא חרדי, צעירים לא חרדים מקבוצת הגיל, מעסיק בוגר ותומך או דמות טיפולית כמו עובד סוציאלי או רופא.

יש גם מי שמגיעים להכרעה שכלתנית יותר, בעקבות קריאה בספרות, בין זו ספרות ביקורתית כלפי הדת, ספרות על נושאי חברה ומדע, ספרות שמדגישה ערכים אינדיווידואליים או ביקורת על נורמות חברתיות. יש גם מי שהגיעו להכרעה בעקבות אירועים בולטים בחברה החרדית, כמו התאבדותה של [אסתי ויינשטיין](#) או [רצח שירה בנקי](#), או בעקבות מחשבות סביב משברים כלל ישראליים, ביטחוניים, פוליטיים או מערכת היחסים המורכבת שבין החברה החרדית לשאר החברה.

בשלבם הבאים – דפוסי חיים והתמודדות עם אתגרים שלאחר היציאה מן החברה החרדית – נדון להלן בהרחבה בהמשך הדוח.

4.3.6 נוער בסיכון ונוער נושר

בשיח המחקרי על יציאה מן החברה החרדית ישנה התייחסות רבה למדי לנוער בסיכון ולנוער שנושר ממערכת החינוך וחלקו ממשיך הלאה ויוצא לבסוף מן החברה החרדית. בחברה החרדית יש קשר הדוק במיוחד בין השתלבותו של הפרט בקהילה

ובין איכות חייו, וקושי בהשתלבות זו עלול ליצור מצבי סיכון. הגורם המיידי להידרדרות בני נוער חרדים הוא בדרך כלל הקושי להשתלב במסגרת הלימוד בגילי התיכון, דהיינו ישיבה קטנה בקרב בניו וסמינר בקרב בנות. בניו ובנות הנושרים ממוסדות הלימוד עלולים לחוות יחס שלילי מן הקהילה וממשפחתם, וסיכוייהם למצוא שידוך פוחתים. לכן לנשירה השפעות ניכרות יותר על בני נוער חרדים מאשר על קבוצות אחרות באוכלוסייה. בעקבות הנשירה עשויים לחול שינויים בסממנים החיצוניים החרדיים, ניתוק מן הקהילה ומן המשפחה, שוטטות, התנהגות מינית שאינה תואמת לערכי העולם החרדי ומעורבות באלומות ובעבריינות (פלך ואח', 2023). בחינה של שיעורי הנשירה הגלויה של בניו מצביעה על שיעורי נשירה גבוהים במיוחד מן החינוך החרדי, גבוהים בהרבה משל בניו בחינוך הממלכתי, ואף משיעורי הנשירה בחינוך הערבי (יפה ואח', 2024). יפה ואח' (2024) מצביעים על שני גורמים מרכזיים התורמים לנשירתם של נערים ממוסדות חינוך חרדיים: הפרעות קשב וריכוז ואי-הזדהות עם המסגרת החרדית. הם מציינים כי ייתכן שקשיים אלו החלו להופיע אצל הנערים גם בשלבי חייהם ובעת לימודיהם בגיל צעיר יותר, אך ברור שבעת הלימודים בישיבות החרדיות, שלרוב מתאפיינות במסגרת קשיחה ותובענית, עם שעות לימוד ארוכות, תפילות ממושכות ואיסורים מחמירים בנוגע לפעילויות בזמן הפנוי, הולכת השפעתם ומתגברת בגיל הנעורים. מאפיינים נוספים שקשורים בנשירה מוגברת של נערים מישיבות חרדיות הם היותם ילדים להורים חוזרים בתשובה, ילדים להורים שעלו לארץ, ילדים שלומדים במוסדות שבהן דרישות דתיות מחמירות במיוחד או ימי לימודים ארוכים במיוחד; ולצד אלו – ילדים ממשפחות עם קשיים בתפקוד המשפחתי, ילדים עם קשיים חברתיים, וכן חשיפת הנער לתכנים ולנורמות שזרים לציבור החרדי, דבר שהוא בשנים האחרונות עקב חדירתה של רשת האינטרנט והקלות שבחשיפה לחומרים שמצויים בה. בהקשר אחרון זה, נדמה שדעתם של חוקרים אלו שונה, ואולי רק מעודכנת יותר, מזו של הורוביץ (2018), כפי שיובהר בסעיף הבא להלן.

התופעה של נוער שנפלט ממסגרות נורמטיביות של החברה החרדית מתקיימת במשפחות מכל הזרמים וקבוצות המשנה בחברה החרדית, בכללן משפחות מיוחסות ומשפחות 'פשוטות'. במשך שנים רבות נטו בחברה החרדית להתעלם מתופעת הנשירה הזו, וההתמודדות איתה הצטמצמה לרוב למסגרות הפנים-משפחתיות והפנים-קהילתיות, בדגש במזעור הנזקים שיכולים להיגרם כתוצאה מן הנשירה, הן מניעת נזק לילד הנושר ולמשפחתו הן לצמצום השפעתו הנתפסת כמזיקה על ילדים אחרים. רק בשנים האחרונות החלה החברה החרדית להתמודד באורח מערכתי יותר עם תופעת הנשירה הזו ולמצוא לה פתרונות שונים בתוך המערכת החרדית, בכללם מוסדות חינוך חרדיים אלטרנטיביים מסוגים שונים ופתוחים יותר, וכן תוכניות למניעת נשירה דוגמת "חנוך לנער" (בכר וארזי, 2024), כדי לשמר את הנערים במערכת החינוך בכלל, ובגדרי הקהילה החרדית בפרט (יפה ואח', 2024).

ההיבט הרלוונטי עבורנו בסקירה זו הוא ההשפעה של הנשירה, הגלויה או הסמויה, על הזהות החרדית של הנערים ועל סיכויי הישארותם בחברה החרדית. זאת לנוכח העובדה, שבמקרה של נשירה ממערכת החינוך החרדית, הדבר עשוי להיות מלווה גם בשאלות של זהות ושאיכות חברתית בכלל. כך, נשירה ממוסד חינוך חרדי עשויה לכלול גם 'נשירה' – חלקית או מלאה – מן הנורמות הדתיות והקהילתיות, ואצל חלק מן הנושרים, גם נטישה מלאה של החברה החרדית. לעיתים נלווים לכך גם קשיי הסתגלות לעולם החוץ-חרדי, ואף נטייה להסתבכיות עם החוק (יפה ואח', 2024).

ייאמר עם זה, כי נראה שמרבית הנערים הנושרים מוצאים לבסוף את דרכם למסגרת חרדית כלשהי, שבה הם משלבים לימודים תורניים עם עיסוקי חול כלשהם, בזמן הלימודים ואחריהם, כגון לימודי מקצוע, שילוב הלימודים עם עבודה או עיסוק חיצוני אחר,

ולעיתים אף לימודים אקדמיים בהמשך. זאת, לרוב, בסיוע משפחותיהם ומערכות חרדיות שנוטות יותר מבעבר למצוא פתרונות לנערים אלו. כך הם מוצאים עצמם נשארים במסגרת החברה החרדית (יפה ואח', 2024). לא ידוע בוודאות מהו שיעור הנושרים שמשלמים תהליך של יציאה מלאה מן החברה החרדית.

4.3.7 השפעת רשת האינטרנט, הטלפון החכם והרשתות החברתיות

בשונה מדעתם של יפה ואח' (2024) שהובאה לעיל, הורוביץ (2018) סבר שהחשיפה לרשת האינטרנט איננה בהכרח טריגר להתעניינות בתכנים אלטרנטיביים וזרז ראשוני ליציאה מן החברה החרדית, אלא היא אף מאששת את הזהות החרדית באמצעות עיסוק רב בה בנושאים קהילתיים ויצירת סדר יום כלל חרדי מגזרי. זאת, אחרי שהחברה החרדית נכשלה בהתגוננות מפניה ובחרה בפועל להשתמש בה לצרכיה. לדעתו, הגלישה ברשת אינה גורם ראשוני לזירוז היציאה, אלא היא מאפיין נלווה המשמש את היוצא בשלב התהיות, בקביעת אסטרטגיית היציאה, ולבסוף – בחיפוש אחר תמיכה וליווי בתהליך היציאה. כך, הגלישה במרשתת מאפשרת מרחב של אינטימיות ומפלט ממערכת החינוך, מן המשפחה ואפילו מן השבת והחג, אצל מי שכבר ממילא מצויים כבר בעיצומו של תהליך יציאה.

4.4 צורכיהם של היוצאים והאתגרים שהם מתמודדים עימם

מן המתואר עד כה ברור כי היציאה מן החברה החרדית מביאה עימה שינויים מהותיים בתחומי חיים רבים ומזמנת ליוצאים אתגרים רבים שעליהם להתמודד עימם. בפרק זה נתמקד באתגרים המרכזיים שהיוצאים מתמודדים עימם, בהשפעות של אתגרים אלו על חייהם ועל השתלבותם בחברה הכללית, ובצרכים הנגזרים מן ההתמודדות הזו. תיאור האתגרים והצרכים ייעשה על פי תחומי חיים מרכזיים.

4.4.1 אתגרים וצרכים בתחום חברתי והקשרים הבין-אישיים

היוצאים מותירים למעשה מאחור את כל מה שהכירו, ובכלל זה את ההשתייכות לחברה, לקהילה ולעיתים גם למשפחה, אשר נותרו כולם ב'עולם הישן' שעזבו. מכל אלו, נדמה שאתגר השמירה על קשרי המשפחה הוא המורכב והטעון ביותר. בבתים שמרניים מתרחשות לעיתים תופעות של ניתוק יחסים בין ההורים לילדם שיצא מן החברה החרדית. הניתוק מופיע לעיתים בדרך של סגירת הבית בפני היוצאים כאשר הם שבים בשעת לילה מאוחרת, ולעיתים נלווים לכך גם גילויי אלימות כלפיהם (לפעמים באמצעות "משמרות הצניעות"), חיפוש בחפציהם ומעקבים. יש מקרים שבהם התכחשות ההורים לילדיהם מגובה בהוראת רבנים. פעמים רבות הבחירה בדרך של ניתוק מוסברת במונחי השפעה שלילית של היוצא על אחיו ואחיותיו (הורוביץ, 2018). מקרים קיצוניים מעין אלו מתרחשים ומוכרים, והם במידה רבה 'צובעים' את התפיסה המקובלת, בשל השתקפותם בסיפורים דרמטיים במיוחד של יוצאים מן החברה החרדית, אשר עולים מעת לעת בכלי התקשורת, וכן בשל העובדה שמקרים רבים כאלה תועדו מפי יוצאים המוכרים לארגוני סיוע, שמטבע הדברים מגיעים אליהם במיוחד מי שמרגישים צורך מוגבר בסיוע (דויטש וקפלן, 2023). בקרב משפחות ממוצא אנגלו-סקסי נוקטים לעיתים פתרון של 'העתקת המשבר המשפחתי לחו"ל', כלומר הרחקת בן המשפחה היוצא כדי להימנע מדימוי של משפחה שיש בה בן משפחה 'מקולקל'. לשם כך מסתייעים במקרים רבים בקרובי משפחה חרדים פחות החיים במדינה אחרת (הורוביץ, 2018).

הורוביץ (2018) מציין שרוב היוצאים חווים ניתוק כלשהו ביחסים עם ההורים. עם זאת, אצל הרוב חוזרים היחסים לאחר תקופה של משבר, בדרגה כלשהי של קרבה – לעיתים רק ברמה של מכששים מוגבלים ושיחות נימוס. ואכן, כך עולה גם ממחקרם של דויטש וקפלן (2023), אשר התבססו על ניתוח נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס לשנים 2018-2021, שבמסגרתו נשאלו הנדגמים על שביעות רצונם מן הקשר שלהם עם בני משפחותיהם ועל מידת ההערכה שלהם זוכים, לתחושתם, מצד בני המשפחה. לצד נתונים אלו הושלמה התמונה על ידי ניתוח ממצאי סקר 'הקשר המשפחתי' שערכה עמותת 'יוצאים לשינוי' בשנים 2016-2019, ואשר בחן את מידת הקשר של יוצאים עם בני משפחותיהם, לאחר שלוש שנים ויותר ממועד יציאתם מן החברה החרדית, בהשוואה לטיבו של קשר זה בסמוך למועד היציאה. על אף מגבלות הדגימה של סקר זה, החוקרים מציינים שיש בו כדי לשפוך אור על טיב הקשר של יוצאים מן החברה החרדית עם משפחות המוצא שלהם.

מניתוח נתוני הסקר החברתי עולה כי רוב היוצאים (90%) שבעי רצון מן הקשר המשפחתי, ואולם מידת שביעות הרצון נמוכה מזו של חרדים מבית (97%) ושל לא-חרדים (96%). עוד עולה כי רובם חשים שבני משפחתם מעריכים אותם (98%), ואולם ההתפלגות של מידת ההערכה שונה משמעותית מבקרב החרדים מבית והלא-חרדים: 71% מן היוצאים חשו שבני המשפחה מעריכים אותם במידה רבה (ועוד 27% "במידה מסוימת"). זאת לעומת 90% בקרב החרדים מבית ו-85% בקרב הלא-חרדים. לבסוף, מניתוח הנתונים עולה שיוצאים אשר נשארו דתיים שבעי רצון מן הקשר עם בני המשפחה בשיעור דומה לזה שבקרב חרדים מבית ובקרב הלא-חרדים, אך ההתפלגות במידת שביעות הרצון שונה משל החרדים ודומה יותר בקרב הלא-חרדים: בקרב היוצאים הדתיים רק 69% ציינו שהם "מרוצים מאוד" מן הקשר, לעומת 83% בקרב החרדים מבית ו-70% בקרב הלא-חרדים. בקרב יוצאים שאינם דתיים, מידת שביעות הרצון מן הקשר עם בני משפחותיהם החרדים הייתה נמוכה יותר – אומנם 85% ציינו שהם שבעי רצון, אך רק 30% ציינו שהם "מרוצים מאוד" מטיב הקשר (דויטש וקפלן, 2023).

בסקר 'הקשר המשפחתי' דיווחו כרבע (27%) מן המשיבים על כך שהיו בנתק מלא מהוריהם בשנה הראשונה ליציאה, לעומת כמחצית (48%) שהיו בקשר חלקי עם הוריהם ורבע (25%) שדיווחו שהיו עימם בקשר טוב בתקופה זו. עם הזמן הקשר של היוצאים עם הוריהם הלך והשתפר, כך ששיעור המשיבים שדיווחו על נתק מוחלט מהוריהם בעת המענה על הסקר – כשלוש שנים או יותר לאחר היציאה – ירד ל-11%, ואילו שיעור המדווחים על קשר טוב זינק לכמעט מחצית (47%) (דויטש וקפלן, 2023). שיעור המדווחים על נתק מוחלט (11%) נמוך מן השיעור שנמצא במחקר קודם – 16% (קיסר-שוגרמן ואח', 2022). ההבדל בין ממצאי הסקרים עשוי לנבוע ממגוון גורמים, כגון שוני בין מדגמים ואי-השמטה של משיבים שהיו בשלבים מוקדמים של יציאה במחקר הקודם (דויטש וקפלן, 2023). יצוין שהשיעור של מי שדיווחו על נתק מלא בשנה הראשונה (27%) היה זהה בקרב מי שהגדירו עצמם 'דתיים' ובקרב אלו שהגדירו עצמם 'לא-דתיים' במועד הסקר (שלוש שנים או יותר לאחר היציאה) (דויטש וקפלן, 2023).

במדד תחושת ההערכה של בני המשפחה נמצאו הבדלים קטנים יותר בין קבוצת היוצאים הדתיים ליוצאים הלא-דתיים: אף שרוב מוחלט חשו שבני משפחתם מעריכים אותם, שיעור מי שציינו שמעריכים אותם "במידה רבה" היה נמוך יותר בקרב הלא-דתיים (64%) מבקרב היוצאים שנשארו דתיים (77%). בקרב חרדים מבית ובקרב הלא-חרדים נמצאו שיעורים גבוהים הרבה יותר של מי שדיווחו שמעריכים אותם במידה רבה (90% ו-85%, בהתאמה) (דויטש וקפלן, 2023).

רוב המרואיינים דיווחו כי הם מוזמנים לאירועים משפחתיים (85%) ולארוחות שבת וחג (77%), במרבית המקרים, בתנאי שישמרו שבת. כמו כן רוב המרואיינים דיווחו כי משפחתם אינה תומכת בהם כלכלית, כאשר 38% מהם ייחסו את היעדר התמיכה לעצם יציאתם מן החברה החרדית (דויטש וקפלן, 2023). החוקרים מצביעים על כך שניכר שהקשר המשפחתי נשמר בנקודות שחשופות לחברה (אירועים משפחתיים) יותר מאשר בהיבטים שבחיק המשפחה (כגון תמיכה כלכלית). ממצאים אלו תומכים, לדעתם, יותר בגישה המתארת את הנתק (החלקי, ברוב המקרים) מן המשפחה כקונפליקט אישי של הורים וילדים, וכחות בגישה המתארת את הנתק כחלק מהענשה חברתית ולחץ חברתי (דויטש וקפלן, 2023).

יצוין שהסקר של 'יוצאים לשינוי' לא כלל יוצאים גרושים שהם גם הורים לילדים, ונראה כי אצלם שיעור הנתק גבוה יותר וכרוך לא פעם בנייתוק מכוון שנועד להבטיח את המשמורת על הילדים בידי ההורה שנשאר בחברה החרדית (הורוביץ, 2018). למקרים מסוג זה נייחד עיסוק נפרד להלן.

לסיכום, אף ששיעורם של מקרי הנתק המוחלט בין יוצאים להוריהם ולבני משפחה אחרים נמוך משנדמה ועומד על 11% בלבד בקרב מי שיצאו לפני שלוש שנים ויותר, היחסים עם משפחת המוצא הם לא פעם אתגר, ונראה שהם טעונים לא פעם במורכבויות. ראשית, במקרים רבים למדי יש נתק מלא, או כמעט מלא, בתקופה הראשונה שאחרי היציאה. שנית, אף שרוב היוצאים שומרים על קשר של ממש עם משפחותיהם, מן הנתונים עולה ששביעות הרצון שלהם מן הקשר עם המשפחה וההרגשה שהם זוכים בהערכה מצד המשפחה נמוכים, זאת לעומת משפחות שאין בהן קונפליקט של 'יציאה' (משפחות חרדיות ומשפחות לא-חרדיות כאחד).

לא ייפלא אפוא, שהורוביץ (2018) מצביע על כך שיוצאים רבים חשים בידוד כתוצאה מן הנתק מן המשפחה – גם אם הוא חלקי בלבד – ועל העובדה שיוצאים רבים מתארים את הניתוק הזה כטראומה שמשפיעה על איכות חייהם.

4.4.2 אתגרים של יוצאים גרושים

קשה הרבה יותר מן הבחינה של קשרי משפחה הוא מצבם של יוצאי החברה החרדית שהם גרושים והורים לילדים. בשונה מאתגרי השמירה על קשר עם משפחת המוצא, שנטועים בעיקר בקונפליקטים פנים-משפחתיים, במקרים אלו נכנסת לתמונה גם הקהילה החרדית כגורם פעיל, והדבר מתבטא לא פעם בטיפוח ניכור בין ילדים להוריהם ובמאבקי משמורת קשים.

חוקרים שונים מצביעים על כך שנוסף על ניכור או כשל בקשר בין הורים לילדים בתהליכי גירושין – תופעות שמתרחשות לעיתים על רקע מאבק בעצימות גבוהה בין הורים – הרי שבמקרים שבהם אחד ההורים יוצא מן החברה החרדית, ניכור כזה מטופח לא פעם במכוון על ידי הקהילה ככלי במאבק אידאולוגי, אשר בו הקהילה תופסת את העזיבה כאיום על הזהות הקולקטיבית ועל מרכזיות הדת בחיי הקהילה (ויספלנר, 2022; Nadan et al., 2021). כך, טיפוח ניכור בין ילדי ההורה היוצא ובינו משמש את הקהילה החרדית כדרך להרחקת השפעתו על ילדיו ולהרתעת הורים נוספים השוקלים לצאת (ויספלנר, 2022). בהיות החברה החרדית חברה קולקטיביסטית, מסורתית וסגורה, המשפחה והקהילה קודמות בה לפרט מבחינות רבות, ובעיות בחיי הנישואין לא נתפסות בה רק כסוגיה מתחום הפרט והמשפחה, אלא כפוגעות במארג החברתי הרחב (Nadan et al., 2021). במקרים כאלה, מול מערכות הקהילה ומנהיגיה ניצב לרוב לבדו ההורה שיוצא מן החברה החרדית ואשר נאבק לשמר את הקשר שלו עם ילדיו, כשהוא לא פעם גם חסר אמצעים, ללא השכלה וללא כישורי חיים רלוונטיים, אל מול מערכת גדולה ומגויסת, שכוללת

את המשפחה המורחבת, משפחת ההורה שנותר חרדי, הקהילה החרדית כולה ומנהיגיה (ויספלנר, 2022). כך, בשלב הראשון מוצעים להורה היוצא פיתויים כלכליים; בשלב השני נעשים מאמצים לניתוק הילדים ממנו, לצד פעולות להבטחת הישארותם במוסדות החינוך החרדיים; ולבסוף מתנהל 'קרב התשה' בבתי המשפט ובמערכת הרווחה. בשלב זה מופקע למעשה הסכסוך מבני הזוג, והקהילה החרדית היא שמנהלת ומכתיבה את התנהלות בן הזוג שנותר בה (ביילי ואח', 2023). גם במקרים שבהם בני הזוג לשעבר מעוניינים להגיע להסדרים, הם מוצאים עצמם לא-פעם – הן ההורה החרדי הן ההורה היוצא – לכודים בדינמיקה שמנהלת על ידי הקהילה ומנהיגיה, יוצרת קיטוב בין בני הזוג ומנציחה את הקונפליקט, תוך יצירת מצבי סיכון לתא המשפחתי כולו (Nadan et al., 2021). בחלק מן המקרים הללו הדבר מתבטא בכך שהורים יחידים נאבקים לשמר קשר עם ילדיהם ונלחמים לשם כך מלחמות סייזיפיות במשך שנים, לרוב בבתי הדין הרבניים, ובמקרים אחרים יש הורים שהותשו וויתרו, בתקווה שילדיהם ישובו אליהם לאחר הגיעם לבגרות (ויספלנר, 2022).

אף שניכור הורי מוכר כיום במשפט הישראלי כעוולה פלילית, הטיפול בו – במיוחד במקרים של ניכור קהילתי אידאולוגי – נתקל בקשיים מרובים. מערכת הרווחה, שאמונה על הטיפול במקרים כאלה ואמורה לספק המלצות למערכת המשפט, סובלת מחוסר מתמשך בתקנים ובתקציבים, ולא פעם גם מחוסר בהכשרה מתאימה וכלים בסיסיים לזהות את מאפייני הניכור ההורי ולסייע במתן המלצות לטיפול בתופעה. כך, אף על פי שבתי משפט נוהגים לקבוע פרק זמן של כ-45 ימים להכנת תסקיר של עובד סוציאלי עבור בית המשפט, בפועל חולפים חודשים ארוכים, ולעיתים אף יותר משנה, עד שהתסקיר מוגש. במצבים של ניכור חריף, משמעותו של פרק זמן כזה היא ניתוק של ההורה המנוכר מילדיו. לא פעם העובדים הסוציאליים, אשר מועסקים על ידי הרשות המקומית ולעיתים מגיעים מתוך הקהילה, שותפים לערכיה, ומתקשים לספק תובנות שאינן משקפות בהם. יתרה מכך, הערכאות המשפטיות אינן מחויבות לקבל את התסקיר ואת המלצותיו. לטענת ויספלנר (2022) במקרים שבהם נדונה טובת ילד שהוריו חיים בסביבות ערכיות שונות מאוד זו מזו, בית המשפט – במיוחד כשמדובר בבית דין רבני – עשוי לתת משקל יתר בהערכת 'טובת הילד' לשיקול הדתי ולדחות המלצות רווחה אשר מנקודת המבט הדתית 'מסכנת' את טובת הילד. גם כשהדברים מגיעים לכדי אכיפה, בולטת העובדה שבתי דין רבניים מתמהמהים באכיפת זמני השהות של ילדים עם הוריהם יוצאי החברה החרדית ובוחרים באמצעי אכיפה יעילים פחות מאלו שננקטים כשמדובר בהורים גרושים שחיים בעולם תרבותי דומה. נראה כי רבים מן ההורים יוצאי החברה החרדית מנותקים מילדיהם, וילדיהם מוצאים עצמם במשבר נאמנויות בין ההורים (ויספלנר, 2022).

לעיתים בית המשפט מחליט על הסדרי שהות מצומצמים ומפוקחים אשר אינם מאפשרים להורה יוצא החברה החרדית קשר הורי איכותי עם ילדיו. הסדרים אלו מעבירים לילדים מסרים שלפיהם אין לסמוך על ההורה שיצא מן החברה החרדית, ואלו מגבירים עוד יותר את הניכור ההורי ואת האפשרות שהוא ילווה את הילד גם לכשיבגר (ויספלנר, 2022). במצבים כאלה הילדים נקרעים בין כמיהתם לקשר עם הורה אהוב ובין ההכרה שדמותו נתפסת כמסוכנת ולא מוכרת בחברה שהם משתייכים אליה, והפגיעה בקשר בין ההורה היוצא לילדו נושאת בחובה לא רק קושי להורה, אלא גם סיכון לנזק נפשי רב לילד (ביילי ואח', 2023).

על אף ההשפעות הדרמטיות של מאבקים מסוג זה, אין בנמצא מידע מסודר על היקף התופעה, אך ידוע שכמעט 80% מן היוצאים שיש להם ילדים דיווחו שהיציאה לא הייתה משותפת עם בן או בת הזוג, ושכ-39% מן המקרים של יציאה לא משותפת נדרש תהליך להסדרת המשמורת והיחסים בין בני הזוג (ביילי ואח', 2023).

4.4.3 אתגרים בתחום המגורים והתעסוקה בראשית תהליך היציאה

יוצאים רווקים ורווקות שמסתדרים בכוחות עצמם, ללא סיוע של ארגון או משפחה, נוטים להתגורר בדירת שותפים באזורים זולים יחסית בירושלים וגוש דן, כדי לחוות את החברה הלא חרדית, לשמור על קשרים חברתיים ולהיות קרובים למקומות עבודה. בראיונות עלו גם מקרים של מגורי נשים יוצאות אצל חבר או אדם לא חרדי באופן שהוא על גבול הניצול המיני. רובם מתפרנסים מעבודה ארעית בשכר נמוך, בתחומים כגון מכירה בחנויות, עבודה במחסנים, מכירת כרטיסים, הפעלות לילדים, מלצרות או עבודות כפיים, ולעיתים אף תעסוקה על גבול הפלילי. היעדר הכשרה או השכלה רלוונטית סוגר בפני מרבית היוצאים אפשרות להשתלב בעבודה רווחית יותר, במקומות שבהם נדרשים ידיעת אנגלית, ניסיון בהפעלת מחשב, שירות צבאי, תעודת בגרות וכיוצא באלה. בין היוצאים יש מי שממשיכים להיות בקשר יום-יומי עם החברה החרדית, לפחות בראשיתה של היציאה, ולעיתים גם מי שממשיכים ממש לפעול בתוכה, תוך שהם מנהלים אורח חיים כפול: נכנסים לחברה הלא-חרדית לשם חיפוש אחר עבודה ומגורים, ובה בעת נמצאים בחלק מן הזמן בחברה החרדית, עובדים בה (לעיתים בעבודה לא מדווחת) ואף מתגוררים בתוכה. כך, לדוגמה, יש מי שממשיכים להימצא בחלק מן הזמן במסגרת חרדית ולנים בבית ההורים, תוך כדי הסכמה על שמירת הכללים החלים בבית, וניהול אורח חיים שאינו חרדי בשאר הזמן (הורוביץ, 2018).

יציאה של נשים חד-הוריות והורים לילדים שאינם מתגוררים עימם מורכבת במיוחד בתחום הדיור משום שמגורים בדירות שותפים ופתרונות מאולתרים אחרים אינם מתאימים. משבר הדיור עלול במקרה זה להתבטא בהוצאה כספית ניכרת, ויש מצבים שבהם בוחרות הנשים להתגורר בדירה של שתי אימהות חד-הוריות, בהתנחלויות או ביחידות מפוצלות בבתיים כדרך לקצץ בהוצאות (הורוביץ, 2018).

בחברה החרדית הספרדית היציאה מן הבית לרוב קלה יותר מבחינת הדיור, בשל קיומה של משפחה רחבה שאינה חרדית, אך גם – ואולי בעיקר – בשל העובדה "שבית חרדי ספרדי נורמטיבי מכיל את הצעיר היוצא בשאלה" (הורוביץ, 2018, עמ' 44-45). כך, במקרים רבים של משפחות ספרדיות, היוצא נשאר לגור בבית, במיוחד כשמדובר ביישובים מעורבים (הורוביץ, 2018).

בקרב נוער נושר התמונה במקרים רבים מורכבת יותר, משום שהיעדר מגורים מסודרים מציב אותם על הגבול של חסרות בית. בני נוער כאלה עשויים לישון לילה במסגרת רווחה, לבלות את הלילה הבא במועדון של נוער נושר, לישון בבית בשעות היום, כשהוא ריק, 'לנחות' אצל האחות הנשואה, לישון בישיבה של חבר ולחזור לישון מעת לעת בבית ההורים. במקרי שוליים יש גם שינה ברחוב או בחדרי מדרגות, בעיקר כשההורים נועלים את הבית בפני הנער או הנערה. היקף הפתרונות המוצע לבני נוער במצבים כאלה מוגבל, שכן ארגון 'הלל', שיש לו מרכזי חירום (ר' להלן בנספח א) לא מטפל במי שטרם מלאו להם 18. יש גם מי שמגיעים לפנימיות, שרמת הטיפול בהן מוגבלת, והן אינן מתאימות לנוער נושר היוצא מן החברה החרדית (הורוביץ, 2018).

4.4.4 אתגרי ההשתלבות החברתית התרבותית בחברה הכללית

המעבר אל החברה הלא-חרדית מלווה בצורך ללמוד מנהגים, שפה וקודים חדשים ליצירת קשרים חברתיים ולהשתלבות בחברה, וכן צורך לבחור בזהות חדשה ולגבשה. כך, יוצאים רבים עסוקים במיוחד בקריאה, בצפייה בסרטים ובחשיפה לאופנה, לאומנות ולמוזיקה שלא הכירו, מתוך כוונה להשתלב בחברה הלא-חרדית (הורוביץ, 2018).

המעגלים החברתיים של יוצאים רווקים נעים לרוב בתחילה סביב יוצאים אחרים, ולרוב הזוגיות הראשונה נוצרת עם יוצאים אחרים. יש מי שמשתתפים בפעילויות של ארגוני סיוע ובמעגלים חברתיים ומפגשים שהם מגבשים. רבות מן הפעילויות הן ללא תשלום, כנגזר ממצבם הכלכלי הרעוע של היוצאים (הורוביץ, 2018). הורוביץ (2018) מציין גם יוצאים שהוא מכנה 'סוכנים עצמאיים', כאלה שמעוניינים פחות בקשרים עם יוצאים אחרים ומשתדלים להשיל מעצמם במהירות את הזהות החרדית ולהיטמע בחברה הכללית. רבים מהם מתגררים בתל אביב וגוש דן.

ההשתלבות אינה תמיד קלה. כך, בגבול הפנאי הנורמטיבי אפשר למצוא תופעות של שתייה כבדה ושימוש נפוץ בסמים רכים, בין היתר כתוספת להתנסות בחיים שמחוץ למסגרת החרדית וכיטוי לקושי עם גבולות. בקצה הרצף מצויים מי שנדחקו מן החברה החרדית בעקבות פגיעה ואלימות, נטיה מינית או מחלות נפש, והם – במיוחד בנות – מצויים בסיכון לניצול מיני בהקשר של מגורים עם בוגרים שאינם חרדים. חלק מן הנערים והנערות הללו מגיעים אל שולי העולם של נוער הגבעות, ולחלופין – אל קרבת נוער נושר סביב מועדונים או ריכוזי נוער בערים הגדולות (הורוביץ, 2018).

4.4.5 מצוקה, בדידות ואובדנות

מחקר של אורבך (2018) בחן את גורמי הלחץ המרכזיים הכרוכים בתהליך היציאה מן החברה החרדית והעלה כי גורמים אלו באים לידי ביטוי בתחומי חיים רבים, בין השאר בקונפליקטים אישיים, ביחסים בין-אישיים, בקריסת מסגרות תמיכה ובהתמודדות עם פערי תרבות וידע. המחקר הצביע על דרכי התמודדות אישיות מגוונות שבהן השתמשו היוצאים שרואיינו ועל קשר חיובי בין השימוש בהן ובין רווחה נפשית טובייקטיבית.

ואולם, נראה שלא כולם מצליחים להתמודד בהצלחה עם הקשיים הרגשיים המורכבים, לפחות בשלבים המוקדמים של היציאה. מרואיינים רבים במסגרת מחקרו של הורוביץ (2018) דיווחו על מצוקה בתהליך היציאה ובמהלך התקופה הראשונה שלאחריה. יותר משליש מן המרואיינים במחקר תיארו מחשבות אובדניות בדרגות שונות. זהו שיעור כפול מזה שבקרב נוער לא דתי עד גיל 18, לפי נתוני משרד הבריאות באותה התקופה.

הורוביץ (2018) מציין כי מן הראיונות מסתמן בבירור ש'היוצאים האסטרטגיים' – מי שתכננו את יציאתם באופן מחושב ולאורך תקופה – חסינים יותר, ושמי שמגיעים מרקע טראומטי, וכן מי שטופלו בתרופות או סבלו מלקויות נפשיות עוד בטרם עזבו את החברה החרדית, מתארים במקרים רבים יציאה המלווה במחשבות אובדניות. אומנם רוב המדווחים על מחשבות אובדניות לא הגיעו לכדי תוכנית לממשן, ומעטים פגעו בעצמם במטרה אובדנית, אך בלטו בדברי מרואיינים דיווחים על פעולות של פגיעה עצמית באמצעות דפוסי שתייה ושימוש לא מבוקר בסמים כביטוי למצוקה הרגשית שבה הם נתונים. מקרים חריפים במיוחד של מחשבות אובדניות תוארו אצל יוצאים גרושים, על רקע מאמצי הקהילה החרדית להביא לניתוק הילדים מהם. הורוביץ מתאר ממצאים בדבר כ-10-15 מתאבדים בפועל מקרב יוצאי החברה החרדית בארבע השנים שקדמו לפרסום מחקרו, ומציין כי האינטימיות של קהילות היוצאים בכלל, ושל הקבוצה הפעילה בה בפרט, יוצרת פוטנציאל ל'הדבקה' – מקרי התאבדות שמאיצים אובדנות אצל אחרים שמכירים אותם. עוזבי חסידות גור דיווחו על התאבדויות גם בקרב מי שנשארו בחסידות והתקשו לשאת את אורח החיים התובעני שהתפתח בה. מקרי האובדנות המוכרים של ['ישראל קרול'](#) (ב-2012) ואסתי ויינשטיין (ב-2016), שניהם יוצאי חסידות גור, נתפסים במידה רבה בגדר הצהרה חברתית, מעבר למצוקות האישיות שהם חוו (הורוביץ, 2018).

בראינות תוארו שני סוגי בדידות שאפיינו יוצאים: בדידות אישית שכרוכה באיבוד קשרים קהילתיים-משפחתיים ו'בדידות קיומית' (אקזיסטנציאליסטית) הנובעת מאי-הלימה בין הכלים והמושגים שבאמצעותם היחיד מתמודד עם החברה ובין התנאים החברתיים שהוא פועל בהם, דפוס בדידות הנובע משינוי ערכים ומאפיין גם הגירה. מי שיוצאים בה בעת מן החברה החרדית ומן הארון עלולים לחוות קושי רב במיוחד (הורוביץ, 2018). ואכן, מחקר מאוחר יותר, אשר התבצע בקרב משתתפי הפעילות של עמותת 'יוצאים לשינוי', הצביע על דימויים מתחום ההגירה שהיו שגורים בפי מרואיינים מקבוצה זו, וכן על תחושות בולטות של בדידות ודיכאון שעלו הן בראינות הן בשאלונים כמותיים, בשיעור גבוה יחסית לכלל אוכלוסיית הצעירים היהודים בישראל, כפי שעולה מנתוני למ"ס. מנגד, בלטה בקרב משתתפי המחקר מידה רבה של שביעות רצון מתהליך היציאה שלהם מן החברה החרדית (קיסר-שוגרמן ואח', 2022).

4.5 אתגרי השתלבות במסגרות רשמיות - צבא ומוסדות השכלה

4.5.1 אתגרים הקשורים להשתלבות בשירות צבאי

המידע שאותר בספרות המחקר בנוגע לשירות של יוצאים מן החברה החרדית בצבא הוא מועט, ובהתייחס לקצב ההתפתחות של תוכניות והצעות חקיקה המתייחסות לשירות חרדים, הוא ברובו גם די מיושן (בן כחמש עד שבע שנים). לפיכך, זהו נושא שראוי לבחינה עדכנית ומקיפה יותר.

הורוביץ (2018) מבחין בין התייחסויות טיפוסיות שונות של יוצאים (בנים) לסוגיית השירות הצבאי, במידה רבה על בסיס מאפייני היציאה הבסיסיים שלהם או השתייכותם במקור לקבוצות מובחנות בתוך החברה החרדית. כך, הוא מתאר 'יוצאים אסטרטגיים' כמי שנוטים במקרים רבים לתפוס את השירות הצבאי כגשר אל החברה הישראלית ולרכישת מקצוע. יוצאים אלו מתארים בדיעבד את השירות הצבאי שלהם כמהלך מכונן בהבנת החברה בישראלית, ביצירת קשרים חברתיים וכהכנה לחיים שמחוץ לחברה החרדית. יוצאים אחרים, לדבריו, רואים לא פעם בשירות הצבאי נטל מעכב שקשה ליוצא מן החברה החרדית להתמודד איתו, ואשר נוסף על יתר האתגרים הגדולים שהוא מתמודד איתם. יוצאים ספרדים, הוא מדגיש, נוטים על פי רוב להתמודד ביתר קלות עם השירות, עקב גישה פתוחה יותר של משפחותיהם בהקשר זה, ועבור הורים שמרנים יחסית, קיומן של יחידות חרדיות מקל במידת-מה את הלגיטימציה לשירות בניהם.

רק יוצאות מעטות שירתו בצבא. נשים שכן שירתו נטו לראות את השירות כנקודת מפנה וכתקופה שבה הן עיצבו את זהותן. חלקן הן מי שעברו מן החברה החרדית אל אולפנה ציונית דתית, וממנה הגיעו אל הצבא, ואז לעיתים עברו לאורח חיים חילוני (הורוביץ, 2018).

יוצאים ששירתו בצבא ורואיינו במחקרו של הורוביץ (2018) ציינו לרוב כי התקבלו בחום על ידי מפקדים וחילים ששירתו עימם. עם זאת, נראה ששירותם היה כרוך לא פעם בקשיים, במיוחד אצל מי ששירתו בצבא כחיילים בודדים, בשל נתק בינם ובין הוריהם. זאת, על אף העזרה והתמיכה שקיבלו ממתנדבים מארגוני היוצאים מן החברה החרדית. הקושי הרגשי של חיילים בודדים עלה במיוחד בהקשר של אירועים כמו טקסי סיום קורס ומסלול. יצוין שלצה"ל יש מערכי סיוע לחיילים בודדים, שמהם עשויים ליהנות

גם חיילים חרדים לשעבר; ואכן, כשליש מן החיילים החרדים היו מוכרים כחיילים בודדים בשנת 2018, אך לא היה ידוע כמה חיילים חרדים לשעבר היו מוכרים ככאלה (אלמסי, 2018). עולה הרושם שלא ידוע גם מה המצב בהקשר זה כיום.

צה"ל משקיע משאבים רבים כדי לעודד גיוס חרדים. על פי [חוק שירות ביטחון \[נוסח משולב\], התשמ"ו 1986](#), 'חרדי' מוגדר בצה"ל מי שהוא בוגר מוסד חינוך חרדי ולמד בו שנתיים לפחות בין גיל 14 לגיל 18. בעבור חיילים חרדים בצה"ל יש מסלולי שירות ייעודיים, שבהם השירות הצבאי מותאם לצרכים ולדרישות של החיילים החרדים (אליהו, 2020). ואולם הנתונים מצביעים על היענות נמוכה להתגייס אליהם (דויטש ושנפלד, 2023). מאחר שאין בצה"ל סיווג נפרד של 'חרדים לשעבר', אין דרך לדעת בוודאות מי מן המשרתים הוא חרדי בפועל ומי כבר יצא מן החברה החרדית. אומנם בשנת 2020 נמסר כי צה"ל החל בתהליך אפיון של אוכלוסיית החרדים לשעבר, מתוך הבנה בצורך לעשות כן (אליהו, 2020), אך לא נמצא מידע על תוצאותיו של תהליך אפיון זה והאם הוא הסתיים או על החלטות או שינויים שנתקבלו או נעשו בעקבותיו.

על אף היעדר מידע מוסמך, כבר בשנים 2018 ו-2020 הצביעו גורמים שונים על כך שחלק מן החיילים המשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים הם למעשה חרדים לשעבר, אשר מעוניינים לשרת במסלולים אלו בשל ההטבות המוצעות בהם – בין השאר זכויות בתחום השלמת השכלה (אליהו, 2020; הורוביץ, 2018). נמצאו גם עדויות לכך שחלק מן החיילים הרשומים כחרדים ומשרתים במסגרת הכלל-צה"לית הם למעשה חרדים לשעבר (אליהו, 2020). דויטש ושנפלד (2023) אף מרחיקים לכת וטוענים, על בסיס ניתוח הנתונים, כי רוב הגברים הצעירים ששירתו בצה"ל ולהם רקע חרדי הם בפועל אנשים שכבר יצאו מן החברה החרדית, ובקרב בני 29 ומטה, שיעור היוצאים בקרב בעלי הרקע החרדי ששירתו מגיע לפי ניתוח זה לכ-70%.

מסלולי השירות הייעודיים לחרדים כוללים בתוכם הזדמנות מובנית להשלמת השכלה ולקבלת הכשרה מקצועית במהלך השירות הצבאי, ומכאן ככל הנראה המוטיבציה של יוצאי החברה החרדית לשרת דווקא במסגרתם (אלמסי, 2018). לפחות עד לשנת 2018, לא ניתנה אפשרות דומה לשילוב השלמת השכלה בשירות הצבאי לבוגרי חינוך חרדי שלא שירתו במסלולים ייעודיים אלו. אלמסי (2018) מציינת כי החל באמצע 2018 הייתה אמורה להינתן אפשרות כזו, גם אם מצומצמת יחסית לזו הניתנת במסלולים הייעודיים, ורק בארבעת החודשים האחרונים לשירות, גם לבוגרי חינוך חרדי שבחרו להתגייס למסגרות הכלליות בצה"ל, ולא למסלולים הייעודיים. בכל מקרה, בהיעדר סיווג מסודר ברישומי הצבא של 'חרדים לשעבר', לפחות נכון לשנת 2018, לא היו בנמצא מסלולים או התאמות ייעודיים לחיילים יוצאי החברה החרדית.

נכון לשנת 2020, חיילים חרדים לשעבר או חרדים בפועל, אשר התגייסו למסלול הכלל-צה"לי (להבדיל מן המסלולים הייעודיים לחרדים), היו זכאים להשלמת השכלה ככל חייל בצה"ל שיש לו צורך בהשלמת השכלה, ולא על רקע היותם יוצאי מערכת החינוך החרדית. אפשרויות הלימוד שניתנו להם היו קורס השכלת בית ספר יסודי וקורס להשלמת 12 שנות לימוד (אליהו, 2020). ארגונים המסייעים ליוצאי החברה החרדית הצביעו בהקשר זה על כמה בעיות שעיימן מתמודדים החיילים החרדים-לשעבר במסלול הכלל-צה"לי: קושי להתקבל לקורסים (לעיתים הם לא זכאים להתקבל לקורס כי בפועל השלימו 12 שנות לימוד, אולם ללא לימודי ליבה) או קושי לקבל אישור לצאת בפועל לקורסים. כמו כן נטען שהקורסים המוצעים להם הם ברמה נמוכה יותר מן הקורסים המוצעים למשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים (אליהו, 2020). לפי תשובת צה"ל באותה השנה, חיילים חרדים-לשעבר היו אמורים להיות זכאים "בעתיד הקרוב" לאותן אפשרויות השכלה כמו חיילים חרדים: שמונה חודשי לימודים לקראת

סוף השירות, ולא ארבעה חודשים בלבד, כפי שהיה נהוג באותה התקופה (אליהו, 2020). לא נמצא מידע עדכני המאשר האם אכן חלו שינויים בתחום זה.

קושי נוסף שהוזכר בספרות הוא היעדר מבחני מיון לצה"ל המותאמים לחרדים (ולחרדים לשעבר), אשר בשל היעדר לימודי ליבה, עלולים לקבל ציונים נמוכים במבחני מיון בהשוואה לכישוריהם (אלמסי, 2018). בהקשר זה צוין שבשנת 2014 החלה בצה"ל עבודת מטה להתאמת מבחני המיון לאוכלוסיות שונות, אבל לפחות בשנת 2018 לא היה ברור אם עבודה זו הושלמה והאם אכן יושם אז הליך מיון המותאם לחרדים לשעבר (אלמסי, 2018). מתשובה של צה"ל, שנמסרה באוגוסט 2020 עלה כי צה"ל מקדם מענה מותאם לחיילים חרדים לשעבר בזמן הגיוס, שיכלול רכיבים אלו: דחיית גיוס לצורך לימודים, מבחנים חוזרים, מיון מותאם ושיבוץ פרטני, אך לפי מידע שמסר ארגון 'יוצאים לשינוי' באותה השנה, חרדים לשעבר המועמדים לגיוס עדיין מוינו באופן שאינו מסייע להכרה בפוטנציאל שלהם (אליהו, 2020). גם בהקשר זה לא אותר מידע עדכני יותר.

דויטש ושנפלד (2023) מעלים סוגיה נוספת: החוסר במענים אשר יסייעו ליוצאי החברה החרדית להשתלב ביתר הצלחה במסלולי השירות הכלליים, שכן, לדבריהם, "הפיקוח הדתי וההפרדה [במסלולים הייעודיים. י"ל] בסופו של דבר פוגעים בהם" (דויטש ושנפלד, 2023, עמ' 97).

4.5.2 אתגרים בתחום השלמת השכלה ורכישת השכלה גבוהה

אתגרים בדרך להשלמת השכלת יסוד

דרכם של בוגרי מערכת החינוך החרדי, חרדים ויוצאי החברה החרדית כאחד, להמשך לימודים אינה קלה, בשל הפערים הנרחבים שהצגנו לעיל: חוסר בלימודי ליבה ואי-זכאות לבגרות אצל רובם, במיוחד בקרב הבנים. כפי שנוכחנו בפרק הקודם, מי שמשרתים בצה"ל – במיוחד במסלולים המיועדים לחרדים – זוכים לאפשרות מסוימת של השלמת ההשכלה, ואולם יש להניח שחודשי השלמת השכלה אחדים, אין בהם די כדי לאפשר השתלבות בהמשך בהשכלה הגבוהה.

בשנת 2020 נמצא שהקרן לחיילים משוחררים מעבירה לחיילים משוחררים חרדים סיוע כספי מיוחד ללימודים במכינות קדם-אקדמיות. ההטבה ניתנה אז אוטומטית וללא צורך בהמצאת הוכחות נוספות. הסיוע הועבר לחיילים המשוחררים החרדים על פי קביעת צה"ל בעת השחרור כי הם משתייכים לאוכלוסייה החרדית, ולקרן לא הייתה כל מעורבות בקביעת הזכאות. נמצא אז, על פי עדויות ארגוני סיוע, כי גם חיילים יוצאי החברה החרדית היו זכאים בעבר לסיוע כזה, אולם בתקופה האחרונה שלפני כתיבת הדברים (כאמור, בשנת 2020) החלו לדרוש מהם להציג אישורי הכנסות, דרישה שלא הוצבה בפני חיילים חרדים. לפי צה"ל, בתגובתו באותה העת, חיילים חרדים לשעבר זכאים לסיוע לאחר השחרור כמו חיילים חרדים (אליהו, 2020). גם בהקשר זה, לא ידוע מה המצב כיום.

לצד הסיוע שניתן למשרתים בצה"ל יש גם יוצאים שלא שירתו, גברים ונשים כאחד, והם סובלים מפערי השכלה אשר מקשים עליהם להשתלב בחברה הכללית. שנפלד (2020) מצביע על כך שפערי השכלה אלו נוצרו בחסות המדינה, אשר מאפשרת את קיומם של מסלולי לימוד רחבי היקף שאינם מתאימים לצורך השתלבות מוצלחת בהשכלה ובתעסוקה בחברה המודרנית. זאת אף שהזכות לחינוך, ובכלל זה חינוך המכוון לפיתוח האישיות, הכישורים והיכולות של כל תלמיד ותלמידה, היא זכות חברתית-

כלכלית המוכרת ביותר ברחבי העולם, ואשר ישראל – בדומה לכ-140 מדינות – הכירה בה כזכות יסוד בחקיקה שלה ובחתימתה על האמנה הבין-לאומית לזכויות הילד, גם אם לצד הזכות הנתונה להורים לחנך את ילדיהם כראות עיניהם.

אחד האמצעים המקובלים לאיזון בין הזכויות הללו הוא עיקרון "זכות היציאה" – האפשרות של פרטים לעזוב את קבוצת השיוך שהם נמצאים בה, בכל רגע שימצאו לנכון. לפי עיקרון זה, חובת המדינה כלפי מי שנולד לתוך קבוצת מיעוט, היא להבטיח את קיומה של אפשרות סבירה לצאת מתוכה. בשנים האחרונות עלו טענות מצד יוצאים מן החברה החרדית, שקיום מוסדות לימוד שאינם מספקים השכלה הנדרשת להשתלבות בתעסוקה, אינו מאפשר מימוש של זכות יציאה זו (שנפלד, 2020). זאת ועוד, נטען כי העובדה שבמשך שנים הודרו יוצאי החברה החרדית במידה רבה מתוכניות ייעודיות להשלמת השכלה, אשר הוצעו לחרדים שרצו להשלים את השכלתם, מבלי שהוצעו להם שירותים מקבילים מסודרים, מהווה הערמת קשיים נוספים על המבקשים לעזוב את החברה החרדית (טלאור ומילר, 2018; שנפלד, 2020). הצבת הקושי להשלים השכלה, טענו הפעילים מקרב היוצאים, מנוגדת גם לאינטרס הכלכלי הישיר של המדינה, משום שעם קבלת סיוע יוכלו ביתר קלות להפוך לאזרחים יצרניים (שנפלד, 2020; ר' גם טלאור ומילר, 2018).

אתגרים בדרך להשכלה אקדמית

מחקר חדש, אשר נערך בשנת 2023 לבקשת המועצה להשכלה גבוהה, אפיין את החסמים הניצבים בפני הלומדים יוצאי החברה החרדית, בשלבים השונים של הכניסה ללימודים אקדמיים ושל השלמתם (בראל, 2023א).

המורכבות הרבה ביותר נמצאה בשלבי הכניסה ללימודים ובראשיתם: בשלב ההחלטה האם, מה והיכן ללמוד; בהתמודדות עם פערי ידע ועם הצורך להשלים חוסרים; בתקופת הלימוד במכינה האקדמית, ובמהלך השנה הראשונה בתואר. אתגרים נוספים נמצאו בתחום פיתוח מיומנויות למידה מתאימות למערכת האקדמית ולעמידה בדרישותיה; קושי בהתמודדות עם קשיי קשב וריכוז ובקבלת אישורים ואבחון מתאימים; קושי במקצועות ספציפיים (בעיקר מתמטיקה ואנגלית); וצורך בתיווך מול כללי האקדמיה (הבנת הכללים והשפה האקדמית, ששונים מאוד מאלו שהיוצאים מכירים) (בראל, 2023א).

על האתגרים הפדגוגיים נוסף גם אתגר כלכלי, ובכלל זה הקושי באיתור מלגות ובעמידה בקריטריונים לקבלתן, בין השאר בשל חוסר היכרות עם הזכויות המגיעות להם ועם הדרכים לממשן. לדוגמה, יש מלגות שמיועדות לחרדים, ויוצאים נדרשים 'להתחפש' לחרדים כדי לקבל אותן; יש צורך להקדיש שעות רבות להתנדבות שמתחייבת מקבלת המלגה, באופן שמקשה להקדיש זמן נדרש ללימודים וכן תחושת נזקקות שמלווה את הצורך במלגות. יש לתת את הדעת לכך שהאפשרות לגור בבית ההורים במהלך הלימודים היא אפשרות שלרוב אינה נתונה ליוצאים (בראל, 2023א).

אתגרים נוספים הם חברתיים, תרבותיים ורגשיים, ובכלל זה צורך להשתלב בחברה חדשה ולא מוכרת ולהתמודד עם פערים תרבותיים, לצד יתר הקשיים שמזמנת הכניסה להשכלה הגבוהה, וכן האתגרים הרגשיים שנובעי מבידודות ומתחושת תלישות ומפערי גיל (שכן יוצאים רבים מגיעים ללימודי תואר ראשון בגיל מבוגר יחסית) (בראל, 2023א).

טלאור ומילר (2018) מצביעים על כך שהשילוב של הדרה, מן החברה החרדית מצד אחד ומתוכניות להשלמת השכלה לבוגרי החינוך החרדי, מצד שני, יחד עם הניתוק מן החברה, ולעיתים גם מן המשפחה, באים לידי ביטוי במניעת גישה של רבים מן היוצאים להשכלה אקדמית ולהשתלבות מיטבית בחברה ובכלכלה.

4.6 אתגרי ההשתלבות בתחום התעסוקה

הצבענו כבר לעיל על פערים בתחום ההשתלבות בתעסוקה בין גברים יוצאי החברה החרדית ובין הסובבים אותם בחברה הכללית. ראינו ששיעורי התעסוקה בקרבם נמוכים במעט, ושרבים מהם – יותר מאשר בחברה הכללית – מועסקים בתחומי תעסוקה המאופיינים בדרישות למיומנויות נמוכות יחסית וברמות שכר נמוכות. בלטה העובדה שאין בנמצא נתונים סדורים על אודות השתלבותן של נשים יוצאות החברה החרדית בתחום התעסוקה, בשל הקושי לזהות אותן בבירור במאגרי נתונים ובסקרים על בסיס סיווג מוסד הלימוד שבו רכשו את השכלת היסוד שלהן. בהיעדר הגדרות בולטות ורשמיות של מיהו 'חרדי' ומיהו 'חרדי לשעבר', לכל גוף, רשות או משרד ממשלתי יש הגדרה שונה, ולעיתים לגוף אחד יש כמה הגדרות, וקשה לזהות את נציגי הקבוצות השונות ולאסוף מידע עליהם, בכלל זה בתחום התעסוקה (אלמסי, 2019).

בדוח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי, בראשות פרופ' עמנואל טרכטנברג, שהוגש בשנת 2011, נכתב כי ישנם שלושה חסמים עיקריים בפני שילוב גברים חרדים בשוק התעסוקה: האחד, הסדר דחיית השירות הצבאי, שמנע לדברי הוועדה את היכולת להשתלב בשוק העבודה עד גיל מאוחר יחסית; השני, כדאיות נמוכה ליציאה לעבודה, בשל תמיכות שונות ללומדי תורה, בהן הנחות בארנונה, מלגת הבטחת הכנסה והתמיכות הניתנות בכולל; השלישי הוא "היעדר השכלת יסוד וכישורים תעסוקתיים מותאמים לשוק העבודה". חסם שלישי זה משפיע גם על יוצאים, שכן את השכלת היסוד שלהם הם רכשו במוסדות חינוך חרדיים (אלמסי, 2019).

מחקר שנערך בשנת 2023 והתבסס על קבוצות מיקוד בהשתתפות עשרים וחמישה יוצאים ויוצאות צעירים, וכן על בחינת נקודות מבטם של יועצי הכוון מעמותת 'יוצאים לשינוי', הצביע על כך שיוצאי החברה החרדית זקוקים לסיוע מיוחד כדי להשתלב בשוק התעסוקה. היוצאים מתמודדים עם אתגרי ידע, עם פערי תרבות, עם התמודדויות נפשיות ורגשיות ועם אתגרים כלכליים. חלק מן האתגרים שתוארו במחקר נטועים בתפיסות שמקורן בחברה החרדית, אשר מבחינות בין עבודות שמכבדות את בעליהן ל"עבודות פשוטות" שאינן זוכות להערכה; חלק מן האתגרים נובע מהיעדר מודל תעסוקתי עקב חשיפה מצומצמת לשוק העבודה, דבר שמשפיע על שאיפות תעסוקתיות, על היכרות עם האפשרויות שקיימות בשוק העבודה ועל היעדר חיבור אישי לכיוון מקצועי כלשהו; וחלק מן האתגרים נובע מן המחסור בלימודי ליבה, היוצר פער ניכר בכניסה לשוק העבודה (בראל, 2023).

אתגרי הידע שעליהם הצביע המחקר כוללים היכרות עם מקצועות שונים והדרך להגיע אליהם, ידע בנוגע לתהליך חיפוש עבודה (למשל, כתיבת קורות חיים והכנה לראיונות) וידע בנוגע לזכויות עובדים. פערי התרבות מקשים על היטמעות חברתית במקומות העבודה, ונוספים על יתר קשיי ההשתלבות בחברה הכללית ועל הקשיים הרגשיים הכרוכים בתהליך היציאה. על אלו נוספים אתגרים כלכליים רבים שמקשים על היוצאים להפסיק לעבוד או להפחית את שעות העבודה, כדי שיוכלו להשקיע זמן בלימודים שיקדמו אותם לתעסוקה איכותית יותר (בראל, 2023).

בשל כל הסיבות הללו, יוצאים רבים נשארים בעבודות שדרישות הסף בהן נמוכות, מתקשים בתכנון מוקדם של בחירות תעסוקתיות וכיוון מקצועי ומרבים במעברים בין עבודות. היוצאים מודעים לרוב לחולשותיהם ולחסרונותיהם בתחום התעסוקה, אך כשהם מתבוננים בעצמם 'דרך עיני המעסיק' הם יודעים להצביע על יתרונות וחוזקות רבים – כגון אומץ, יצירתיות, נחישות, רגישות רבה לאחרים ועוד – כמו גם על היכרות עם החברה החרדית, שמהווה ערך נוסף בשוק העבודה (בראל, 2023).

מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה בשנים 2018 ו-2019 לגורמים ממשלתיים ובדק איתם – בשתי נקודות הזמן – האם הם מציעים סיוע המיועד להתגבר על חסמים בשוק העבודה גם ליוצאים, כפי שהם מציעים לאוכלוסייה חרדית. בבדיקה זו התברר כי בשנים אלו לא היו למשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים וכן לנציבות שירות המדינה שירותים ייעודיים לסיוע ליוצאי החברה החרדית להשתלב בשוק העבודה, למעט מרכז שנחנך בתל אביב בשנת 2019 בשיתוף עם עמותת 'יוצאים לשינוי', וכי תוכניות המשרד המיועדות לחרדים לא היו פתוחות בפני מי שיצאו מן החברה החרדית. אולם המשרד העניק שירות ליוצאי החברה החרדית במסגרת שירותים לכלל האוכלוסייה. לעומתם, משרד הכלכלה והתעשייה לא הבחין בשנים אלו בין חרדים ליוצאים, ולדבריו כל מי שענה על אחד מסעיפי ההגדרה 'ל'חרדי' (לדוגמה, מי שלמד במוסד לימודי חרדי) היה זכאי לתוכניות שהציע המשרד לאוכלוסייה החרדית (אלמסי, 2019). לא אותר מידע שממנו אפשר ללמוד האם ובאיזו מידה חלו שינויים בתמונת מצב זו מאז פורסמה עבודתו של מרכז המחקר והמידע בשנת 2019.

4.7 אתגרים בטווח הארוך

משך הזמן עד להתבססות מחוץ לחברה החרדית הוא אישי וכרוך, בין היתר, בנסיבות היציאה. ככלל, היוצאים האסטרטגיים, המשרתים בצה"ל, אלו עם משפחה מכילה או עורף משפחתי לא חרדי, מגיעים למיסוד בפרק זמן קצר יותר מאחרים, לפחות ככל שהדבר נוגע להיבטים המעשיים, אשר כוללים עבודה, דיור, הסדרת המעמד המשפטי במקרה של גירושים והשלמת פערים לקראת לימודים גבוהים. אצל נשים, כולל חד-הוריות, הגורם המכריע הוא הביטחון התעסוקתי והיכולת להתפרנס (הורוביץ, 2018).

בהיבטים החברתיים והרגשיים, ההתבססות כוללת הרחבת המעגלים החברתיים גם למי שאינם יוצאים מן החברה החרדית, ביטחון בשליטה בשפה ובמנהגים של החברה הלא-חרדית, לעיתים גם מערכת זוגית עם בן/בת זוג שאינם יוצאים והתמודדות עם השינויים דמויי-ההגירה שעברו. לא פעם נפתח בשלב זה פרק חדש, גם אם מאופק, ביחסים עם המשפחה. אצל יוצאים ממשפחות שבהן הקשר לא התחדש ניכר כאב רב סביב נושא זה (הורוביץ, 2018).

5. ממצאים מן הראיונות

5.1 תמות שעלו בראיונות עם יוצאים ויוצאות ועם אנשי ונשות מקצוע⁵

5.1.1 משבר זהות עמוק ותחושת הגירה שקופה

התמה של תחושת אובדן זהות עמוק עלתה בכל הראיונות. היציאה מן החברה החרדית אינה מתמצה במעבר לבגדים צבעוניים או אורח חיים שונה, אלא דורשת בנייה מחודשת של הזהות האישית, החברתית והתרבותית. רבים מתארים תחושת ריק, בלבול ומשבר בזהות, חוויה שאינה שונה מחוויית הגירה. מושגים כמו "הגירה פנימית" או "מהגרים ללא דרכון" עלו בראיונות רבים וזאת בשל הדימיון להגירה בין מדינות ותרבויות, שמובילה לאובדן הרלוונטיות של הקודים החברתיים שליוו את האדם כל חייו: שפת גוף, לבוש, התנהלות מול הסביבה, מבנה סמכות, יחסי מגדר ועוד. בראיונות תיארו היוצאים כיצד הם נאלצים ללמוד מחדש איך להיות אדם בחברה שאינה חרדית, במובן העמוק ביותר, מהתנהלות יום-יומית, השתלבות במסגרות צבאיות והבנתן, ועד עיצוב תפיסת עולם מחודשת.

” מי שיצא מתוך העולם החרדי במיוחד אם הוא לא נשאר דתי, זה בן אדם שמרכיבי הזהות הכי בסיסיים בנפש שלו נפגעו, וזה יכול לגרום להרבה בעיות לצוף על פני השטח. מה שהוא באמת צריך זה חיבור ושורשיות”
(ב', יוצא מן החברה החרדית)

” יש מאפיינים מאוד דומים להגירה. אנחנו משתמשים במושג "הגירה שקופה" – הם עוברים הכול כמו מהגרים – איבוד השפה, השפה של הרחוב, שפת הלבוש, איך הולכים, איך מתנהגים, איך מדברים, איך ניגשים למישהו, איך פונים למישהו מהמין השני. זה פשוט עולם אחר. ואז הם צריכים לעשות את כל התהליך של לקלוט את השפה החדשה. ובעצם להמציא את עצמם מחדש” (עו"ס מיצוי זכויות)

5.1.2 תחושת בדידות עמוקה

תמה נוספת שעלתה ברוב הראיונות היא הבדידות שמלווה את תהליך היציאה. כל היוצאים דיברו על הבדידות הרבה שחשו, בעיקר בשלבים הראשונים של היציאה. רבים התחילו את תהליך היציאה בגיל ההתבגרות, בשלב שבו עדיין גרו בבית ההורים ולמדו במסגרות החינוך של החברה החרדית. לרובם לא היה עם מי לחלוק את המחשבות המערערות על החוקים והכללים הנוקשים של העולם החרדי, ולא היה את מי לשתף בטלטלות שעוברות עליהם. רבים מהם חששו לשתף שמא היחס אליהם ישתנה והם יחוו סנקציות חברתיות ומשפחתיות חריפות. גם בשלבים שלאחר היציאה בפועל, רבים חוו בדידות בשל העובדה שרוב הקשרים החברתיים והמשפחתיים שלהם נשארו בתוך העולם החרדי, ונותקו או התערערו עם היציאה, ובמקרים רבים גם יוצאים שנשארו בקשר עם משפחתם, כפי שנעשה נפוץ יותר בשנים האחרונות, עדיין חוו בדידות וקושי חברתי.

⁵ פירוט בנוגע למרואיינים ולמרואיינות מופיע בתת-פרק 3.1.

”
השנה הראשונה שבה 'הבנתי שאני לא', אחרי תהליך ארוך, אז הייתה שנה הכי קשה כי הייתי בודד לגמרי. לא היה לי אף בן אדם בעולם, כולל אשתי, שיכולתי לדבר איתו על זה. בעצם השנה הכי קשה בחיים שלי”
(ג', יוצא מן החברה החרדית)

התמה של בדידות עלתה גם בראיונות עם אנשי המקצוע, שהצביעו עליה כעל אחת הסוגיות הקשות להתמודדות.

5.1.3 צורך בליווי ותמיכה רגשית

ברוב הראיונות עלה הצורך של היוצאים בתמיכה רגשית במשך תהליך היציאה. חלק מהם נזקקו לה בתחילת הדרך ואחרים דווקא אחרי שוך הסערה הראשונית. החוויה של מעבר בין תרבויות חזקה ומטלטלת כל כך שהיא משאירה רבים מן היוצאים עם שאלות לא פתורות, קשיים רגשיים וצורך לעבד את החוויות שעברו ועוברות עליהם. זאת ועוד, בעוד אף לא אחד מן המרואיינים או המרואיינות סיפרו שהם נפגעו מינית או אחרת, רבים סיפרו שהם מכירים מספר רב של אנשים שיוצאים מן החברה עם טראומות בשל חוויות קשות שעברו. גם אנשי המקצוע הדגישו כי מתן תמיכה רגשית יכול להיות רכיב קריטי להצלחת ההשתלבות של היוצאים. כמו כן אנשי המקצוע ציינו כי בקרב היוצאים הם פוגשים רבים עם הפרעות קשב, טראומה, דיכאון וחרדה, וכי שיעור גבוה יחסית מן היוצאים, להערכתם, התמודדו עם פגיעות מיניות ואחרות בילדותם או בנעוריהם. טראומות אלו מהוות לעיתים ררז לתהליך היציאה ודורשות מענים טיפוליים ייעודיים, רגשיים תרבותית ולאורך זמן.

אל הבלבול והבדידות מצטרף גם חוסר ידיעה בנוגע לאפשרויות הטיפול והתמיכה הקיימות. הדבר נכון במיוחד ליוצאים ויוצאות שגרים בערים חרדיות, כמו בית"ר עילית או מודיעין עילית. בערים אלו, כמעט אין חשיפה לעולם החילוני, לאפשרויות שהוא מציע ובמידה רבה – ל"נורמליות" של בעיות כמו הפרעות קשב ושל טיפול.

”
בתרבות של הקהילה החרדית זה לא משהו מאוד קיים או מקובל, אבל יש לא מעט שיש להם הפרעות כאלו ואחרות ואין אבחון או שהם לא יודעים איך להתמודד עם ההפרעות האלו – קשב וריכוז קיים המון. בנוסף, לא מעט עם דיכאון, פוסט טראומה” (מלווה תעסוקתית)

”
הצורך הכי חזק שאני מזהה הוא במענים רגשיים. לפעמים זה רק אחרי שנה-שנתיים, כשהם מרגישים בטוחים יותר. אבל צריך שמישהו ילווה אותם גם לפני, גם במהלך וגם אחרי. מדובר בשבר רגשי, לא רק שינוי חברתי” (איש מקצוע בעמותה המסייעת ליוצאים)

5.1.4 היעדר עורך משפחתי, כלכלי וחברתי

היציאה מן החברה החרדית מלווה באובדן של רשת משפחתית וחברתית תומכת. ברוב המקרים היוצאים חווים ניתוק מן המשפחה ומן הקהילה, לפחות בשלבים הראשונים של היציאה. רוב היוצאים צריכים למצוא במהירות עבודה ומגורים כבר בתחילת תהליך היציאה. זאת ועוד, בעוד צעירים רבים נעזרים ברשתות של חברים ומשפחה לצורך מציאת עבודה, קבלת המלצות על מסלולי לימוד, איתור דירות והתמצאות בבירוקרטיה של מוסדות שונים, היוצאים מוצאים עצמם ללא קשרים אלו. כך, אתגרים כמו השתלבות בצבא ובחירת מסלול מתאים (למעוניינים בכך), מציאת מגורים, מציאת משרה ראשונה, מציאת מסלול ללימודים אקדמיים ללא

תעודת בגרות או פתיחת חשבון בנק, הופכים למכשולים עצומים בהיעדר הכוונה וקשרים. היעדר הרשת החברתית הוא חסם ממשי להתקדמות ולניעות חברתית, והופך את המעבר לחיים עצמאיים למשימה מורכבת עוד יותר.

לצד הקושי הרב שתואר בשלבי היציאה, חשוב לציין כי בראיונות עלה גם שבשנים האחרונות יש מגמת שינוי, ויותר משפחות מקבלות את היוצאים ושומרות איתם על קשר. עדיין, ברוב המקרים רמת הקשר אינה מספקת למתן גב כלכלי ורגשי שלו הם זקוקים, אך בוודאי שהוא עדיף בעיני כולם על פני ניתוק מלא.

” הם נשארים לבד. יוצא בשאלה נאלץ להילחם לבדו על כל צעד ושעל – מגורים, פרנסה, זוגיות. כל דבר שבן אדם רגיל מקבל מההורים שלו – פה אין. במובן הזה, זה יותר גרוע מהגירה. הם לא רק מהגרים, הם גם חסרי שורשים במובן הרגשי” (איש מקצוע בעמותה המסייעת ליוצאים)

” אני חושבת שתקשורת זה צד מאוד מאוד לא מפותח במשפחה שלי, כאילו קשה לי להגיד באופן כללי על חרדים אבל גם יש איזה אלמנט כזה חרדי אז לכאורה הם מקבלים אותי ואני באה אליהם עם מכנסיים וכזה. בפועל אני לא משתפת אותם על החיים שלי בשום דבר” (ד', יוצאת מן החברה החרדית)

”...בשנים האחרונות גיליתי שישנם עוד הרבה מאוד יוצאים ויוצאות כמוני, שעזבו את החברה החרדית אבל לא נטשו את משפחתם או ננטשו על ידה. חלקם שומרים על קשר קרוב מאוד, אפילו מתגוררים בבית. לאחרונה פגשתי שני צעירים כאלו, שאף שיצאו הם עדיין מתגוררים בבית, בשכונה חרדית ומקבלים מהוריהם את כל התמיכה הנדרשת” (שוחט וקלאר, 2024, עמ' 179)

5.1.5 פערים בהשכלה ובתעסוקה

כל המרואיינים דיברו על קשיים בתחום ההשכלה והתעסוקה. בהיעדרם של לימודי מקצועות ליבה בישיבות הקטנות, לרבים מן היוצאים חסרים ידע ומיומנויות בסיסיות, ואלו מקשים על כניסה לשוק העבודה או לעולם האקדמיה. היעדר יכולות בשפה האנגלית הוא בעיה קשה במיוחד בשל הקושי לרכוש שפה חדשה בגיל מבוגר.

חשוב לציין כי יש שוני בין גברים לנשים בנושא זה. נשים רבות יותר מסיימות תיכון ומקבלות הכנה לעולם העבודה גם בסמינרים מתוך הנחה שהן יהיו מפרנסות בביתן, בעוד הגברים מצופים להמשיך בלימודים בישיבה. לפיכך, בעיקר לגברים חרדים אין היכרות עם עולם העבודה ועם הנורמות המקובלות בו. כמו כן אין להם תפיסה של אחריות ומוטיבציה אישית (בניגוד לקולקטיבית), שהיא הכרחית לעולם העבודה, לצד חוסר במיומנויות בסיסיות.

” צריך מערך תמיכה אישי, לא רק קבוצתי. אנשים מגיעים עם פערים עצומים – גם בלימודים, גם רגשיים, גם חברתיים. כל דבר יכול להפיל אותם אם אין להם ליווי צמוד” (מלווה תעסוקתית)

5.1.6 פגיעות כפולה של ילדים בהקשר של תהליכי יציאה מן החברה החרדית

נושא הילדים עלה בראיונות בשני הקשרים מרכזיים. ראשית, בכל הנוגע לגירושים של הורים כאשר אחד מבני הזוג יוצא ואילו השני נשאר בחברה החרדית. בראיונות עלה הקושי הרב של יוצאים שמתגרשים מבת או מבן הזוג שנשארו חרדים. רבים מוצאים עצמם נאבקים על הזכות להישאר הורים נוכחים ופעילים בחיי ילדיהם כאשר מולם, לתחושתם, פועלת מערכת דורסנית של נציגי החברה החרדית שפועלים לצמצם ככל האפשר את הקשר של הילדים עם ההורה היוצא. מאבקים אלו, מטבע הדברים, פוגעים קשות בילדים ובקשר שלהם עם ההורה היוצא. בין השאר, הילדים לא רואים את ההורה היוצא בתכיפות מספקת והם לומדים כי עליהם להסתיר מחבריהם ומן הסביבה את הסיפור המשפחתי. הם לומדים לשמור סודות, לא לספר להורה שנשאר חרדי על דברים שאולי ראו אצל ההורה הלא-חרדי, לא לספר לחברים על ההורה היוצא וכיוצא בזה. כמו כן יש מקרים שבהם הילדים מתרחקים מן ההורה היוצא בגלל לחץ חברתי. כל אלו הם גורמים שמקשים על הילדים בהתמודדותם עם גירושי הוריהם, שבפני עצמם הם אירוע שמטלטל את עולמם.

ההורה היוצא חווה קושי גדול בשל הניתוק מילדיו ואף מידה רבה של חוסר אונים בהתמודדות משפטית יקרה, מסובכת ומתישה מול גורמים בעולם החרדי, שמשקיעים מאמץ רב בשמירה על הילדים בתוך העולם החרדי, לעיתים גם במחיר של הרחקתם ממנו.

” אני יכול להגיד שאין ילדים שלא מסתירים סודות כבדים. הם יודעים שאסור להם לספר בבית ספר למשל, שהם היו אצל אבא בשבת. זה הופך להיות משהו שבמקום שיהיה מדובר זה הופך להיות סוד אפל. סוד אפל שכל המערכת משתפת איתם פעולה [בהסתרה]” (א', יוצא מן החברה החרדית)

” הנושא של הילדים לוקה בחסר בצורה מחרידה. רק כדי לפתוח תיק לוקח שישים יום. אני מצפה שהדברים האלו יחשבו לחירום. לדעת שכל חודש ילדה חרדית לא רואה את ההורה החילוני שלה, מנצלים את הזמן הזה כדי לספר לה סיפורים” (ב', יוצא מן החברה החרדית)

” בערים חרדיות יש יותר סכסוכי גירושים בעצימות גבוהה, בעיקר כשאחד הצדדים יוצא מהחברה והאחר לא. הילדים נקרעים, ובתי המשפט לא תמיד יודעים איך לגשת לזה” (אשת מקצוע בעמותה שמסייעת ליוצאים)

” גרושים מגיעים אלינו להתייעץ על ניהול קשר עם הילדים – איך משמרים קשר בלי להילחם במערכת ובלי לפגוע בילדים. זה שדה מוקשים רגשי ומשפטי” (איש מקצוע בעמותה שמסייעת ליוצאים)

גם הילדים במשפחות שבהן שני ההורים יוצאים מן החברה החרדית ומוציאים ממנה גם את ילדיהם, חווים קושי. במקרים אלו, הילדים מוצאים את עצמם עוברים מעולם מוכר וידוע לסביבה חדשה לגמרי, ולעיתים מנותקים מן המשפחה המורחבת ומן הקהילה. זאת ועוד, בדומה לילדים המהגרים למדינה חדשה, ההורים שלהם, שאמורים להוות מקור לביטחון, לא מכירים את הסביבה החדשה, צריכים לרכוש את הכלים המתאימים לתפקוד בעולם החדש ומתמודדים עם אתגרים רבים שכרוכים ביציאה. בין השאר, ההורים צריכים לתת מענים בסיסיים כמו פרנסה ומגורים. כך, הילדים יכולים למצוא את עצמם זרים ואף חשופים בעולם לא מוכר להם, בלי יכולת לפנות להוריהם או למבוגרים אחרים בסביבה לקבלת סיוע.

” במקום הזה קורה הרבה שיוצאים עם הילדים ובבת אחת הופכים להם את החיים וזה מאוד מאוד מפחיד לילדים. העולם החרדי נותן המון ביטחון. השם שומר עליך ואתה מוגן. ופתאום אתה לוקח לו את האלוקים הזה ששומר עליו ואתה הופך להיות חשוף ופגיע ומה ישמור עליי... הטשטוש הזה הרסני ומסוכן עבור הילדים. הילדים לפעמים הופכים להיות הורים אחראים להורים שלהם וזה מסוכן מאוד” (מ', יוצאת מן החברה החרדית)

5.2 תמות שעלו בעיקר בראיונות עם יוצאים ויוצאות

בראיונות עם היוצאים והיוצאות עלו תמות שלא הופיעו בראיונות עם אנשי המקצוע וזאת בעיקר בנוגע לפנייה, או להימנעות מפנייה לארגוני יוצאים וכן בנוגע לתסכול מגודל הפערים שלהם אל מול האוכלוסייה החילונית.

5.2.1 היכרות עם ארגוני יוצאים

כל המרואיינים במחקר הכירו את ארגוני היוצאים הגדולים, כאשר הבולטים שבהם הם 'יוצאים לשינוי', 'הלל', ובירושלים – 'החצר של יודה'. עיקר הפניות לארגונים היו לקבלת מידע בתחומי החיים השונים, כמו תעסוקה והשכלה, קבלת סיוע בדיור או קבלת סיוע כלכלי. נראה כי עבור רבים מן היוצאים הארגונים הם עוגן במציאות סוערת.

5.2.2 הימנעות מפנייה לארגונים של יוצאים ומחיפוש תמיכה בקרב קהילת היוצאים

חלק מן היוצאים חששו, בעיקר בתחילת תהליך היציאה, לפנות ל'הלל' או ל'יוצאים לשינוי' וזאת בשל השמצת ארגונים אלו בעולם החרדי וההפחדה מפניהם. אף על פי שרוב הצעירים מתרשמים במשך הזמן כי אין להם ממה לחשוש, יש כאלו שיחששו לכנות בשלבים הראשונים והמבלבלים ביותר של היציאה.

סיבה מרכזית נוספת להימנעות מפנייה לארגוני יוצאים, שהשפעתה נמשכת זמן רב יותר, היא חוסר רצון של הצעירים והצעירות להישאר בתוך סביבת העולם החרדי. אותם צעירים ישאפו להשתלב בחברה הכללית הישראלית, ולהתרחק ממה שחלקם הגדירו "ביצה" של היוצאים. זאת ועוד, היו כאלו שצינו כי עצם היותם יוצאים אינה מחייבת קיומו של מכנה משותף רחב עם יוצאים אחרים. ההימנעות מיצירת קשר עם ארגוני יוצאים עלולה להשאיר את הצעירים ללא מענה וליווי מתאימים שנחוצים להם מאוד בשנים הראשונות שלאחר היציאה.

” הרבה אנשים שהם יוצאים בשאלה, אנשים עם הרבה בעיות ואני מכלילה את עצמי בתוכם, אבל לעשות קהילה מזה שאתם אנשים עם בעיות במיוחד בעיות של גבולות ובעיות של הבנה בין-אישית, לאנשים רגישים זה דבר מאוד מורכב. ממש מעבר לזה, זה שיצאנו מתוך קהילה ספציפית לא עושה שום קשר בינינו. יש מאפיינים דומים אבל אני לא מרגישה קרוב” (ד', יוצאת מן החברה החרדית)

” אמרתי לעצמי, כל החרדים לשעבר מתקבצים באותו דבר ומשמרים את החילוניות רק עם מכנסיים. יש רצון מאוד גדול להשתלב בחברה החילונית וזה הקשה עליי להשתלב בהם. אני יודעת שגם חברות שלי שהן כן נמצאות בארגונים שלהם ונשאבו מאוד מהר לביצה הזאת, הן קוראות לזה "ביצה", הן אומרות שזה נורא נעים אבל הן לא מרגישות שיצאו לעולם הגדול” (ס', יוצאת מן החברה החרדית)

5.2.3 הגדרה עצמית על הרצף שבין חילוניות לדתיות

בראיונות הציגו היוצאים נקודת מבט מורכבת על תהליך היציאה מן החברה החרדית. המרואיינים הסבירו כי עזיבת המסגרת החרדית איננה בהכרח נטישה של האמונה או הדתיות. יוצאים מציבים את עצמם על רצף מגוון של זהויות דתיות, כאשר רבים מהם ממשיכים לקיים מצוות ולשמר את האמונה, גם לאחר עזיבת החברה החרדית. לפי תפיסת המרואיינים לחברה החרדית מאפיינים חברתיים-תרבותיים מובחנים, לעומת האמונה הדתית שהיא מערכת אישית של ערכים ופרקטיקות. בעוד היוצאים בוחרים להתנתק מן המישור הקהילתי-חברתי, רבים מהם מגבשים לעצמם זהות דתית עצמאית שאינה נטועה בהגדרות החרדיות.

5.2.4 תסכול רב מן הפערים בבניית הון אישי וחברתי, שמקשים על השתלבות בחברה

היוצאים שרואיינו הביעו תסכול רב מן הפערים שעליהם להתמודד איתם עם היציאה מן החברה החרדית. בחלק מן הראיונות עלה כעס כלפי החברה החרדית הנתפסת אחראית למסלול החיים המצומצם ולחינוך שאינו מעניק כלים להשתלבות בחברה הכללית. בד בבד, בחלק מן הראיונות הופנה הכעס גם כלפי המדינה, הנתפסת כמי שמאפשרת למערכת החינוך החרדית להמשיך למנוע לימודי ליבה מן התלמידים ולשמר את הפערים החברתיים והכלכליים.

” אני כל כך כועס על המדינה בכל כך הרבה דברים שהיא עושה. אני פחות כועס על החרדים ויותר כועס על המדינה. קבוצות עניות משתמשות בביטוח לאומי, כמו חרדים וערבים, כדי להוציא כל מיני קצבאות. בסוף המדינה היא זאת שמתמרצת את הדבר הזה. הם לוקחים את מה שנותנים להם. מערכת מעוותת, כמערכת קשה לפנות לאדם אחד ולהאשים” (ח', יוצא מן החברה החרדית)

5.3 תמות שעלו בעיקר בראיונות עם אנשי ונשות מקצוע

בראיונות עם אנשי ונשות המקצוע עלו נושאים שקשורים בעיקר להיבטים של מחסור במענים מותאמים לצרכים של היוצאים וקשיים בהיבטים של השתלבות בתעסוקה ולימודים.

5.3.1 מחסור במענים ליוצאים מתחת לגיל 18

רוב ארגוני היוצאים לא יכולים לתת מענה לבני נוער בשל היותם קטינים הנמצאים עדיין בחסות הוריהם. כל פנייה אל הקטין או הצעת מענה צריכות להיות מאושרות על ידי ההורים, מה שמהווה בעיה בעת שחלק מן היוצאים מסתירים מפני הוריהם את תהליך היציאה ואחרים מנתקים קשר עם משפחתם, גם אם זמנית. זאת ועוד הורים רבים מן החברה החרדית יתנגדו למתן מענים לילדיהם מחוץ למסגרות של החברה החרדית. לפיכך, מצב זה של קושי בהצעת מענים מציב את בני הנוער בסיכון רב לפגיעה.

5.3.2 צורך במקום מגורים

הנערים והנערות שיוצאים מן הבית עלולים למצוא עצמם גרים ברחוב או מוכנים להוסטלים לנוער בסיכון שבהם שוהים בני נוער עם מאפיינים וצרכים שונים משלהם. הקושי לתת מענים לבני הנוער נובע גם, כאמור, מן הקושי לקבל את הסכמת ההורים לסייע לנערים. ההורים יעדיפו כי ילדיהם יקבלו מענה בתוך העולם החרדי, אך במקרים רבים מענה זה לא יתאים לבני נוער בתהליך יציאה.

” הם מעדיפים לישון ברחוב מאשר להיכנס למסגרת שלא מבינה אותם. ראיתי את זה מקרוב. הם לא מוכנים לחיות במקום שדורש מהם לוותר על עצמם שוב” (עו”ס מיצוי זכויות)

5.3.3 חוסר היכרות של אנשי מקצוע רבים עם המאפיינים של קהילת היוצאים ועם הרקע התרבותי שממנו הם מגיעים

חוסר היכרות עם מאפייני קהילת היוצאים ועם הרקע התרבותי שממנו הם מגיעים יכול לגרום לכך שהמענים לא יותאמו התאמה מיטבית לצורכי היוצאים. כך למשל, בני הנוער שיוצאים ממסגרות נקשות מאוד שמאפיינות את העולם החרדי, לא ירצו לחזור ולהיכנס למסגרת חדשה עם כללים נוקשים (שעת הגעה בלילה, קוד לבוש וכו'). כמו כן אנשי המקצוע שאינם מכירים את העולם החרדי אינם מודעים בהכרח לצורך של בני הנוער היוצאים בסיוע בדברים יום-יומיים, כמו הבנת לוח השנה הלועזי או כללי התנהגות מקובלים במקומות עבודה.

” הרווחה לא מבינה את הקודים, את הרגישויות. זה צריך להיות מענה מאוד אישי, דיסקרטי. עו”ס רגיל לא ידע לנהל אירוע כזה... היה מקרה שהייתי צריך לפנות בחורה מבית חולים והצלחנו ליצור גישור וחיבור (לבחורה) ואז נכנסה עו”סית לתמונה וחיבלה בעבודה של חודש שלם. ואז זה עורר רצון להילחם. צריך לעבוד מאוד ברגישות ובאופן אישי” (איש מקצוע בעמותה המסייעת ליוצאים)

5.3.4 אין הגדרה ברורה של “יוצא מן החברה החרדית”

אנשי מקצוע דיברו על כך שהיעדר הגדרה ברורה וקריטריונים מוסכמים שקובעים מי הם “היוצאים מן החברה החרדית” מקשה על תכנון מדיניות, על פיתוח שירותים ועל הקצאת משאבים נכונה. המורכבות של הנושא אף רבה יותר בשל החפיפה הקיימת בתחומים מסוימים עם “בוגרי החינוך החרדי”, שזכאים להטבות ולסיוע בתחומים שונים, כמו מסלול מותאם בצבא ותמיכה בלימודים דרך תקציבים של המועצה להשכלה גבוהה. היוצאים מוצאים עצמם לעיתים מופלים לרעה לעומת “בוגרי החינוך החרדי” ולעיתים נדרשים להזדהות כבוגרי החינוך החרדי, זהות שרצו להשאיר מאחוריהם עם היציאה.

5.3.5 הערכה כי יש עלייה בתופעת ה“אנוסים”

אי אפשר למדוד במדויק את מספר הגברים והנשים שמשמרים למראית עין אורח חיים חרדי אך אינם בפועל מרגישים חרדים. בראיונות העריכו חלק מן המרואיינים כי זוהי תופעה שמתרחבת ויש לתת עליה את הדעת מאחר שהיא צפויה להמשיך ולהתרחב, במיוחד ככל שהחשיפה לעולם שאינו חרדי גדלה וכמות היוצאים בפועל גדלה גם היא.

” יש היום – תופעה ענקית של יוצאים – אנוסים. תופעה מאוד מאוד גדולה” (איש מקצוע בעמותה המסייעת ליוצאים)

6. מיפוי מענים

אחד מרכיבי המחקר היה מיפוי המענים הקיימים כיום לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית. מן המיפוי עלה כי ישנם מגוון של מענים, חלקם גדולים ומבוססים וחלקם מצומצמים ו"נישתיים" יותר, חלקם מתמקדים בתחום אחד, למשל השכלה גבוהה, ואילו אחרים נותנים מענה בתחומים אחדים. חלק מן המענים ייעודיים ליוצאים ויוצאות, ואילו אחרים מיועדים לכלל האוכלוסייה, ונותנים מענה גם ליוצאים ויוצאות. במחקר הנוכחי לא מופו מענים ייעודיים לבני ובנות נוער.

בנספח א מוצגים כלל המענים שאותרו במיפוי ומפורטים מטרותיהם, התחומים שבהם הם מציעים מענים ומידע חשוב נוסף על אודותיהם. **לוח 1** מציג את רשימת המענים הייעודיים ליוצאי ויוצאות החברה החרדית וסימון של תחומי הפעילות שלהם.

לוח 1: מיפוי מענים ייעודיים לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית

תחום פעילות

קהילה	הורות וגירושין	משפחה	דיור	הכשרה מקצועית	תעסוקה/ ייעוץ קריירה	ייעוץ כלכלי	השכלה	מכינות קדם-אקדמיות	חיילים וצבא	ליווי אישי	ארגון/עמותה
											הלל
											יוצאים לשינוי
											התקשרות
											ארץ זרועה
											החצר של יודה
											חוות שיח
											יוצאים בפרדס
											החוט המשולש
											אותות – דלת לחיים חדשים
											עמותת אלומה בשיתוף המל"ג
											יסודות – האוניברסיטה העברית
											מכינת חרדים בטכניון
											קדם מכינה לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי – אוניברסיטת בר אילן
											תוכנית ראשונים לבוגרי ובוגרות מוסדות חרדים – אוניברסיטת בר אילן
											'קדימה להיטק' אוניברסיטת בר אילן בשיתוף "עתידים" ו'יוצאים לשינוי'
											תוכנית מאיץ עתידים
											תוכנית לבוגרי החינוך החרדי – מכללת עזריאלי
											תוכנית 'מובילים' לבוגרי ולבוגרות החינוך החרדי – אוניברסיטת תל אביב
											שבילים
											מרכזי הזדמנות (רכזות יוצאים)
											מתייצבים אל הדגל
											מכינות גוונא
											מכינות גב"ע
											מכינות הישג
											תוכנית מיטב
											צעדים

המידע על המענים הקיימים נאסף מאתרי אינטרנט רשמיים של משרדי ממשלה, מאתרי אינטרנט רשמיים של ארגוני החברה האזרחית שעוסקים במתן סיוע ליוצאים, מראיונות עם אנשי מקצוע ממשרדי הממשלה ומן הרשויות המקומיות ועם נציגי החברה האזרחית ומסקירת מאמרים.

לצורך איסוף המידע נדרשה פנייה למקורות מגוונים מכיוון שאין גורם שמאגד רשימה של כלל המענים הקיימים. זוהי אחת הבעיות המרכזיות שעלו בהקשר זה ואנו נתייחס אליה גם בהמלצותינו בהמשך. הרי, על אף שפע המענים הקיימים, פעמים רבות יש לטרוח כדי לאתר את המענים שהמידע אליהם אינו נגיש. מיפוי זה מציג באופן סדור את המענים הקיימים וממפה לאילו תחומי פעילות כל אחד מהם נוגע. הנגשה סדורה ובהירה של המידע עשויה לאפשר ליוצאים להגיע למענים ולהשתמש בהם שימוש מיטבי. יש להדגיש כי המיפוי מציג את המענים הקיימים נכון לשנת 2025. המענים משתנים או נסגרים ואחרים נפתחים כל העת, ויש לשים לב לכך.

מניתוח של המיפוי עלה כי ישנם תחומים שבהם היצע של מענים:

- התחום של **השכלה והכשרות מקצועיות** נהנה ממענים רבים ומגוונים. יש מכינות ייעודיות, מלגות, חונכות וסיוע בלימודים. חלק מן המענים מותאמים במיוחד ליוצאים וחלקם פתוחים לכלל הציבור. יש תשתית רחבה המסייעת ליוצאים להשלים פערי השכלה ולפתח אופק תעסוקתי.
- בתחום של **תעסוקה והכוונה מקצועית** יש מענים הן במערכת הרווחה הן בעמותות ייעודיות, כולל הכשרות מקצועיות, יעוץ תעסוקתי וליווי אישי. התחום די מפותח ומציע מגוון אפשרויות.
- גם בהקשר של **תמיכה רגשית וליווי אישי** יש מגוון מענים רלוונטיים. העמותות המובילות מציעות ליווי רגשי, טיפולים פרטניים וקבוצות תמיכה. זהו תחום חזק במיוחד במענים הייעודיים, אם כי רוב הפעילות מבוצעת על ידי עמותות ולא על ידי הממשלה. לעומת זאת, נמצאו תחומים שבהם המענים הקיימים אינם מספקים או דלים מאוד:
- **תחום הדיור** הוא אחד התחומים הדלים ביותר במענים, לא רק ליוצאים מן החברה החרדית. מלבד דירות מעבר ייעודיות בעמותות אחדות, אין כיום מענה רחב או נגיש מספיק. זהו תחום רגיש במיוחד, שכן חסמי הדיור מקשים על יציאה מוצלחת ועצמאית.
- בתחום של **קהילה ושייכות** יש יוזמות קהילתיות מצליחות, כמו מפגשים ופורומים, אך אין פריסה רחבה ובמקומות רבים אין מענה קהילתי ותחושת הבדידות נותרת ללא מענה מערכתית.
- התחום של **הורות ומשפחות יוצאות** הוא תחום שהטיפול בו נמצא כמעט כולו בידיהן של עמותות ייעודיות, ללא מענים מקבילים בשירותי הרווחה הכלליים. הורים וילדים בתהליך יציאה נותרים לעיתים ללא תמיכה מקצועית במשפחתם.
- יש תחומים שבהם מענים כלליים בלבד ויש מקום לפתח בהם גם **מענים מותאמים**. כך, שירותים כמו [מרכזי צעירים](#), [מרכזי הזדמנות](#) שהם מוקדי תעסוקה עירוניים ואזוריים ופועלים ב 16 רשויות ברחבי הארץ, וכן [מערך נושמים – רווחה](#), שהוא מערך תוכניות למשפחות בסיכון ועוני, זמינים לכלל הציבור, אך אין בהם בהכרח הכשרות או רפרנטים המתאימים לצרכים הייחודיים של יוצאים. חיבור של שירותים כלליים אלו לאוכלוסייה היוצאת יכול להרחיב את התמיכה ולאפשר שילוב מיטבי.

לסיכום, מיפוי המענים לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית מגלה תמונה מורכבת. לצד תחומים שבהם יש מענים מגוונים, כמו השכלה, תעסוקה ותמיכה רגשית, מתגלים תחומים אחרים שבהם ההיצע דל או חסר, ובראשם תחום הדיור, תחום הקהילה ומענים לגרושים ולמשפחות שלמות בתהליך יציאה. כמו כן יש תחומים שבהם נכון יהיה להרחיב את השימוש בשירותים הכלליים תוך התאמתם לאוכלוסייה זו, ולעומת זאת תחומים שבהם חיוני לשמר ואף לחזק מענים ייעודיים כמו למשל תחום של הדרכת הורים. הניתוח ממחיש את הצורך במערך שירותים שלם, גמיש ורב-שכבתי, אשר יאפשר לכל יוצא ויוצאת למצוא את מקומם ולקבל את המענה המדויק ביותר לצורכיהם הייחודיים לאורך זמן. המסקנות ממיפוי המענים מצטרפות לממצאים האחרים בחשיבה על המלצות המחקר, שמופיעות להלן.

7. מגבלות המחקר

המחקר מציג את הספרות הקיימת כיום בנושא יוצאים מן החברה החרדית, אך קשה להעריך במדויק את מספר היוצאים בשל היעדר הגדרה מקובלת ומוסכמת על כל גורמי המקצוע. זאת ועוד ההמלצות שעלו בעקבות הסקירה והראיונות אינן מתייחסות לכל הזרמים בחברה החרדית ולמורכבות שכרוכה ביישום ההמלצות בשטח.

8. סיכום והמלצות

הממצאים שנאספו בסקירת הספרות, בראיונות ובמיפוי פורסים בפנינו את הצרכים של אוכלוסיית היוצאים, אלו שמקבלים מענים, אלו שלא ואלו שלא מקבלים מספיק. בפרק מסכם זה נמליץ על פיתוח מענים והרחבת מענים קיימים כדי לסייע ליוצאים להשתלב טוב יותר בחברה הכללית בישראל. המענים המוצעים מתבססים על תובנות כפי שעלו מן הממצאים, משיחות עם יועצת מניסיון חיים שסייעה לצוות המחקר ומפגישות עיבוד וחשיבה עם נשות המקצוע במשרד הרווחה והביטחון החברתי, בתוכנית "יתד" ובקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי ועם אנשי מקצוע בעמותות הנותנות מענה ליוצאים. יש לזכור כי לצד הקשיים הרבים שהוצגו, לאוכלוסיית היוצאים והיוצאות גם כוחות רבים שיסייעו להם בסלילת מסלול חיים חדש.

8.1 המלצות לפיתוח שירותים ומענים

קידום מודלים של עבודה עם "גורמי תיווך תרבותי"

מומלץ לאתר בחברה החרדית ארגונים ואנשי מקצוע שיסייעו בחיבור בין שירותי הרווחה, ההשכלה והתעסוקה ובין אוכלוסיית היוצאים. בראיונות עלו היתרונות של העמותות והמענים הפעילים בחברה החרדית (כגון 'התקשרות', 'לב אל הנשמה', 'עולמות', 'החוט המשולש'; לפירוט ר' נספח א) שאנשי המקצוע בהם פוגשים את היוצאים כבר בשלבים הראשונים של התהליך, לעיתים עוד בשלבים שהם עצמם אינם יודעים כי הם בתהליך של יציאה. אנשי המקצוע והארגונים האלה, אף על פי שישאפו להשאיר את הצעיר או הצעירה בחברה החרדית, עשויים להוות גשר שיסייע במעבר טוב יותר בין העולמות ויצמצם את הפגיעה בצעירים היוצאים. כמו כן הם יכולים להביא לידיעת היוצאים מידע חשוב והכרחי על המענים הקיימים, מידע שאפשר כי אינו זמין להם בדרכים אחרות. הדבר נכון במיוחד לבני נוער וצעירים שחיים בערים חרדיות ואינם חשופים לעולם החילוני או לאפשרויות הסיוע הקיימות עבורם. לפיכך, מומלץ להשקיע משאבים באיתור ארגונים ואנשי מקצוע אלו ובעבודה משותפת איתם. חשוב גם להרחיב את העבודה עם הציבור החרדי ולבנות יחסי אמון עם רבנים שמבינים ומכירים בחשיבות של ליווי עבור יוצאים ויכולים לסייע בהובלת שינוי פנימי בתוך החברה החרדית.

יצירת תקן ומומחיות של "עו"ס יוצאים"

מומלץ לפתח תפקיד של עו"ס ייעודית לעבודה עם יוצאים שתתמקצע בתחום ותתמחה בנושאים הרלוונטיים לאוכלוסיית היוצאים, כמו: איתור ויישוג של בני נוער וצעירים שנמצאים בסיכון מוגבר למצוקה ולפגיעה, שעבורם נדרשת בדרך כלל עבודה רבה של חיזור ושכנוע ביצירת הקשר הראשוני. מיפוי המענים הקיימים בכל רשות מקומית ופיתוח תוכניות שעובדות בשיתוף פעולה צמוד עם הגורמים המתאימים בכל רשות, החל משלב האיתור של בני הנוער וכלה בטיפול הנדרש לאורך הדרך. בניית קשרי עבודה עם רבנים בכל קהילה שיכולים להיות אנשי קשר תומכים בסיוע לבני נוער וצעירים יוצאים. יש חשיבות רבה להבנת המאפיינים הייחודיים של כל קהילה כדי ליצור קשרי עבודה בני קיימה. התמחות בעבודה עם כל המשפחה כדי לצמצם את הניתוק והניכור שמלווה לעיתים קרובות את תהליך היציאה.

פיתוח מקצועי לנותני שירותים ועבודה רגישת תרבות

יציאה מן החברה החרדית היא 'שקופה' ורבים מנותני השירותים אינם מכירים את מורכבות התהליך ואת מאפייני היוצאים. לפיכך מומלץ לפתח מערך הכשרות לנותני שירותים שנמצאים בקשר עם האוכלוסייה במשרד הרווחה והביטחון החברתי, במוסד לביטוח לאומי, ברשויות המקומיות, בשירות התעסוקה שבמשרד העבודה; בהכשרות מקצועיות; במועצה להשכלה גבוהה ועוד, בדגש בעבודה רגישת תרבות. זאת ועוד מומלץ לחזק את ההיכרות של נותני השירותים עם הארגונים הקיימים ליוצאים. יש להרחיב את הידע של עו"סים למיצוי זכויות בזכויות של יוצאים, תוך מתן דגש בהיכרות עם המענים הקיימים גם לבוגרי החינוך החרדי ומענים אחרים מותאמים.

יש להמשיך בעבודה עם "כל זכות" לעדכון מתמיד של הזכויות וההטבות ליוצאים תוך כדי מציאת דרכים חדשות ומגוונות להבאת המידע לידיעת קהל היעד.

ליווי רגשי ונפשי בתהליך היציאה

למרות הצורך של יוצאים בליווי וטיפול רגשי, רבים מהם מתקשים להתכונן לטיפול או לממן אותו. כמו כן, כפי שצוין לעיל, רבים נמנעים מלפנות לארגונים כמו "יוצאים לשינוי" ו"הלל" לקבלת סיוע. לפיכך, מומלץ להכשיר מטפלים במסגרות הכלל ציבוריות, כמו למשל בקופות החולים או במרכזי צעירים, אשר יכירו את מאפייני תהליכי היציאה ואת הקשיים הכרוכים בהם ויוכלו ללוות את היוצאים.

במסגרות הקיימות שאליהן מגיעים היוצאים, כמו למשל דיור חירום או מכינות ליוצאים, יש להציע תהליכי ליווי רגשי במהלך ההסתגלות שלהם לחיים מחוץ לחברה החרדית. בעבודה עם יוצאים יש להדגיש את נושא הזוגיות והמיניות וזאת בשל היעדר כמעט מוחלט של היכרות עם נושאים אלו בקרב היוצאים.

מתן מענים לילדים ומשפחות

יש להוסיף מענים מותאמים ליוצאים הורים וילדים במסגרת מענים לכלל האוכלוסייה. בראיונות עלה הצורך של משפחות שיוצאות מן החברה החרדית לקבל ליווי מקצועי והדרכת הורים. במקרים אלו, אפשר להציע את הליווי במרכזים הקיימים, למשל מרכזי הורים-ילדים, תוך התאמתם לאופי היוצאים.

יש להקים קבוצות הורים ליוצאים בעיקר בערים הגדולות כמו ירושלים ותל אביב.

אפשר לפתח פיילוט משותף עם אגף שפ"י במשרד החינוך, למתן מענים מותאמים לקשיים של ילדי יוצאים. הפיילוט יוכל לסייע באיתור הילדים במסגרות החינוך ולאחר מכן, בבניית תוכנית ליווי להם ולהוריהם אשר תספק תמיכה לילדים.

יש להכשיר יועצות ומורות בבתי הספר לזהות קשיים ייחודיים לילדים של יוצאים כדי שיוכלו לסייע לילדים ולהוריהם ולמנוע סבל מיותר והידרדרות בלימודים ובכלל.

מתן מענה למשפחות שבהן ההורים גרושים

הורים גרושים מתמודדים עם קשיים רבים, אך אלו מתעצמים כאשר אחד ההורים נשאר בחברה החרדית וההורה השני יוצא. לפיכך, מומלץ לתת ליווי מיוחד להורים גרושים, בעיקר לאבות גרושים יוצאים שילדיהם נשארו עם האם ושומרים על זהותם

החרדית. במקרים אלו, הצרכים של האבות הם לעיתים בסיסיים, כמו למשל צורך במקום מפגש עם הילדים, אך לעיתים הם זקוקים למענים כבדי משקל יותר, כמו טיפול משפחתי.

מתן מענים לבני נוער בקצה רצף הסיכון

בני נוער בקצה רצף הסיכון זקוקים למענים שמתאמים להם, מאחר שגם להם יש להם מאפיינים ייחודיים. זאת ועוד בטיפול בבני נוער יש להתמחות גם בעבודה עם הורים בשל ההסכמה הנדרשת לפני שאפשר לטפל בבני הנוער. נוסף על ההמלצות שכבר הוצגו בפרק זה מומלץ לגורמי המקצוע:

לחזק את שיתוף הפעולה עם גורמי מקצוע שעובדים עם בני נוער בסיכון במשרד החינוך, כדוגמת 'קידום נוער', קב"סים שעובדים בחינוך החרדי וגורמי מקצוע נוספים. הדבר עשוי לאפשר יצירת רצף טיפולי לבני נוער שמחפשים סיוע ותמיכה. לפתח מומחיות בתחום של עו"ס נוער יוצאים בסיכון שתכיר לעומק את האוכלוסייה.

לפתח הכשרות מותאמות תרבותית שבהן ילמדו אנשי המקצוע שעובדים עם בני הנוער היוצאים על הצרכים הייחודיים של בני הנוער, כמו למשל חוסר ההיכרות שלהם עם העולם החילוני וחוסר הידיעה שלהם בנוגע להתנהלות עם בני ובנות המין השני. להכשיר את אנשי המקצוע לעבודה עם הורי בני הנוער היוצאים כדי להשיג את שיתוף הפעולה שלהם ולנסות לצמצם את הניתוק של בני הנוער ממשפחתם.

להקצות הוסטלים חירום לבני נוער יוצאים, ולצמצם את שילובם עם בני נוער בסיכון שמגיעים למסגרות חירום כיום. רצוי גם שמסגרות דיור החירום יכירו בקושי של חלק מבני הנוער לחיות במסגרות שבהן חוקים נוקשים ומגבילים, שמבחינתם מאפיינים את הקהילה החרדית.

מתן מענה לצרכים בסיסיים – דיור, תעסוקה, השכלה

דיור

רבים מן היוצאים נותרים ללא קורת גג, במיוחד בתחילת תהליך היציאה. לפיכך חשוב לפתח מסגרות לדיור בתקופת מעבר. חשוב שחלק מן המענים בתחום הדיור יהיו זמינים במסגרת ארגוני יוצאים כמו 'הלל', שלהם ידע מקצועי רב, אך גם במסגרות שאינן משויכות ליוצאים, וזאת מתוך הבנה כי חלק מן היוצאים מעוניינים להשתלב במסגרות הפתוחות לכלל הציבור. יש לפתח תוכניות סיוע בשכר דירה, לתקופת היציאה הראשונה.

השכלה ותעסוקה

להרחיב את תוכנית המכינות המותאמות ליוצאים שבהן הם מקבלים מגוון מענים, כגון הכנה למכינות אקדמיות, ליווי במהלך המכינה, סיוע בשכר לימוד ומלגת קיום.

להרחיב את הנגישות והזמינות של מענים ותוכניות כלליות, כדוגמת מרכזי צעירים או מרכזי הכוון, גם לאוכלוסיית היוצאים. כדי לאפשר זאת, יש להכשיר אנשי מקצוע בתוך המרכזים לעבודה עם היוצאים ולהיכרות עם הצרכים והכוחות הייחודיים להם. הרחבת המענים דורשת הקצאת משאבים יעודיים לנושא זה.

לתת מלגות מותאמות להכשרה מקצועית.

להפנות לקבלת ליווי תעסוקתי מותאם אישית, הכולל חונכות וליווי לאורך זמן בתהליך חיפוש העבודה ואף בשלבים הראשונים של כניסה לעבודה, וזאת כדי לסייע בגישור תרבותי שנדרש פעמים רבות.

במסגרת הליווי, לבנות תוכנית פיתוח אישי שמתווה מסלול של פיתוח תעסוקתי עבור היוצאים, וזאת כדי שלא "יתקעו" במשרות בשכר מינימום ללא אופק תעסוקתי.

להרחיב את המענים המקיפים המוצלחים, כדוגמת תוכנית 'יסודות' ותוכניות של 'גוונא' (ר' פירוט בנספח א).

לפתח קורסים דיגיטליים ליוצאים בנושאים בסיסיים כמו פעולות בבנק, חתימה על חוזים, מיצוי זכויות, היכרות עם המוסד לביטוח לאומי.

מתן "סל יציאה/קליטה" ליוצאים

היוצאים נתקלים בקשיים רבים בכל משורי החיים, בעיקר בשלבים הראשונים של היציאה. לפיכך מומלץ לבנות מנגנון שמעניק תמיכה ראשונית, כדוגמת "[סל גמיש](#)" או סל קליטה לעולים. הסל יותאם לצרכים של כל יוצאת וכמו כן יקבלו היוצאים תהליך ליווי אישי במימוש הסל.

עבודה בין-משרדית וברמת מדיניות

אוכלוסיית היוצאים הולכת וגדלה וכדי לתת לה מענים יש צורך לגבש מדיניות רוחבית בקרב משרדי הממשלה שעוסקים בה. לפיכך מומלץ לנקוט פעולות לקידום עבודה בין-משרדית.

להקים גוף שעניינו יהיה ריכוז, עדכון והנגשת מידע ליוצאים. גוף זה ירכז ויעדכן באופן שוטף את כלל המענים הקיימים – מטעם משרדי הממשלה, המוסד לביטוח לאומי, הרשויות המקומיות והעמותות. מטרתו לספק מידע עדכני, מהימן ונגיש לקובעי מדיניות, ליוצאים עצמם ולגורמי מקצוע, ולהבטיח תיאום ושקיפות במערכת השירותים. הקמת גוף מקצועי כזה תתרום לייעול השירותים, למניעת כפילויות וחסרים, ולשיפור יכולת ההכוונה של יוצאים אל המענים המתאימים לצורכיהם המשתנים. כמו כן הקמת מענה שאינו מקושר לאחת מן העמותות הפעילות בתחום תקל על היוצאים שנמנעים מקשר עם עמותות בתחום, לפנות לקבלת מידע.

להקים צוות בין-משרדי שישתתפו בו נציגים ממוסד הרווחה והביטחון החברתי, משרד החינוך, משרד השיכון, שירות התעסוקה, משרד ראש הממשלה והמוסד לביטוח לאומי (ואולי משרדים נוספים) לשם גיבוש תוכנית חומש לטיפול באוכלוסיית היוצאים. זאת ועוד יש לקדם יצירת שיתופי פעולה בין משרדי ממשלה בבניית תוכניות מותאמות ליוצאים.

להמשיך בעבודה על הגדרה פורמלית שתהיה מקובלת על כלל הגורמים של "יוצאת מן החברה החרדית". הגדרה מוסכמת תאפשר מעקב אחר מספר היוצאים על ידי הלמ"ס, שהתחיל כבר בניסיון לגבש הגדרה, וכן בפיתוח מדיניות מבוססת נתונים. להשוות את הזכויות של היוצאים לאלו של החרדים בתחומי רווחה, חינוך, תעסוקה, צבא והשכלה גבוהה.

עוד פרסומים של המכון בנושא

פלק, א., ברנדר, ד. ואור שרביט, ז. (2023) בני נוער וצעירים חרדים בסיכון – צרכים ומענים: סקירת ספרות. דמ-972-23.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

מקורות

אורבך, ל. (2018). הקשר בין דרכי התמודדות ורווחה נפשית סובייקטיבית בקרב "יוצאים לשאלה". חיבור לשם קבלת תואר "מוסמך אוניברסיטה בעבודה סוציאלית". אוניברסיטת תל אביב. <https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2020/12/%D7%9C%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%9F-%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%91%D7%9A.pdf>

אליהו, א. (2020). השלמת השכלה בצה"ל לחיילים חרדים ולחיילים חרדים לשעבר. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. <https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2023/04/%D7%94%D7%A9%D7%9C%D7%9E%D7%AA-%D7%94%D7%A9%D7%9B%D7%9C%D7%94-%D7%91%D7%A6%D7%94%D7%9C-%D7%9C%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%9D-%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%9C%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%9D-%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%A9%D7%A2%D7%91%D7%A8.pdf>

אלמסי, א. (2018). שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. <https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2023/04/%D7%A9%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA-%D7%A6%D7%91%D7%90%D7%99-%D7%A9%D7%9C-%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%A9%D7%A2%D7%91%D7%A8.pdf>

אלמסי, א. (2019). תכניות לשילוב חרדים לשעבר בשוק התעסוקה. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. <https://main.knesset.gov.il/activity/info/research/pages/incident.aspx?ver=2&docid=61fc5da4-42d1-e811-80e1-00155d0a98a9>

ביילי, ב., בורן, א. וקמר, נ. (2023). קבוצת אבות יוצאי החברה החרדית, תהליך קבוצתי קצר מועד. מידעו"ס 101, 46-51. <https://www.davar1.co.il/static/magazines/meidaos-5-23/46/>

בכר, י. וארזי, ט. (2024). מודלים לוגיים עבור תוכנית "חנוך לנער". דמ-980-24. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [/https://brookdale.jdc.org.il/publication/logic-models-for-the-chanoch-lanaar-program](https://brookdale.jdc.org.il/publication/logic-models-for-the-chanoch-lanaar-program)

בראל, ה. (2023א). דו"ח מחקר: אתגרים קיימים ומענים דרושים לשילוב יוצאי החברה החרדית באקדמיה בישראל. עמותת יוצאים לשינוי. [pdf.2023-מחקר-יוצאים-באקדמיה-2023.pdf](https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2023/06/%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%9F-%D7%99%D7%95%D7%A6%D7%90%D7%99-%D7%A2%D7%A1%D7%95%D7%A7%D7%94-2023.pdf)

בראל, ה. (2023ב). יוצאי החברה החרדית בשוק התעסוקה: האתגרים, תפיסת הערך ומענים אפשריים לשילוב בתעסוקה איכותית. עמותת יוצאים לשינוי. <https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2023/06/%D7%9E%D7%97%D7%A7%D7%A8-%D7%A%D7%A2%D7%A1%D7%95%D7%A7%D7%94-2023.pdf>

דויטש, צ. ושנפלד, מ. (עור'). (2023). יוצאים עם נתונים – שנתון יוצאות החברה החרדית 2023. עמותת יוצאים לשינוי. <https://leshinuy.org/research/%d7%a9%d7%a0%d7%aa%d7%95%d7%9f-%d7%99%d7%95%d7%a6%d7%90%d7%99-%d7%9d-%d7%a2%d7%9d-%d7%a0%d7%aa%d7%95%d7%a0%d7%99%d7%9d-2023>

דויטש, צ. ואניסמן, א. (עור') (2024). יוצאים עם נתונים – שנתון יוצאות ויוצאי החברה החרדית 2024. עמותת יוצאים לשינוי.
<https://leshinuy.org/research/%d7%a9%d7%a0%d7%aa%d7%95%d7%9f-%d7%99%d7%95%d7%a6%d7%90%d7%99-%d7%9d-%d7%a2%d7%9d-%d7%a0%d7%aa%d7%95%d7%a0%d7%99%d7%9d-2024>

דויטש, צ. וקפלן, ש. (2023). קרוב רחוק: הקשר של יוצאות ויוצאי החברה החרדית עם משפחותיהם. עמותת יוצאים לשינוי.
<https://leshinuy.org/research/%D7%A7%D7%A8%D7%95%D7%91-%D7%A8%D7%97%D7%95%D7%A7-%D7%94%D7%A7%D7%A9%D7%A8-%D7%A9%D7%9C-%D7%99%D7%95%D7%A6%D7%90%D7%99-%D7%94%D7%97%D7%99-%D7%A8%D7%94-%D7%94%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%AA-%D7%A2%D7%9D>

הורוביץ, נ. (2018). יציאה בשאלה: סיכון, סיכוי ומדיניות חברתית. עמותת יוצאים לשינוי.
<https://www.leshinuy.org/wp-content/uploads/2018/12/%D7%99%D7%A6%D7%99%D7%90%D7%94-%D7%91%D7%A9%D7%90%D7%9C%D7%94-%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%9F-%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%99-%D7%95%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%AA%D7%99%D7%AA.pdf>

ויספלנר, מ. (2022). ניכור על רקע אידאולוגי – היבטים ייחודיים של ניכור בקרב ילדים להורים יוצאי החברה החרדית. נקודת מכנש 22, 23-28.
<https://user-1723486.cld.bz/haruv-nekudat-mifgash-22/22200>

טלאור, א. ומילר, ב. (2018). נייר מדיניות: שילוב חרדים לשעבר במערכת להשכלה גבוהה. האוניברסיטה העברית בירושלים.
<https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2018/12/%D7%A0%D7%99%D7%99%D7%A8-%D7%9E%D7%93%D7%99%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%A9%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%91-%D7%97%D7%A8%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%A9%D7%A2%D7%91%D7%A8-%D7%91%D7%9E%D7%A2%D7%A8%D7%9B%D7%AA-%D7%9C%D7%94%D7%A9%D7%9B%D7%9C%D7%94-%D7%92%D7%91%D7%95%D7%94%D7%94-%D7%90%D7%95-%D7%A4%D7%99%D7%A8-%D7%98%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%A8-%D7%95%D7%91%D7%AA-%D7%A9%D7%91%D7%A2-%D7%9E%D7%99%D7%9C%D7%A8.pdf>

יעקבוביץ, מ. (2021). טקסי "אנוסים" בקהילה החרדית. עבודת גמר לתואר B.A. בסוציולוגיה.
<https://hillel.org.il/wp-content/uploads/2021/05/Tiksei-anusim-1.pdf>

יפה, נ., פייביש, נ. ופראוור, א. (2024). מחרדים לדרכם לחרדים בדרכם: סיפורו של נוער חרדי נושר. מכון ירושלים למחקרי מדיניות ומכון נתוני אמת.
<https://jerusalemstitute.org.il/publications/haredi-youth>

מלאך, ג. וכהנר, ל. (2024). שנתון החברה החרדית בישראל 2024. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
<https://www.idi.org.il/haredi/2024>

פלך, א., ברנדר, ד. ושרביט, ז. א. (2023). בני נוער וצעירים חרדים בסיכון – צרכים ומענים: סקירת ספרות. דמ-972-23. מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

[/https://brookdale.jdc.org.il/publication/ultra-orthodox-youth-and-young-adults-at-risk-needs-and-services](https://brookdale.jdc.org.il/publication/ultra-orthodox-youth-and-young-adults-at-risk-needs-and-services)

קיסר-שוגרמן, א., קנת, ר., קם, א., קנת, ל., ציפרפל, ס., רווה, א. וגל, ר. (2022). מרכזי קהילה והכוון ליוצאי המגזר החרדי מיסודה של עמותת 'יוצאים לשינוי'. מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית. https://www.neaman.org.il/wp-content/uploads/2024/02/Report_Community-and-Support-Centers-for-Former-Haredim_20220908104145.774.pdf

רגב, א. וגורדון, ג. (2021). מגמות ההצטרפות והעזיבה במגזר החרדי. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/books/34096>

שוחט, י. וקלאר, י. (2024). מסכת יציאה. הסיפורים מאחורי תנועת היציאה מהחברה החרדית. עמותת יוצאים לשינוי.

שנפלד, מ. (2020). הזכות לחינוך: יוצאים בשאלה בישראל ומאבקם להזדמנות שווה.

<https://leshinuy.org/wp-content/uploads/2019/08/%D7%94%D7%96%D7%9B%D7%95%D7%AA-%D7%9C%D7%97%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%9A-%D7%9E%D7%A9%D7%94-%D7%A9%D7%A0%D7%A4%D7%9C%D7%93.pdf>

שקדי, א. (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. אוניברסיטת תל-אביב: רמות.

Nadan, Y., Katz, C., Zion, T., & Wertheimer, A. (2021). High intensity parental dispute in the Jewish Ultra-Orthodox community in Israel: Perspectives of social workers and disaffiliated parents. *Children and Youth Services Review*, 120, 105726. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105726>

נספח א: מיפוי מענים לצעירים וצעירות יוצאי החברה החרדית

רקע

להלן מוצג מיפוי של המענים לצעירים וצעירות היוצאים מן החברה החרדית. המיפוי מרכז את הארגונים, המסגרות והשירותים שמלווים את הצעירים והצעירות האלה ומסייעים להם בהתמודדותם עם האתגרים הכרוכים בתהליך היציאה מן החברה החרדית ובהשתלבות מיטבית בחברה הכלל ישראלית.

המיפוי מתבסס על מקורות מידע מגוונים: אתרי אינטרנט של עמותות ומשרדי ממשלה, ראיונות שנערכו עם נותני השירותים ומסמכים כתובים שנמסרו לחוקרות. נדגיש כי נעשה מאמץ רב להגיע לכלל המענים הרלוונטיים, אך ייתכן כי יש מענה שלא הובא לידיעתנו.

המידע נכתב בתמציתיות ולמעוניינים להעמיק מצורף קישור לאתרי האינטרנט של המענים, אם ישנם. תחילה מוצגים המענים המיועדים ליוצאי החברה החרדית בלבד או בעיקר, שבהם הושם הדגש במיפוי. לאחר מכן מוצגים מענים המיועדים ל"בוגרי החינוך החרדי", בעיקר מכינות והכשרות. לבסוף, מוצגים מענים המיועדים לכלל הציבור, ובהם יוצאים מן החברה החרדית. מענים אלו מסועפים ומורכבים יותר לתיעוד, ולכן מוצגים רק השירותים המרכזיים בתחום.

עמותות כוללניות

['הלל' – יוצאים בשאלה](#)

מטרות

'הלל' פועלת לספק תמיכה וכלים ליוצאים מן החברה החרדית בדרכם לחיים עצמאיים ומשולבים. העמותה שואפת להבטיח ביטחון אישי וחברתי, לחזק חוסן נפשי וכלכלי ולהגביר מודעות ציבורית לצורכי היוצאים. היא פועלת בשיתוף עם משרדי ממשלה ועמותות כדי לאפשר מיצוי מלא של זכויות ומשאבים.

תיאור

'הלל' היא העמותה הוותיקה בתחום, המלווה יותר מ-5,000 יוצאים ויוצאות. היא מציעה קהילה תומכת ובטוחה שבה כל אדם יכול לבחור את דרכו, ומספקת שירותים מגוונים שמטרתם לצמצם פערים ולבנות עצמאות אישית וכלכלית. העמותה מדגישה גם את תרומתם של היוצאים לחברה הכללית.

תחום דיור

'הלל' מפעילה מערך דיור לצעירים חסרי עורף משפחתי, בני 18–35, הנמצאים בסיכון. השירות כולל ליווי אישי, תמיכה מקצועית וסביבה מוגנת.

- הבתים של 'הלל' – שהות חצי-שנתית עם ליווי מקצועי 24/7, כולל אפשרות קליטה בחירום
- דירות מעבר שיתופיות – מגורים לשנה עד שנה וחצי בערים מרכזיות, עם עצמאות חלקית וליווי מקצועי
- בית בקיבוץ – שנה בקיבוץ חצרים עם השתלבות בעבודה ובקהילה. התוכניות מספקות יציבות ראשונית בדרך לחיים עצמאיים

תחום פסיכו-סוציאלי ורווחה אישי

- תחום זה מעניק כלים להתמודדות רגשית, נפשית וחברתית – רכיב קריטי בתהליך היציאה.
- טיפול נפשי – טיפולים רגשיים נגישים המאפשרים חוסן ותקווה
 - ליווי אישי – מתנדבים מלווים את היוצאים לאורך זמן ותומכים ברגעי משבר
 - מיצוי זכויות – סיוע בבירוקרטיה מול המדינה בתחומי דיור, בריאות ורווחה
 - מענה להורים – תוכניות המעניקות הדרכת הורים, תמיכה רגשית, כלכלית ומשפטית להורים יוצאים ועוד
 - רווחה אישית – סדנאות, הרצאות וייעוץ מיני אישי לקידום אורח חיים בריא

תחום חיילים

צוות ייעודי מלווה יוצאים בתהליך הגיוס, השירות והשחרור. הליווי כולל ביטול פטור, הכנה לצו ראשון, מיצוי זכויות, הכרה כחייל בודד וסיוע בהשלמת השכלה במסגרת השירות. נוסף על כך ניתן מענה פסיכו-סוציאלי, כלכלי וחברתי, כולל מניעת משברים, ליווי חיילים כצועים ומתן תלושי מזון לחגים. המטרה היא לאפשר שירות משמעותי והשתלבות מיטבית בחברה לאחר השחרור.

תחום ייעוץ משפטי

יוצאים רבים נזקקים לייעוץ בנושאים משפטיים מגוונים. 'הלל' מפעילה צוות עורכי דין מתנדבים המספקים ייעוץ בענייני עבודה, שכירות, חובות, דיני משפחה ותעבורה ועוד.

תוכנית 'צעדים' מעניקה ליווי ייחודי להורים בתהליכי גירושין, ומסייעת בנושאי משמורת, מזונות וחינוך הילדים. השירות ניתן ללא עלות ומהווה רשת תמיכה קריטית בתקופות משבר.

תחום קהילה

'הלל' מפעילה חמישה סניפים ברחבי הארץ, המהווים מוקד לחיי קהילה ולתמיכה חברתית. כל סניף פתוח רוב שעות היום ומציע פעילויות מגוונות:

- ארוחות שישי וחג עם אווירה משפחתית ותומכת
- מועדון חברתי שבועי הכולל ארוחות חמות ותרבות
- חוגי ספורט ואורח חיים בריא

- טיולים, הרצאות וסדנאות במגוון נושאים
 - מפגשים להורים וילדים, אירועים ארציים ופעילויות העשרה
- הסניפים מספקים תחושת שייכות ומקום בטוח לצמיחה אישית וחברתית.

תחום ייעוץ כלכלי

יוצאים רבים מתמודדים עם קשיים כלכליים וחובות. צוות יועצים כלכליים – בהם מומחים מן הבנקים – מסייע בניהול תקציב, חילוץ מחובות וליווי עסקי. נוסף על כך 'הלל' מפעילה את תוכנית 'עוגן' המעניקה הלוואות ללא ריבית וליווי מקצועי. המטרה היא לאפשר יציבות כלכלית ולמנוע הידרדרות.

תחום השכלה ותעסוקה

תחום זה מסייע בצמצום פערי ההשכלה ובהכוונה לקריירה.

- ייעוץ קריירה מותאם על ידי מנטורים מקצועיים
 - שיעורי עזר במתמטיקה, אנגלית ומקצועות נוספים
 - מלגות ללימודים אקדמיים ומקצועיים, לצד ייעוץ למלגות חיצוניות
 - מכינות ייעודיות ללימודים אקדמיים או תעסוקתיים
- השירותים נועדו לאפשר בניית עתיד תעסוקתי יציב ומשמעותי.

תחומים נוספים

נוסף על הפעילות המרכזית, 'הלל' מציעה:

- טיפולי שיניים בהנחות
 - חדרי בגדים בכל סניף המאפשרים בחירה חופשית
 - כרטיסים להופעות זאפה כחלק מחיי התרבות
- שירותים אלו נועדו לספק מענה לצרכים יום-יומיים ולחזק את תחושת השייכות.

שיתופי פעולה

'הלל' שואפת להרחיב את מעגל התמיכה דרך שיתופי פעולה עם ארגונים נוספים, בהם מרכזים לנפגעי תקיפה מינית, מכינות קדם-צבאיות ומרכזי להט"ב. שיתופי פעולה אלו מרחיבים את קשת המענים ומאפשרים רשת תמיכה רחבה יותר.

מטרות

הנגשת הידע על הזכויות של יוצאות ויוצאי החברה החרדית ועל האפשרויות הניצבות בפניהם כדי לאפשר להם להתנהל התנהלות מושכלת; סיוע באפשרויות תעסוקה ובהכשרה מקצועית למבקשים להשתלב בשוק התעסוקה; ביצוע מחקרים לשם פיתוח מדיניות ומענים מבוססי נתונים; עבודה עם קובעי מדיניות; העלאת מודעות.

תיאור מורחב

'יוצאים לשינוי' שואפת לעולם שבו כל יוצאות ויוצאי החברה החרדית יממשו את מלוא הפוטנציאל הטמון בהם. ה"אני מאמין" של העמותה: "הבטחת שוויון הזדמנויות ומתן כלים ליוצאים הינם חובה ואינטרס של המדינה. תפקידנו למלא צורך זה עד ללקיחת אחריות מלאה על ידי המדינה. יוצאות ויוצאי החברה החרדית נושאים עמם בשורה ופוטנציאל לחברה הישראלית. אנו רואים את אתגרי היציאה בהיבט סוציולוגי ולא תיאולוגי. יוצאים הלוקחים אחריות על עתידם מייצרים את המענים הטובים והמותאמים ביותר עבורם. קיים מנעד רחב של יוצאים ועל המענים לבטא מגוון של בחירות אישיות, תוך הימנעות מהסללה. ידע מבוסס הוא המפתח לפיתוח המענים הטובים ביותר ליוצאים. שיח בריא בין חרדים ליוצאים הוא מרכיב משמעותי לשילוב".

הפעילות של 'יוצאים לשינוי' מתמקדת בחמישה תחומים שנוגעים לצורכי היוצאים בכל שלבי היציאה: רווחה אישית, צבא, השכלה, תעסוקה ומנהיגות.

בכל אחד מחמשת התחומים, העמותה מתמקדת בחמש המטרות המבוססות על החזון:

שוויון זכויות והזדמנויות על ידי המדינה

מימוש הפוטנציאל של כל יוצא ויוצאת

מודעות לפוטנציאל היוצאים ופיתוח אקוסיסטם

קידום תנועת יציאה חזקה ומשפיעה על עתידה

ידע מבוסס, עדכני ורלוונטי על היציאה

נוסף על כך בעמותה יש חמישה תחומי פעילות:

מדיניות, מחקר, קהילה, פרט ומודעות. כל אחד מחמשת תחומי הפעילות עוסק בכל אחד מחמשת תחומי החיים.

הפעילות מתקיימת בפריסה ארצית, בין היתר בתמיכת משרד הרווחה והביטחון החברתי.

שירותים מרכזיים

ליווי אישי

- ליווי בתהליכי יציאה – המענה מיועד לנשים וגברים השוקלים לצאת מן החברה החרדית, או החלו בתהליך יציאה ומעוניינים לקבל ייעוץ מקיף על התהליך והאפשרויות העומדות בפניהם.

- ייעוץ והכוון בכל תחום – מרכזי הכוונה ייעודיים המציעים ליוצאים וליוצאות שירותי ייעוץ והכוון באופן פרונטלי בירושלים, תל אביב וחיפה, ובאונליין גם לאלו המתגוררים באזורים אחרים בארץ.
- תוכנית מנטורינג – מלווה יוצאות ויוצאים מן החברה החרדית לקידום ופיתוח הפוטנציאל האישי והמקצועי בתחומי חיים מגוונים – הפיכת כישרונות לקריירה מצליחה, השתלבות מיטיבה בשוק העבודה, חיזוק תחושת יכולת, השתלבות חברתית, עמידה ביעדים והתמודדות עם קשיים.
- תוכנית מנטורינג להיי-טק – מלווה יוצאות ויוצאים מן החברה החרדית בדרכם אל ההשתלבות בתעשיית ההיי-טק, ומטרתיה המרכזיות הן יצירת נטוורקינג, טיפים בדרך להשמה מתאימה ותמיכה בצליחת הפער במעבר מן הלימודים אל העבודה בפועל. ישנם כמה מסלולים ייעודיים לתוכנית המנטורינג.

השכלה

- קורסים וסדנאות – הקורסים והסדנאות מתקיימים ברחבי הארץ ובעלות מסובסדת ליוצאות וליוצאים, ומעניקים להם הזדמנות ליישר קו ולהגיע לנקודת ההתחלה של מסלולי ההשכלה האקדמיים, לצד הזדמנות להכרה ופיתוח של המטען התרבותי יוצא הדופן שמתכתב עם כל העולמות
- מלגת 'יוצאים לשינוי' – סטודנטיות וסטודנטים יוצאי החברה החרדית במכינה קדם אקדמית, שנה א' ולומדי קורסים מקצועיים זכאים למלגה שאינה תלויה בקבלת מלגות אחרות ועבורה נדרשות ארבע שעות התנדבות חודשיות בסלוני 'יוצאים לשינוי' או במקום אחר לבחירתם
- מלגת מצוינות – קרן יוצאים למצוינות – מעניקה מלגה לסטודנטים יוצאות ויוצאי החברה החרדית המצטיינים בלימודיהם וזקוקים לתמיכה כלכלית. הקרן מעניקה מלגה משלימה ל-50,000 שקלים בשנה, לאחר מיצוי מלגות
- יוצאים ללמוד – שיעורים פרטיים בכל הארץ – תוכנית שמטרתה לסייע ליוצאות ויוצאים מן החברה החרדית להשלים השכלה באמצעות שיעורים פרטיים

תחום קהילתי

- הסלון בתל אביב, בירושלים ובחיפה – הסלון של 'יוצאים לשינוי' הוקם כדי להוות בית ליוצאות ויוצאים שעומלים כדי להגשים את חלומותיהם. בשעות היום הסלון משמש מרחב לסטודנטיות, לעצמאים וגם לחיילים עם זמן פנוי. כמו כן נערכות במקום פגישות ייעוץ והכוון במגוון תחומים – במסגרת תוכנית 'שבילים'. בשעות הערב נערכים במקום קורסים, סדנאות ואירועי קהילה.
- תמיכה ביוזמות עצמאיות של חברי קהילה
- פיתוח קהילות מקומיות (נשים, הורים, קהילה גאה בשיתוף איגי)
- תוכנית אוטסטנד – תוכנית מנהיגות

תחום חילים וצבא

יש מסלול מנטורינג לצבא.

תעסוקה וייעוץ קריירה

תוכנית ההכוון 'שבילים' – מרכזי הכוונה ייעודיים המציעים שירותי ייעוץ והכוון באופן פרונטלי ובאונליין ליוצאות ויוצאים בכל הארץ.

מענים נוספים

- אירועי מודעות
- טקס יום הזיכרון לחללי צה"ל ונפגעי פעולות איבה מקרב קהילת היוצאים
- נפגשים לשם שינוי – אירוע ציבורי שכולל שיח של הורים חרדים וילדיהם היוצאים

ארץ זרועה

מטרות

סיוע וליווי כלכלי ונפשי ל"חוזרים בשאלה" או לחיילים חרדים המצויים במצוקה בשל הרחקתם מחיק משפחתם.

תיאור מורחב

סיוע וליווי כלכלי גשמי וחומרי ונפשי ל"חוזרים בשאלה" או לחיילים חרדים המצויים במצוקה בשל הרחקתם מחיק משפחתם, סיוע במיציא זכויות ואפשרויות תעסוקה, הפעלת בית מדרש ופעילויות לזהות יהודית ותרבות יהודית כולל גרעינים תורניים ומשימתיים, הפעלת חווה חקלאית טיפולית בשיתוף הקהילה אשר כוללת חוות סוסים טיפולית ותקדם תהליכי שיקום שונים הכוללים הסתגלות למסגרת תעסוקתית, חברתית והשתלבות בקהילה, חלוקת מלגות ליוצאי החברה החרדית אשר יסייעו להם בהשתלבות בחברה, חלוקת מלגות לאברכים.

החצר של יודה

מטרות

ה"חצר של יודה" היא מרכז חברתי ליוצאים ויוצאות מן החברה החרדית. ב"חצר של יודה" נערכות פעילויות מגוונות (תוכנית מטעם עמותת 'ארץ זרועה').

תיאור מורחב

קהילה תומכת ועוטפת המאפשרת להיות חלק מקבוצת שווים. הקהילה מונה יותר מ-1,000 יוצאים ויוצאות. המרכז פעיל בכל שעות היום ועד שעות ליל מאוחרות. במרכז חללי עבודה ולימוד רבים ונעימים המאפשרים מפגשים מגוונים.

תחום קהילה

- ארוחה חמה וביתית מוגשת מדי ערב; נערכות ארוחות שבת וחגים באווירה משפחתית נעימה
- פעילויות עם חיבור עמוק לזהות היהודית עם תוכן מותאם ללוח השנה היהודי, הופעות, שיעורים וסדנאות, מסעות שורשים
- סדנאות ופעילויות במגוון נושאים: כתיבה, כלכלה, בריאות, אקולוגיה, תיאטרון, מוזיקה, מחול, יצירה, איכות הסביבה, נגרות ועוד

- מלגות לסטודנטים – תכנית לעידוד לימודים אקדמיים ולימודי מקצוע
- פעילות יזומה וערבי הורים במטרה לחבר מחדש בין היוצאים והיוצאות להוריהם ומשפחתם החרדית.
- תוכנית מתקדמת ללימודי פילוסופיה, היסטוריה והגות יהודית

ליווי אישי

- מלגות סיוע – תוכנית לקבלת מלגת סיוע בתמורה לשעות לימוד או התנדבות בפעילות ה"חצר של יודה"
- סיוע נפשי – ליווי עו"ס ותוכנית להפניה ולמימון של טיפולים פסיכולוגיים המאפשרת ליווי מקצועי אישי כדי לעבד את חוויות העבר ולסייע בבניית חיים יציבים ובריאים
- ליווי אישי והדרכה בנושא מיצוי זכויות. סיוע בהליכים בירוקרטיים

עמותת 'החוט המשולש'

עמותת 'החוט המשולש' פועלת בירושלים למען בני נוער וצעירים/ות בסיכון וחסרי בית, תוך שימוש במודל עבודה של "בית, חיבור לסביבה ומשמעות".

המרחב הפתוח ("הבית החם")

בית חם יומי למתבגרים וצעירים (גיל 14–25) במצוקה, המציע סיוע זמני באופן לא שיפוטי. כולל ארוחות חמות, טיפול רגשי, ייעוץ, כביסה ומקלחות, ותוכניות העשרה מגוונות – אומנות, מוזיקה ועוד, בשעות פעילות יומיות, ובערבים במיוחד

בית הבנים – הוסטל שיקומי לצעירים חסרי קורת גג

הוסטל ייעודי לצעירים (18–25) חסרי בית, המעניק דיור בטוח, ליווי אישי ותוכנית שיקום, כולל הכנה להשתלבות בתעסוקה, עם אפשרות לשהות עד חצי שנה

בית הבנות + יחידה לצעירות בהיריון

הוסטל שיקומי לצעירות חסרות בית או שנקלעו להיריון בלתי מתוכנן. כולל טיפול אישי, שיקום תעסוקתי, ליווי ברמה רגשית, וכן הכנה ללידה ותמיכה אחרי הלידה; השהות נמשכת בדרך כלל שנה עד שנתיים.

דירות מעבר לבוגרים

מסגרת מעבר לבוגרי בתי העמותה (בנים ובנות) – דירות המציעות סיוע ביציאה לעצמאות, ליווי תעסוקתי ורגשי, כחלק ממעבר הדרגתי לחיים עצמאיים.

לינת חירום ("שלטרים")

קורת גג חירומית זמנית לצעירים/ות בסיכון ומצוקה קשים ללא קורת גג. המסגרת מאפשר לינה של כמה ימים ועד תוכנית שיקום של שישה חודשים. הצוות עובד להחזיר תחושת ביטחון ושייכות בשעת חוסר מענה מידי.

'אותות' – דלת לחיים חדשים

העמותה מסייעת לבני ובנות נוער וצעירים וצעירות בני 12 עד 26, חסרי עורף משפחתי הנמצאים בקצה הרצף החינוכי-טיפולי, שנמצאים בסיכון ובסכנה לאחר שנפלטו ממסגרות חינוך ו/או מביתם וזקוקים לטיפול חוץ-ביתי. עמותת 'אותות', בשותפות עם משרד הרווחה והביטחון החברתי, נותנת גם מענה לבני נוער בהוסטלים שממוקמים בירושלים, בתל אביב ובחיפה. מסגרות הדיוור קצרות הטווח נותנות מענה חירום מיידי, קורת גג בטוחה, מים חמים ואוכל חם, ומספקות לנערים/ות ולצעירים/ות את כל מה שדרוש כדי שיהיו מוגנים ובטוחים. במסגרות ארוכות טווח ניתנת נוסף על כך מסגרת שיקומית עם ל"ז יומי שמטרתו לשלב חזרה בקהילה, ללוות אותם ולבנות להם סדר יום שמלמד אותם איך להיות חלק אינטגרלי מן החברה. סדר היום כולל בין היתר לימודים, מקור תעסוקה והעשרה במרכזי למידה במסגרת או מחוץ לה. בעוד ב'אותות' נעשים מאמצים לסייע לנערים/ות ולצעירים/ות לשוב לביתם ולהשתלב חזרה בקהילה, הם מסייעים גם לאלו שבוחרים לצאת מן הקהילה החרדית באותו שלב של חייהם, ומנסים למנוע מהם חשיפה למצבי סכנה ברחוב וזמן למצוא את המשך דרכם.

חוות שיח

מטרות

חוות שיח היא חווה חקלאית בעמק האלה שמטרתה לאפשר הזדמנות חיים נוספת לצעירים מרקע חרדי אשר נפלטו ממסגרת החיים הקהילתית והמגוננת שבה גדלו. החווה הוקמה בשנת 2019 ומייסדיה הם ארבעה יזמים חברתיים, חברי ילדות מן הישיבות החרדיות, הנמצאים היום במרחב הדתל"שי-דתי-חרדי, אשר עברו תהליך של יציאה מן העולם שבו גדלו, נפילה והשתקמות (תוכנית מטעם עמותת 'ארץ זרועה').

תיאור מורחב

חוות שיח היא חווה חקלאית-שיקומית בעגור שבעמק האלה. החווה פועלת להקניית תחושת שייכות וחיבור לזהות יהודית-ישראלית והתפתחות אישית, באמצעות ליווי אישי פרטני על ידי אנשי מקצוע ובשילוב החיים בחווה שכוללים: טיפול בבעלי חיים, יצירה, לימוד ועשייה חקלאית. החווה היא גשר על פערי תרבות, מרחב לתרגול וכיתוח יכולות ומיומנויות חברתיות, ומוסד למידה חופשי המבקש לטפח כל פרט וקבוצה לפי דרכם. בתוכנית חברים 30 צעירים, אשר עברו מיון ראשוני, בדיקת נכונות ומסוגלות להשתתף בתוכנית, התאמת תוכנית להתפתחות אישית והגדרת יעדים ומטרות למשך תקופה של שישה חודשים. הליווי בתוכנית כולל עו"ס – מתאמת טיפול, טיפול פסיכולוגי, מנטור אישי, סדנאות העשרה ולימוד, הכשרה מקצועית, ליווי תעסוקתי ושילוב בעבודות החווה.

יוצאים בפרדס

מטרות

קהילה ליוצאי המגזר החרדי מפרדס חנה והסביבה, מקבלת תמיכה וסיוע מ'יוצאים לשינוי', המעודדת צמיחה אישית והשתלבות בתרבות הישראלית מתוך חוויה משפחתית תומכת. קבוצה של יוצאות ויוצאים באזור פרדס חנה כרכור שיצרו לעצמם קהילה עוטפת ותומכת, ויחד הם פועלים למען התפתחות אישית והשתלבות בחברה הישראלית הכללית. הקהילה מונה עשרות יוצאות

ויוצאים, רובם בשנות העשרים והשלושים, חלקם עם ילדים שאף הם יצאו מן החברה החרדית וגדלים בתוך המשפחה המורחבת. הקהילה של 'יוצאים בפרדס' מציעה מענים בתחומים שונים.

ליווי אישי

- טיפול רגשי אישי ומשפחתי, כולל לילדים, כדי להתמודד עם הקשיים הנפשיים והרגשיים של היציאה
- קיום סדנאות והרצאות להרחבת ידע ופיתוח כישורים
- היכרות עם כלים למיומנויות פרקטיות
- תמיכה אישית בהגשמה עצמית (למשל, מציאת עבודה)
- חיבור להזדמנויות לימוד ותעסוקה

תחום קהילה

- יצירת קהילה תומכת שמספקת תחושת שייכות וביטחון
- מפגשים קהילתיים שמאפשרים ליוצאים להכיר אנשים במצב דומה ולחוות תחושת שייכות. המפגשים כוללים ארוחות שישי, חגים משותפים ועוד
- העצמת היוצאים כך שיהפכו למקורות תמיכה עבור מצטרפים חדשים
- חיבור לאירועי תרבות מקומיים
- יצירת קשרים בין קהילות מקומיות
- פעילויות המקדמות היכרות עם התרבות הישראלית (למשל, השתתפות בהצגות תיאטרון, סיורים במוזיאונים והרצאות)
- קידום התנדבות בקהילה

תחום משפחה

- מתן מענה לצרכים הרגשיים וההתפתחותיים של הילדים, כולל טיפול רגשי ושילוב בחוגים ושיעורים פרטיים להשלמת פערים
- פעילויות חברתיות לילדים שמאפשרות להם לפתח קשרים בקהילה הרחבה יותר

'צעדים' – סיוע משפטי להורים יוצאים

תוכנית הפועלת בשיתוף עם עמותות 'יוצאים לשינוי' ו'הלל' ומטרתה לסייע בתחום המשפטי ליוצאי החברה החרדית שמצויים בהליכי פרדה וגירושין. התוכנית מיועדת למי שיש להם ילדים ובני זוגם לשעבר נותרו בחברה החרדית, ונותנת מגוון מענים בהתנהלות אישית, משפחתית וממסדית. במסגרת התוכנית מקבלים הפונים ייעוץ משפטי ראשוני מעו"ד המתמצא בתחום, ייצוג מסובסד בערעורים, ליווי של עו"ס בהתנהלות מול גורמי רווחה מעורבים וליווי אישי של רכזת התוכנית. התוכנית מאפשרת גם קבלת טיפול נפשי והדרכת הורים במסגרת מערך המטפלים של עמותת 'הלל'. במסגרת שיתוף פעולה בין התוכנית למערך המנטוריונג של עמותת 'יוצאים לשינוי' ניתנת אפשרות לפונים לתוכנית לקבל מנטור לתהליך ליווי ייעודי ליוצאים בגירושין.

זאת ועוד התוכנית היא מקור לתמיכה ומידע ליוצאים ולאנשי מקצוע בתחום הסבוך של מאבק משפטי בין הורים בסכסוך גירושין.

עמותות בתחום ההשכלה והתעסוקה לבוגרי החינוך החרדי ויוצאים

המועצה להשכלה גבוהה גיבשה [מדיניות הנוגעת לשילוב בוגרי החינוך החרדי](#) בלימודי השכלה גבוהה. מדובר במי שלמד/ה בבי"ס בפיקוח חרדי במשרד החינוך בלבד ולא ממוסדות אחרים, למשל בפיקוח חמ"ד. יש לציין שאין קשר לאורח החיים של הבוגר/ת כיום. המסמך מתייחס לאוכלוסיית יוצאי ויוצאות החברה החרדית, אשר זכאים לכלל המענים שניתנים לאוכלוסייה החרדית, כולל מלגות, שירותי מעטפת וכו'. כמו כן המועצה להשכלה גבוהה ממליצה על מינוי איש קשר ייעודי במוסד הלימוד שעבר הכשרה מקדימה לאתגרי יוצאי החברה החרדית, שיהיה איש הקשר עם הסטודנטים. נכון לכתובת המיפוי, ישנן מכינות להשכלה גבוהה המיועדות ליוצאי החברה החרדית, כמו גם מכינות שבהן לומדים יחד חרדים לצד יוצאים מן החברה החרדית.

עמותת 'אלומה'

'אלומה' – צעירים לשם שינוי היא עמותה לניעות חברתית המקדמת השתלבות מיטבית של צעירים וצעירות מן הפריפריה החברתית והגאוגרפית, בשלושה תחומים עיקריים: שירות משמעותי, השכלה גבוהה ותעסוקה ראשונה. בכל תחום מפעילה העמותה תוכניות שונות לקהלים מגוונים. העמותה, במסגרת שיתוף פעולה עם המועצה להשכלה גבוהה ועם ארגונים נוספים, מציעה תוכניות המותאמות לבוגרי החינוך החרדי, כאשר חלק מן התוכניות מיועדות ליוצאים ותוך כדי התאמה לצורכיהם.

תוכנית זרקור

הוקמה על ידי המועצה להשכלה גבוהה ומופעלת על ידי עמותת 'אלומה', מנגישה לימודים אקדמיים לבוגרי החינוך החרדי ומלווה אותם במהלך התואר ועד להשתלבות בשוק התעסוקה. התוכנית מספקת יעוץ והכוונה אישית, קורסי הכנה אקדמיים, סדנאות להתנהלות כלכלית נבונה ומלגות.

תוכנית שקד

תחת תוכנית זרקור, נוסדה תוכנית שקד הפועלת בכלל המוסדות האקדמיים ומטרתה לסייע לסטודנטים יוצאי החינוך החרדי במוסדות הלימוד המעורבים. הסטודנטים מקבלים ליווי אישי על ידי יועצת התוכנית, תיווך למענים הקיימים במוסד, סיוע במיציאת זכויות וחיבור למלגות חיצוניות רלוונטיות.

תוכנית מארג

תוכנית מארג, שהחלה לפעול ב-2022, מספקת ליווי לסטודנטים יוצאי החינוך החרדי בתקופת הלימודים האקדמיים. התוכנית מלווה את הסטודנטים בתואר ראשון במשך שלוש שנים ואת הסטודנטים בתואר שני – למשך שנתיים. התוכנית פועלת באוניברסיטה העברית, בטכניון ובאוניברסיטת תל אביב, ומסייעת בהתמודדות עם אתגרים ייחודיים כמו היעדר עורף משפחתי וכלכלי, משברים רגשיים וזהותיים, והשתלבות בחברה הישראלית ובאקדמיה. המשתתפים בתוכנית מקבלים מעטפת מקיפה מאוד של מענים. כל קבוצה מקבלת מנחה קבוצה שמגיע מעולמות הטיפול, שמתפקידו, בן השאר, לזהות צעירים הזקוקים לטיפול ולהפנות אותם אליו ולהוביל את התהליך הקבוצתי המעמיק במשך שלוש שנות התוכנית או שנתיים בתואר שני. התוכנית מעניקה סבסוד שכר

לימוד, מלגת מחיה וסיוע לימודי במידת הצורך. עוד נעשית עבודה קבוצתית במשך השנה, בתכיפות המותאמת לעומס הלימודים. המפגשים מאפשרים מקום לשיח על האתגרים, המורכבויות והקשיים שאיתם מתמודדים היוצאים. כמו כן הסטודנטים משתתפים בסדנאות שונות ביניהן הכנה לחיים הבוגרים, מיומנויות לימודים, ניהול זמן, כתיבה אקדמית, התנהלות כלכלית, מיניות וזוגיות בריאה.

יסודות – האוניברסיטה העברית בירושלים

תוכנית "יסודות" באוניברסיטה העברית היא תוכנית קדם-מכינה מיוחדת **ליוצאי החברה החרדית** המעוניינים להשלים השכלה כדי ללמוד באוניברסיטה, ואינם עומדים בתנאי הקבלה לאוניברסיטה או למכינה. התוכנית מציעה שני מסלולים:

- מסלול **קדם-מכינה**, לחסרי תעודת בגרות או בעלי פחות מ-7 יחידות לימוד
 - **מסלול מכינה** – לבעלי 7 יחידות לימוד ויותר או בגרות מלאה אך שאינה עומדת בתנאי הסף
- התוכנית מציעה מעטפת רחבה, בדומה לתוכנית מארג, הכוללת מימון שכר לימוד, מלגת מחיה, סיוע לימודי וליווי אישי וקבוצתי. התוכנית מסייעת למשתתפים בה השתלבות במכינות הכלליות של האוניברסיטה כשלב בדרך ללימודים אקדמיים.

מכינת חרדים בטכניון

קדם-מכינה המופעלת על ידי חברת "**תלם**" ומיועדת לבוגרי החינוך החרדי שאינם בעלי תעודת בגרות או השכלה תיכונית ומעוניינים להתקבל ללימודים בטכניון. במסגרת הקדם-מכינה, ובהמשך במכינה, מקבלים הסטודנטים מעטפת אקדמית, חברתית וכלכלית כדי לסייע להם לסיים את המכינה בהצלחה ולהשתלב בלימודי תואר ראשון בטכניון.

הלימודים בקדם-מכינה נמשכים כחמישה חודשים ומטרתם להכין את הצעירים לבחינות כניסה למכינה של הטכניון. לקראת הבחינה מקבלים בוגרי החינוך החרדי תגבור מיוחד בנושאים כמו פיזיקה ומתמטיקה.

המשתתפים בקדם-מכינה ובמכינה מקבלים סיוע לימודי, חונכות אישית בהתמודדות עם מקצועות שקשה להם במיוחד, יועצת לימודים וכן תמיכה של רכז חרדים שמלווה את כל הסטודנטים. כמו כן המשתתפים מקבלים מלגות שונות וסיוע במימון זכויות ואיתור מקורות למימון הלימודים האקדמיים.

קדם-מכינה לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי – אוניברסיטת בר אילן

המסלול מיועד למועמדים המבקשים להשתלב באחד ממסלולי המכינות שמוצעים בבר אילן, ואינם עומדים בתנאי הקבלה למכינה. המסלול מיועד לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי, כפי שהוגדו על ידי המועצה להשכלה גבוהה. המשתתפים מקבלים מעטפת הכוללת מענים כמו אבחון דידיקטי, שיעורי עזר וסיוע ברכישת צורכי לימוד. כמו כן המשתתפים בקדם מכינה מקבלים תוספת זמן במבחנים.

תוכנית ראשונים לבוגרי ובוגרות מוסדות חרדיים – אוניברסיטת בר אילן

תוכנית המיועדת לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי, כפי שהוגדרו על ידי המועצה להשכלה גבוהה. במסגרת התוכנית סטודנטים וסטודנטיות חרדים זכאים להקלות ולהתאמות בתנאי הקבלה ונהנים מליווי לאורך תקופת לימודיהם הכולל מעטפת אקדמית תומכת, שיעורי עזר/ תגבורים/ חונכות, סיוע בלימודי אנגלית – בקבוצות קטנות ולפי רמות, סיוע במימון אבחונים פסיכו-דידקטיים, טיפול פסיכולוגי, סדנאות בנושא השתלבות באקדמיה, מעטפת חברתית וסדנאות תעסוקה וקריירה.

'קדימה להיי-טק' – אוניברסיטת בר אילן בשיתוף 'עתידים' ו'יוצאים לשינוי'

תוכנית פיילוט המיועדת לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי, בני ובנות הפריפריה ואוכלוסיות ייחודיות, המעוניינים להתקבל לתואר ראשון בתחומי הנדסה ומדעים מדויקים. השתתפות במכינה מיועדת לסייע בהעלאת סיכויי הקבלה לתואר לצד הכנה מיטבית ללימודים באקדמיה. בוגרי המכינה יוכלו להתקבל ללימודים באוניברסיטת בר אילן ובאוניברסיטת תל אביב. המשתתפים בתוכנית יקבלו מלגות לימודים ומלגות קיום, שיעורי עזר, קורס הכנה לפסיכומטרי, מימון אבחון פסיכו-דידקטי לאלו שזקוקים לכך, ייעוץ מקצועי בבחירת מסלול לימודים וקורסי העשרה בכישורי חיים.

תוכנית מאיץ עתידים – עמותת עתידים

תוכנית 'מאיץ' היא תוכנית למימוש כישורים ומצוינות במסלולים מדעיים וטכנולוגיים ולהגשמת פוטנציאל המצוינות של תלמידים מן הפריפריה הגאוגרפית והחברתית. התוכנית נמצאת בשלב פיילוט של התאמה ליוצאי ויוצאות החברה החרדית שמתעניינים במקצועות הנדסה והטכנולוגיה. במסגרת התוכנית מקבלים המשתתפים מלגת חודשית, סיוע לימודי וליווי אישי וקבוצתי, לצד טיפוח יכולות מנהיגות.

תוכנית לבוגרי החינוך החרדי – מכללת עזריאלי

מכללת עזריאלי מציעה מגוון מסלולים למעוניינים בלימודי הנדסה. המכללה, בשיתוף המועצה להשכלה גבוהה וגופים נוספים, מציעה מעטפת ייחודית לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי הכוללת שיעורי עזר, חונכות, שיעורי עזר באנגלית, ייעוץ וטיפול פסיכולוגי מסובסד, סדנאות לקראת השתלבות בשוק התעסוקה, אבחונים פסיכו-דידקטיים, ליווי אישי וסיוע במיצוי זכויות.

תוכנית 'מובילים' לבוגרי ולבוגרות החינוך החרדי – אוניברסיטת תל אביב

התוכנית פועלת להנגשת ההשכלה הגבוהה לבוגרי ובוגרות החינוך החרדי כחלק ממחויבותה של אוניברסיטת תל אביב לקידום אוכלוסיות מגוונות. המשתתפים בתוכנית מקבלים מעטפת שבאה לסייע להם בכל שלבי הלימודים, החל מתהליך הקבלת לאוניברסיטה, ליווי אישי של רכזת התוכנית, תמיכה אקדמית ושיעורי עזר, תמיכה כלכלית, סדנאות לפיתוח כישורי חיים, סדנאות הכנה לעולם העבודה, שירות ייעוץ פסיכולוגי במידת הצורך ואבחונים פסיכו-דידקטיים.

תוכנית ההכוון 'שבילים'

תוכנית ההכוון נותנת ליווי ותמיכה ליוצאים ויוצאות מן החברה החרדית במגוון תחומים. בתחום התעסוקה, התוכנית מסייעת בהכנה לראיונות עבודה, בהכנת קורות חיים, בבניית פרופיל לינקדין, בבניית רשת חברתית לחיפוש עבודה ובכל סיוע נוסף הנדרש בנושא.

מתייצבים אל הדגל

ארגון לשילוב בוגרי ובוגרות החינוך החרדי בצבא במסלולים כלליים (בניגוד למסלולים ייעודיים לחרדים, שם הם מלווים על ידי מנהלת החרדים הצבאית ונצח יהודה). המיזם בא למלא פער שהיה חסר בנושא הליווי הצבאי ולהיות מקור למידע מקיף בכל הקשור לשירות הצבאי. במסגרת המיזם, פועל הארגון ליצירת סביבה תומכת ומיטבית עבור המתייצבים והמתייצבות, המאפשרת להם למצות את מלוא הפוטנציאל שלהם בשירות הצבאי. כמו כן בוגרי ובוגרות החינוך החרדי מקבלים מעטפת תמיכה כוללת ובה ליווי אישי, סיוע במיצוי זכויות, פיתוח כישורי מנהיגות וקידום מצוינות. התוכנית מלווה את בוגרי ובוגרות החינוך החרדי החל משלב הגיוס ועד השחרור:

- טרום גיוס – מרכז מידע מקצועי מספק מידע מקיף והכוונה בכל הקשור לתהליכי גיוס, כולל ליווי אישי וצמוד של עו"ס ורכזים מקצועיים וסיוע בבניית תוכנית שירות איכותית ומיטבית
- במהלך הגיוס – תוכניות הכשרה לתפקידי פיקוד ומנהיגות ותוכנית מנטורינג שמחברת בין החיילים המשרתים ובין בכירים בתחומים שונים, שמעניקים ליווי, תמיכה והכוונה מקצועית
- לקראת שחרור – יעוץ במיצוי זכויות, הכוונה מקצועית להמשך הדרך עם דגש בלימודים גבוהים והשתלבות בשוק התעסוקה הארגון מסייע גם בהליך השמה מול הצבא.

מכינת גוונא

מכינת גוונא היא מכינה קדם-צבאית המיועדת ליוצאי ויוצאות החברה החרדית. המכינה מציעה תוכנית חצי שנתית לצד שלוש תוכניות קצרות של חודש. מטרת המכינה היא לסייע ליוצאים בתהליך המעבר לחברה הישראלית הכללית ולהכין אותם לשירות משמעותי בצה"ל או לשירות לאומי. המכינה מציעה תוכניות הכוללות הכנה פיזית ומנטלית, לימודים ברמה אקדמית, טיולים וספורים, והיכרות עם החברה הישראלית על גווניה. המכינה מתנהלת כמכינה קדם צבאית עם דגש בהכנה לצבא בהיבטים של אימונים, כושר קרבי, משמעת והיכרות עם עולם המושגים הצבאי. החניכים במכינה זוכים לליווי צמוד לאורך כל הדרך, כולל במהלך השירות הצבאי או הלאומי, ומקבלים כלים להתפתחות אישית ולעיצוב זהותם וערכיהם. כמו כן עו"ס המכינה מסייעת במיצוי זכויות, בקבלת מעמד חייל בודד לזקוקים לכך, במענקים, בהסדרת חובות ועוד. המכינה ממוקמת בקיבוץ קריית ענבים.

מכינת גב"ע

מכינת גב"ע (גשר בין עולמות) היא מכינה קדם-צבאית שמטרתה לגשר בין יוצאים ויוצאות מן החברה החרדית ובין האוכלוסייה הכלל-ישראלית על שלל גווניה. המכינה מציעה הכנה מנטלית ופיזית לשירות משמעותי בצה"ל, לימודים אקדמיים, עשייה חברתית ויזמות וחיים משותפים בקהילה. החניכים במכינה זוכים לליווי אישי, להשלמת לימודי ליבה, לסיוע במיצוי זכויות ולהכנה לחיים עצמאיים.

מכינת הישג

מכינה לצעירים ולצעירות המתעתדים לשרת כחיילים בודדים. המכינה מציעה מעטפת הכוללת ליווי עו"ס ומערך משפחות מאמצות בסופי שבוע. בין השאר, המכינה מיועדת לחיילים חסרי עורף משפחתי, כאלו שאין להם קשר עם הוריהם או יוצאים שאין להם אפשרות להתגורר עם הוריהם ולקבל מהם תמיכה וסיוע.

תוכנית 'בדרכי' של עמותת בת עמי

'בת עמי' היא עמותה הפועלת לקידום ערכי הערבות ההדדית, האחריות החברתית והשילוב בקהילה באמצעות השירות הלאומי. העמותה מפעילה מגוון רחב של מסלולי שירות בתחומי החינוך, הרווחה והבריאות, ומעניקה למתנדבות ולמתנדבים ליווי ותמיכה מקצועית לאורך תקופת השירות.

תוכנית 'בדרכי' מיועדת לצעירות וצעירים מרקע של מצבי סיכון. התוכנית מציעה מסגרת שירות לאומי מותאמת אישית, הכוללת ליווי צמוד, תמיכה רגשית וחברתית והכשרה לקראת חיים עצמאיים. מטרתה לחזק את תחושת המסוגלות, לעודד אחריות אישית וחברתית ולספק הזדמנות לשילוב משמעותי בקהילה ובחברה.

תוכנית 'מיטב' – הכנה לגיוס וליווי בשירות ליוצאי ויוצאות החברה החרדית

תוכנית 'מיטב', של משרד הביטחון וצה"ל, היא תוכנית ייחודית שמטרתה לסייע ליוצאי ויוצאות החברה החרדית להשתלב בשירות משמעותי בצה"ל. התוכנית מציעה ליווי אישי, הכנה פיזית ומנטלית, סיוע במיצוי זכויות ותמיכה לאורך כל תהליך הגיוס והשירות הצבאי. המשתתפים בתוכנית זוכים להכוונה מקצועית, לסדנאות הכנה ולמפגשים עם מנטורים שמסייעים להם להתמודד עם האתגרים השונים של המעבר לחברה הכללית.

מענים מתוך החברה החרדית

המענים הרשומים לעיל מיועדים ברובם ליוצאים מן החברה החרדית ו/או לבוגרי החינוך החרדי. נוסף על מענים אלו, יש גם עמותות בתוך החברה החרדית שמטרתן לסייע לנערים ונערות 'מתמודדים' (כלומר, כאלו שנמצאים, מבחינת החברה, בסכנה יציאה), למצוא את דרכם בחזרה לתוך המסגרות החרדיות. יחד עם זאת, לעמותות אלו מגיעים גם בני נוער וצעירים שהם בדרכים לצאת מן החברה, וגם הם מקבלים ליווי וסיוע. במחקר זה לא נעשה מיפוי מעמיק של העמותות והמענים בתוך החברה החרדית, ולהלן מוצגות רק כמה דוגמאות.

עמותת התקשרות

מטרות

לסייע ליוצאות ויוצאים מן החברה החרדית ובמיוחד למי שבני או בנות זוגם נותרו בחברה החרדית באמצעות גישה טיפולית רגשית וקהילתית, המתמקדת בשימור קשרים בתוך המשפחה, חיזוק הזהות האישית ויצירת שייכות חברתית בריאה.

תיאור מורחב

עמותת התקשרות היא הגוף הוותיק והמנוסה בישראל בליווי רגשי וקהילתי ליוצאות וליוצאים מן החברה החרדית ולבני משפחותיהם. מאז 2007 ליוו אנשי ונשות המקצוע של העמותה אלפי יוצאים, צעירים, נשואים ובני זוגם, הוריהם וילדיהם – תוך התמקדות במורכבות הזהותית, המשפחתית והקהילתית הנובעת מתהליך היציאה.

ייחודיותה של 'התקשרות' היא בגישתה: שלא כמו עמותות אחרות הפועלות בעיקר לאחר פרידה או נתק, העמותה מאמינה שיציאה מן החברה החרדית אינה מחייבת פירוק משפחה. עם ליווי נכון, רגישות וזהירות אפשר לבחור לחיות אחרת ועדיין להישאר בקשר. העמותה שמה את הדגש בצורכי היוצאת או היוצא, גם כאשר הליווי ניתן במסגרת משפחתית או זוגית.

שירותים מרכזיים

- טיפול רגשי פרטני ליוצאות/ים ולבני משפחותיהם/ן על ידי מטפלים/ות מוסמכים/ות בעלי הבנה זהותית-דתית
- ליווי זוגי ומשפחתי בדגש בהעצמת היוצאת/ת ובבניית תקשורת חיובית מול בני זוג שנותרו באורח חיים חרדי
- סדנאות עומק לעיבוד זהות, פיתוח כישורים רגשיים ויצירת תקשורת חדשה במשפחה
- קהילה תומכת בפריסה ארצית: עשרות בוגרות ובוגרי 'התקשרות' ממשיכים ללוות יוצאות/ים חדשים, מארחים אותם ומספקים להם רשת שייכות אנושית
- ערבי תוכן וגיבוש, הרצאות, סדנאות חווייתיות וערבים פתוחים לקהילת הדת"שים
- ימי כיף ונופשונים למשפחות, כולל ילדים, ליצירת חוויות משותפות
- סמינרים יחידנים ומשפחתיים. סופי שבוע שמטרתם יצירת שינוי רגשי ודינמי

'לב אל הנשמה'

עמותת 'לב אל הנשמה' מספקת מגוון מענים לנוער ולצעירים ולהורים בחברה החרדית על כל רצף הסיכון, כולל למשפחות וצעירים היוצאים מן החברה החרדית. בעמותה שמים דגש בעבודה עם כל המשפחה, כאשר הורי היוצאים שותפים מלאים בתהליך. בעמותה מלווים את המשפחות בתהליך טיפולי מתמשך. כגישות הטיפול נעשות בדיסקרטיות וברגישות באופן שמתאים למשפחות בחברה החרדית.

'מדרשת 'עולמות'

מדרשת 'עולמות' היא בית חם לצעירות חרדיות בנות 16–24 המחפשות בית עם ליווי ותמיכה בתקופה משמעותית בחייהן. המענים שנותנת המדרשה כוללים מגורים בשני בתים לנערות בנות 14–18 ולצעירות בנות 18–25, המספקים מקום מגורים בטוח, אבחון פסיכיאטרי וידיקטי, השלמת 12 שנות לימוד ועידוד ללימודים אקדמיים, ליווי טיפולי של עו"ס ותמיכה רגשית. כמו כן במדרשה שמים דגש בחיזוק הקשר עם המשפחה מתוך רצון למנוע ניתוק בין הצעירה והוריה.

1. חינוך: דגש בסיום 12 שנות לימוד ועידוד ללימודים אקדמיים
2. גישור עם המשפחה: עבודה על שיקום הקשר עם המשפחה

שירותים לכלל האוכלוסייה

- נוסף על המענים שהוצגו לעיל, קיימים לרשות כל אזרח ואזרחית בישראל שירותים הפתוחים לכלל הציבור. שירותים אלו זמינים גם לכל קהילת היוצאים והיוצאות מן החברה החרדית. המרכזיים שבהם הם:
- אתר '[כל זכות](#)' הוא מקור מידע אמין ועדכני אשר למענים רבים הניתנים ליוצאים וליוצאות מן החברה החרדית, כולל חיבור למענים לכלל הציבור וכן למענים ייעודיים לקהל היוצאים/ות.
 - [משרד הרווחה והביטחון החברתי](#). למשרד מענים רבים במגוון תחומים שלרבים מהם אפשר להגיע דרך המחלקות לשירותים חברתיים. כמו כן המשרד מינה, במסגרת [תוכנית יתד](#) לצעירים וצעירות במצבי סיכון, אחראית לתחום היוצאים מן החברה החרדית, שמתחילה לפעול בימים אלו (נכון לאפריל 2025).
 - [משרד העבודה](#). במסגרת תפקידיו, מוביל משרד העבודה את מערך ההכשרות המקצועיות, מפתח תוכניות הכשרה המותאמות לצורכי המשק ומפקח על איכותן. המשרד פועל באופן מתמיד לשדרוג מערך ההכשרות על פי השינויים הטכנולוגיים ודרישות שוק העבודה המשתנה, במטרה להגדיל את פריון העבודה ולשפר את כושר ההשתכרות של העובדים בישראל. כמו כן המשרד מפעיל בשותפות עם הרשויות המקומיות את רשת מרכזי הצעירים.
 - [רשת מרכזי הצעירים](#) היא מקור מידע לצעירים וצעירות בתחומים רבים: הכוונת חיילים משוחררים, הכשרות מקצועיות, השכלה גבוהה, פיתוח קריירה, מלגות, מעורבות חברתית, הורות צעירה ועוד.
 - [המוסד לביטוח לאומי](#) אחראי למערך הביטחון הסוציאלי בישראל ופועל להענקת רשת ביטחון כלכלית וחברתית לאזרחים. במסגרת תחום השיקום, המוסד מפעיל תוכניות ייעודיות לשיקום מקצועי וטיפולי למי שאיבדו את כושר עבודתם עקב נכות, תאונה או מחלה, במטרה לסייע בשילובם המחודש במעגל התעסוקה. נוסף על כך המוסד לביטוח לאומי מעניק מגוון קצבאות למי שזכאים להן על פי חוק כדי להבטיח רמת חיים בסיסית ולצמצם פערים חברתיים.
 - [מרכזי הזדמנות](#) הם מרכזי תעסוקה עירוניים ואזוריים שמטרתם לסייע לאוכלוסיות מגוונות להשתלב בשוק העבודה. המרכזים מציעים שירותים כמו אבחון תעסוקתי, הכשרות מקצועיות, סדנאות וליווי אישי עד להשמה בעבודה. המרכזים מספקים כלים להתפתחות מקצועית ולשיפור מיומנויות רכות. הם הוקמו כדי לסייע לאוכלוסיות יעד מגוונות בעלות חסמים תעסוקתיים להשתלב בעולם העבודה. במרכזי ההזדמנויות בירושלים ותל אביב יכולים יוצאי החברה החרדית לפנות לרכז ייעודי ליוצאי החברה החרדית. מרכזי הזדמנות מתוקצבים על ידי משרד העבודה, הרשות המקומית ומשרד הרווחה והביטחון החברתי.
 - ["יוצאים לתעסוקה"](#). במרכז הזדמנות ירושלים פועלת תוכנית שמיועדת ליוצאים ויוצאות מן החברה החרדית שלמדו במוסד חרדי וכיום אינם מגדירים עצמם חרדים. הפונים למרכז מקבלים ליווי של עו"ס תעסוקה. משך הליווי מותאם לצורכי הפונה. במרכזי הזדמנות מתמחים בסיוע במציאת תעסוקה או הכשרה מקצועית וכן שמים דגש בשילוב בחברה הכללית.
 - [במרכז הזדמנות תל אביב](#) אפשר לקבל ליווי של מקדמת תעסוקה שעובדת עם אוכלוסיית היוצאים והיוצאות מן החברה החרדית. הפונים מקבלים ליווי של עו"ס לצד סדנאות והכשרות כגון סדנת הצגה עצמי, היכרות עם עולם העבודה והתנהלות כלכלית. חלק מן הסדנאות משותפות לכלל הפונים למרכז הזדמנות וחלק מהן ייעודיות ליוצאים.